

Food and Agriculture
Organization of the
United Nations

„Poboljšanje otpornosti šuma u Srbiji da bi se osigurala energetska sigurnost najugroženijih uz doprinos njihovim sredstvima za egzistenciju i sekvestraciji ugljenika (FOREST Invest)“

GCP/SRB/008/GCF

ESMF

Ovaj dokument je namenjen isključivo za svrhu otkrivanja FAO projekata

Januar 2025. godine

Aneks 6:

Okvir upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima

Za GCF-FAO projekat „Poboljšanje otpornosti šuma u Srbiji da bi se osigurala energetska sigurnost najugroženijih uz doprinos njihovim sredstvima za egzistenciju i sekvenciji ugljenika (FOREST Invest)“

SADRŽAJ:

IZVRŠNI REZIME	6
1. UVOD	12
2. OPIS PROJEKTA	17
2.1 CILJEVI PROJEKTA	17
2.2 KOMPONENTE PROJEKTA	17
2.3 CILJNE OBLASTI I KRITERIJUMI PODOBNOSTI	21
2.4 UPRAVLJANJE I RUKOVOĐENJE PROJEKTOM	24
3. POLAZNE OSNOVE ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE I SOCIJALNIH PITANJA	26
3.1 GEOGRAFSKI KONTEKST	26
3.1.1 Karakteristike ciljnih oblasti	27
3.2 KONTEKST ŽIVOTNE SREDINE	28
3.2.1 Šumarstvo	29
3.2.2 Energija	33
3.2.3 Klimatske promene	38
3.2.4 Biodiverzitet	42
3.3 DRUŠTVENO-EKONOMSKI KONTEKST	46
3.3.1 Nacionalni kontekst	46
3.3.2 Demografija	46
3.3.3 Rod	48
3.3.4 Privreda	48
3.3.5 Vlasništvo nad šumama	49
4. POLITIČKI I PRAVNI OKVIRI	52
4.1 REGULATORNI OKVIR SRBIJE	52
4.2 INSTITUCIONALNI OKVIR SRBIJE	56
4.3 REGULATORNI OKVIR ZA PROCENU UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU (EIA) U SRBIJI	56
4.4 RELEVANTNE MEĐUNARODNE KONVENCIJE I UGOVORI	57
5. FAO I GCF ZAŠTITNE MERE	59
5.1 KLASIFIKACIJA RIZIKA PREDLOGA	60
5.2 FAO-ve EKOLOŠKE I SOCIJALNE ZAŠTITNE MERE (ESS)	62
5.3 ZAŠTITNE MERE ZELENOG KLIMATSKOG FONDA	65
6. UKLJUČIVANJE ZAINTERESOVANIH STRANA	66
6.2 PROCES UKLJUČIVANJA ZAINTERESOVANIH STRANA	67
6.2.1 Uključivanje zainteresovanih strana tokom formulacije projekta	67
6.2.2 Uključivanje zainteresovanih strana tokom sprovođenja projekta	68
6.3 OBJAVLJIVANJE INFORMACIJA	69
6.4 MEHANIZAM ZA REŠAVANJE PRITUŽBI	70
7. MERE UBLAŽAVANJA I PRISTUP ZA JAČANJE POZITIVNIH UTICAJA	75
7.1 OČEKIVANI UTICAJI PROJEKTA	75
7.2 UBLAŽAVANJE EKOLOŠKIH I SOCIJALNIH UTICAJA	76
8. PRINCIPI I PROCEDURE ZA UBLAŽAVANJE UTICAJA TOKOM IMPLEMENTACIJE	83
8.1 DEFINISANJE PODPROJEKTNIH AKTIVNOSTI	84
8.2 SKRINING NA EKOLOŠKE I SOCIJALNE RIZIKE PODPROJEKTNIH AKTIVNOSTI	84
8.3 UPRAVLJANJE EKOLOŠKIM I SOCIJALNIM RIZICIMA	85
9. ORGANIZACIJA IMPLEMENTACIJE	87
9.1 UPRAVLJANJE I IMPLEMENTACIJA PROJEKTA	87

9.2 UPRAVLJANJE EKOLOŠKIM I SOCIJALNIM ZAŠTITNIM MERAMA	92
ANEKS 1. SPISAK NEPRIHVALJIVIH AKTIVNOSTI	95
ANEKS 2: Vremeski raspored i budžet ESMF-a	96
ANEKS 3. FAO KONTROLNA LISTA ZA EKOLOŠKI I SOCIJALNI SKRINING KOJA SE KORISTI ZA UTVRĐIVANJE PLANA ZA UBLAŽAVANJE RIZIKA	98
ANEKS 4. KONTROLNA LISTA ZA SKRINING NA PSEA RIZIKE	131
ANEKS 5. MATRICA UBLAŽAVANJA PSEA RIZIKA	139

SPISAK TABELA

Tabela 1. Glavne identifikovane prepreke
Tabela 2. Komponente projekta
Tabela 3. Oblasti za pošumljavanje po regionima (okruzima)
Tabela 4. Opštine sa najvećim površinama za pošumljavanje
Tabela 5. Pregled za „Pošumljavanje u skladu sa planom gajenja šuma“ po regionima
Tabela 6. Pregled za „Pošumljavanje je potencijalno moguće“ po regionima
Tabela 7. Pregled za „Pošumljavanje je ograničeno zbog uslova terena“
Tabela 8. Šume Srbije po regionima i 30 administrativnih okruga
Tabela 9. Procenjeni energetske potencijal iz poljoprivrednih ostataka u AP Vojvodini
Tabela 10. Populacija u Srbiji po regionima
Tabela 11. Ključne brojke za šumsko zemljište (državno i privatno) u Centralnoj Srbiji
Tabela 12. Ključne brojke za šumsko zemljište (državno i privatno) u AP Vojvodini
Tabela 13. Pregled po kategoriji vlasništva
Tabela 14. Primenjive FAO zaštitne mere
Tabela 15. Zaštitne mere Zelenog klimatskog fonda
Tabela 16. Ključne zainteresovane strane i uloge/odgovornosti
Tabela 17. ESS plan ublažavanja: potencijalni ekološki i socijalni uticaji, i akcije
Tabela 18. Usaglašenost projekta sa ESIA procedurama i koracima Srbije
Tabela 19. Uloga glavnih institucionalnih zainteresovanih strana
Tabela 20. Uloge i odgovornosti u aktivnostima

SPISAK SLIKA

Slika 1. Teorija promene
Slika 2. Organizacija implementacije projekta
Slika 3. Mapa Republike Srbije
Slika 4. Distribucija šumovitosti po opštinama Republike Srbije 2012. godine
Slika 5. Proizvodnja ogrevnog drveta u Srbiji
Slika 6. Potrošnja ogrevnog drveta u Srbiji (2016)
Slika 7. Pregled tehničkih potencijala upotrebe biomase kao energenta
Slika 8. Potencijal poljoprivredne biomase u energetske svrhe
Slika 9. Projektovane vremenske serije godišnjih prosečnih, minimalnih i maksimalnih temperatura, i padavine
Slika 10. Projektovane godišnje vremenske serije Elenbergovog koeficijenta i Indeksa aridnosti šuma
Slika 11. Mapa zaštićenih područja u Republici Srbiji
Slika 12. Organizacija implementacije projekta

SPISAK SKRAĆENICA

AF	Fond za prilagođavanje
AFOLU	Poljoprivreda, šumarstvo i druga upotreba zemljišta
AMA	Okvirni sporazum o akreditaciji
ANAPCD	Usaglašeni nacionalni akcioni plan za borbu protiv dezertifikacije
AP	Autonomna pokrajina
GPRB	Godišnji plan rada i budžet
GPRBI	Godišnji plan rada budžet i izveštaj
BAU	Uobičajene prakse
BFŠ	Budžetski fond za šume
BH	Nosilac budžeta
CBM	Kubni metar
CAS	Klimatski adaptivno gajenje šuma
CCM	Ublažavanje klimatskih promena
 OCD	Organizacija/organizacije civilnog društva
UŠ	Uprava za šume (MPŠV)
EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj
EE	Energetska efikasnost
EIB	Evropski investicioni centar
ECMWF	Evropski centar za srednjoročne vremenske prognoze
EIA/PUŽS	Procena uticaja na životnu sredinu
ESIA/PESU	Procena ekološkog i socijalnog uticaja
ESMF	Okvir upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima
ESMP	Plan upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima
ESS	Ekološke i socijale zaštitne mere
EU	Evropska unija
FAO	Organizacija za hranu i poljoprivredu
FAO-HQ	Sedište Organizacije za hranu i poljoprivredu
FAO – REU	Regionalna kancelarija Organizacije za hranu i poljoprivredu za Evropu i Centraln Aziju
FDS/SRŠ	Strategija razvoja šumarstva Srbije
FIS	Informacioni sistem šumarstva
FLR	Obnova šumskih predela
FRA	Globalna procena šumskih resursa
FNC	Prvi nacionalni izveštaj
GCF	Zeleni klimatski fond
BDP	Bruto domaći proizvod
GEF	Globalni fond za životnu sredinu
GHG	Gasovi sa efektom staklene bašte
VS	Vlada Srbije
HH	Domaćinstvo
IEA	Međunarodna agencija za energetiku
IFAD	Međunarodni fond za poljoprivredni razvoj
IFI	Međunarodna finansijska institucija
IPCC	Međuvladin panel o klimatskim promenama
IPPU	Industrijski procesi i upotreba proizvoda
ZPZ	Zakon o poljoprivrednom zemljištu

ZŠ	Zakon o šumama
LULUCF	Korišćenje zemljišta, promena namene zemljišta i šumarstvo
MPŠV	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede
MPNTR	Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
MZŽS	Ministarstvo zaštite životne sredine
MRE	Ministarstvo rudarstva i energetike
MP	Ministarstvo privrede
MRV	Monitoring, izveštavanje i verifikacija
NIŠ	Nacionalna inventura šuma
NFM	Nacionalni sistem monitoringa šuma
NDA	Nacionalno imenovano telo
NDC	Nacionalno utvrđeni doprinosi
NDŠP	Nedrvni šumski proizvodi
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
BZR	Bezbednost i zdravlje na radu
UOP	Upravni odbor projekta
JP	Javno preduzeće
JPS	JP Srbijašume
JPV	JP Vojvodinašume
PVŠ	Privatni vlasnici šuma
UPVŠ	Udruženje privatnih vlasnika šuma
PMU/JUP	Jedinica za upravljanje projektom
OIE	Obnovljivi izvori energije
COR	Ciljevi održivog razvoja
SNC	Drugi nacionalni izveštaj
SRP	Zasadi kratke ophodnje
TNC	Treći nacionalni izveštaj
UN	Ujedinjene nacije
CBD	Konvencija o biološkoj raznovrsnosti
UNDP	Razvojni program Ujedinjenih nacija
UNFCCC	Okvirna konvencija Ujedinjenih nacija o klimatskim promenama
UNEP	Program Ujedinjenih nacija za životnu sredinu
USD	Američki dolar
SOO	Stručno obrazovanje i obuka
VCM	Dobrovoljno tržište ugljenika
SB	Svetska banka

IZVRŠNI REZIME

Srbija je zemlja bez izlaza na more koja se nalazi na Balkanskom poluostrvu (region Centralne Srbije) sa brdovitim terenom i planinama koje dominiraju južnom trećinom Srbije. Ukupna površina Srbije je 88.361 km² i sa ukupno 6.844.078 stanovnika¹ (2021). BDP zemlje je iznosio oko 62 milijarde dolara 2021. godine sa godišnjim rastom koji je varirao od 4,3 procenta (2019) do 7,4 procenta (2021)². Srbija je zemlja sa višim srednjim prihodom, a godišnji rast BDP-a po glavi stanovnika iznosio je 8,3 posto u 2021. godini³. Poljoprivreda je najveći poslodavac i predstavlja 20 posto ukupne zaposlenosti u Srbiji. Sektori poljoprivrede, šumarstva i ribarstva predstavljaju udeo od 6,3 posto ukupnog BDP-a (2018. godine) (u poređenju sa 19,7 posto u 1995).

Klimatske promene su uticale na Srbiju tokom perioda 1980-2019. Prosečne temperature su se povećale (+0,6°C/deceniji), dok se godišnji broj akumuliranih mraznih dana i ledenih dana smanjio (-8 dana/decenija i -3 dana/dec. svaki). Broj tropskih noći i letnjih dana je porastao (+1 dan/dec. i +8 dana/dec.). Što se tiče snežnih padavina, visine snega, smera i brzine vetra nije bilo promena u poslednjih 20 godina. Šumski ekosistemi u zemlji podložni su uticajima klimatskih promena, zbog izloženosti periodima smanjenih padavina, suša, povišenih temperatura, ekstremnih vremenskih pojava (npr. oluje), požarima, pojava štetočina i bolesti. Osnovni uzroci degradacije šuma uključuju ilegalnu eksploataciju drvne građe, prekomernu eksploataciju **drvne biomase na lokalnom nivou zbog velike energetske zavisnosti od šuma**, napuštanje ruralnih područja, nedostatak finansijskog kapitala i znanja vlasnika zemljišta, kao i češće šumske požare i pojeve štetočina.

Cilj projekta *Unapređenje otpornosti srpskih šuma i potencijala zemlje za skladištenje ugljenika kako bi se podržao i podstakao proces dekarbonizacije kroz ulaganja u prilagođavanje i ublažavanje uticaja* je da podrži Republiku Srbiju u osposobljavanju sektora šumarstva da doprinese strategiji niske emisije ugljenika u zemlji stabilizacijom i povećanjem uklanjanja ugljenika, unapređenjem upravljačkih kapaciteta ključnih institucija i zajednica i podsticanjem kompanija iz privatnog sektora da se uključe u proces dekarbonizacije. Projekat, koji će biti aktivan u Centralnoj Srbiji i Autonomnoj pokrajini (AP) Vojvodini, baviće se potrebama i prioritetima koje je Republika Srbija navela u svojim NDC-ima (iz 2015. i 2020. godine), Nacionalnim izveštajima, Nacionalnom planu prilagođavanja, Strategiji niskougljeničnog razvoja, obavezama vezanim za EU i drugim okvirima nacionalne politike. Predloženi Projekat je izrađen u skladu sa investicionim kriterijumima GCF-a i u skladu sa principom nacionalne internalizacije.

Ovaj projekat je **klasifikovan kao projekat umerenog rizika (kategorija B)** i identifikuje aktivatore ESS za Projekat, potencijalne ekološke i društvene uticaje projektnih aktivnosti, i mere za ublažavanje identifikovanih rizika. Procena rizika projekta sprovedena je primenom FAO-ovog obrasca za skrining životne sredine i socijalnih pitanja (Aneks 3), koji identifikuje područja rizika i na osnovu odgovora na skrining rizika, i rezultirala je kategorizacijom umerenog rizika. Ovaj ESMF, koji predstavlja procenu uticaja na životnu sredinu (EIA) u skladu sa zahtevima nacionalnog zakonodavstva o proceni uticaja na životnu sredinu, usvojiće NDA (Izvršni subjekat), vladini (ministarstva i opštine) i nevladini partneri (privredne komore); organizacije iz oblasti šumarstva, poljoprivrede i drugih kategorija) i svi podizvođači. Projektni partneri koji preduzimaju aktivnosti upućivaće na ovaj ESMF i potrebu da se poštuju protokoli i akcije koje su ovde navedene. Na kraju, ESMF služi kao praktičan alat za usmeravanje identifikovanja i ublažavanja potencijalnih negativnih ekoloških i socijalnih uticaja predloženog projekta i služi kao platforma za konsultacije sa zainteresovanim stranama i potencijalnim korisnicima Projekta.

¹ Podaci Svetske banke <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=RS>

² Podaci Svetske banke <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=RS>

³ Podaci Svetske banke <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG?locations=RS>

Projekat će uspostaviti Jedinicu za upravljanje projektom (PMU/JUP) koja će raditi pod vođstvom upravnog odbora u kojem će biti predstavnici resornih ministarstava i drugih zainteresovanih strana, uključujući predstavnike privatnog sektora. PMU će imati podršku od strane tehničkih eksperata koji će biti dodeljeni svakoj tehničkoj intervenciji radi podrške i nadzora; Specijalista za ekološke i socijalne zaštitne mere (ESS) će biti angažovan u okviru PMU za vreme trajanja projekta. Ukupni budžet od 115.000 USD je odvojen za platu ove osobe. ESS specijalista će biti odgovoran za osiguravanje potpune usklađenosti sa ovim ESMF-om, predstavljanje i objašnjavanje ESMF-a (uključujući mehanizam za rešavanje pritužbi) svim zainteresovanim stranama tokom konsultacija, nadzor ekoloških i socijalnih procena podprojekata, kao i celokupni nadzor ublažavanja za sve aktivnosti srednjeg rizika koje koriste ESMP-ove izrađene tokom implementacije. ESS specijalista će takođe blisko saradivati sa Jedinicom za monitoring i evaluaciju (M&E) i Specijalistom za rodna pitanja na pitanjima koja se odnose na izveštavanje o aspektima ESS-a i uključivanja zainteresovanih strana u projekat.

Glavni elementi radnog plana za implementaciju ovog ESMF-a uključuju izgradnju kapaciteta projektnog osoblja i implementacionih partnera, ESS skrining i procenu, ESS nadzor, uključivanje zainteresovanih strana, Rodni akcioni plan i monitoring i izveštavanje. **Projektni troškovi za relevantne članove tima** su u nastavku.

Opis troška	1. godina	2. godina	3. godina	4. godina	5. godina	6. godina	7. godina	Ukupni troškovi u USD
Specijalista za ESS zaštitne mere	30.000	40.000	15.000	7.500	7.500	7.500	7.500	115.000
Međunarodni konsultant (ekspert za pošumljavanje/obnovu i obogaćivanje šuma)	0	2.250	3.600	3.600	1.800	450	450	12.150
Specijalista za rodna pitanja	30.000	40.000	15.000	7.500	7.500	7.500	7.500	115.000
UKUPNO	60.000	82.250	33.600	18.600	16.800	15.450	15.450	242.150

Pozitivni uticaji projekta su ekološki, socijalni i ekonomski. Projekat predviđa da najmanje 30 posto korisnika budu žene. Zahvaljujući klimatski adaptivnim praksama i tehnologijama gajenja šuma (CAS) Projekat predviđa da će doprineti otvaranju novih radnih mesta i novih tržišta (npr. upravljanje CO₂, zelena biomasa, klimatski adaptivni rasadnici). Relevantne zajedničke koristi od smanjenja štetnih uticaja ogrevnog drveta uključuju posebne društvene koristi jer će projektne aktivnosti pomoći u smanjenju siromaštva. Ekonomske koristi će proizaći iz: (i) mehanizma kompenzacije koji će povećati budžet šumarskog sektora; (ii) poboljšane efikasnosti korišćenja drvne biomase za gorivo; i (iii) potencijalnih koristi koje će proizaći iz degradiranih privatnih zemljišta pretvorenih u bioenergetske zasade i od zemljišta zaštićenih zaštitnim pojasevima. Takođe, projekat će imati pozitivan uticaj na domaćinstva za koja se očekuje da će imati niže jedinične troškove za energiju proizvedenu od drvne biomase. Ovi niži jedinični troškovi energije povećaće pristupačnost energije za najsiromašnije delove stanovništva. Pored pozitivnih uticaja u smislu ublažavanja i prilagođavanja na klimatske promene (CCM i CCA), Projekat će ostvariti pozitivne uticaje na biodiverzitet⁴, na kvalitet zemljišta⁵ dostupnost vode, smanjenje evapotranspiracije i usporavanje erozije tla, povećanje poljoprivrednih prinosa i zaštitu ruralnih zajednica i infrastrukture od

⁴ Aktivnosti će se odvijati po specifičnim protokolima koji će garantovati korišćenje lokalnih vrsta i vrsta koje će biti odabrane na osnovu karakteristika postojećih šuma. Projekat neće imati negativnih uticaja na ekosisteme.

⁵ Pretvaranje degradiranog poljoprivrednog zemljišta koje više nije pogodno za obrađivanje u šume pune biomase omogućiće zemljištu da održi svoju vrednost i prihoduje, i da se tlo oporavi i postepeno povraći kvalitet adekvatan za ponovno uspostavljanje poljoprivredne delatnosti. Pred toga, ta aktivnost će zaštititi tlo od erozije i doprineti ublažavanju štetnih uticaja vetrova.

bujičnih poplava, poplava i klizišta. Pored toga, kroz aktivnosti pošumljavanja i zaštitnih pojaseva/vetrobrana, Projekat će podržati aktivnu zaštitu i očuvanje biodiverziteta. Time će se stvoriti koridori i skloništa za divlje životinjske vrste i floru. Projekat će takođe podržati zemlju u proširenju/unapređenju/uspostavljanju potrebnih političkih i zakonskih reformi kako bi se otklonila uska grla koja leže u korenu identifikovanog deficita prilagođavanja na klimatske promene u sektoru. Konačno, projekat će podržati zemlju u rešavanju zabeleženih rizika od prekomerne eksploatacije šuma koji postoji na lokalnom nivou zbog potreba za ogrevnim drvetom, kao i ukupne ranjivosti stanovništva na prirodne opasnosti.

Potencijalni negativni uticaji se mogu ublažiti i uglavnom su povezani sa terenskim aktivnostima u šumarskom sektoru. Aktivnosti na terenu će obuhvatiti pošumljavanje; obnavljanje oštećenih šuma; pretvaranje privatnih izdanačkih sastojina u visoke šume; i uspostavljanje zaštitnih pojaseva. Potencijalni uticaji su ograničeni na područje projekta i mogu se javiti kao rezultat aktivnosti vezanih za šumarstvo, ali su lokalizovani i ublaženi odabirom lokalnih vrsta sa širokim ekološkim rasponom i većom otpornošću na sušu, uzimajući u obzir bioklimatski tip svake lokacije i predviđene pomake u granicama potencijalnih vrsta drveća usled klimatskih promena. Postoje potencijalni rizici u vezi sa zdravljem i bezbednošću zajednice, međutim oni će biti rešeni obezbeđivanjem obuke, mera zaštite i opreme po potrebi. Projektom nisu planirane aktivnosti koje bi izazvale požare u područjima u kojima će se raditi. Ne previđaju se poslednični niti kumulativni efekti. Prisustvo autohtonih naroda nije predviđeno, međutim, to je uzeto u obzir u ESS planu ublažavanja ovog ESMF-a. **FAO zaštitne mere koje su primenjive na ovaj projekat** prikazane su u nastavku.

FAO zaštitna mera (FESM, 2022)	Primenjuje se	Obrazloženje
ESS 1. Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje prirodnim resursima	Da	<p>Projekat će podržati Srbiju u povećanju otpornosti njenih šumskih ekosistema uvođenjem klimatski adaptivnog gajenja šuma i prakse održivog gazdovanja šumama. Projekat se neće uključivati u loše prakse upravljanja prirodnim resursima niti će imati negativan uticaj na prirodne resurse.</p> <p>Sve projektne investicije imaju za cilj obnovu šuma, povećanje biodiverziteta kao sredstva postizanja otpornosti. Investicije u šumarstvu su osmišljene tako da unaprede biodiverzitet gde će poseban prioritet biti dat onim područjima koja će delovati kao koridori između postojećih šuma. Tako da aktivnosti neće uticati na zaštićena područja prirodnih staništa ili osetljive ekosisteme. Međutim, ova mera zaštite je aktivirana zbog aktivnosti pošumljavanja/obnove šuma, a ekološke i socijalne procene koje se preduzimaju na nivou podprojekta, nakon što budu identifikovane, uzeće u obzir biodiverzitet.</p> <p>Iako će projekt uspostaviti i/ili upravljati zasađenim šumama, sadiće se samo autohtone ili lokalno prilagođene vrste i lokalna zajednica će biti uključena. Aktivnosti će se izvoditi u skladu sa odgovornim gazdovanjem zasađenim šumama.</p> <p>Projektne aktivnosti će uključivati samo ulaganja u šumarstvo u postojećim šumskim područjima ili u područjima koja su prethodno bila pokrivena šumama. Tako da neće uticati na stočne i vodene genetičke resurse.</p>

ESS 2. Efikasnost resursa i prevencija i upravljanje zagađenjem.	Da	Projekat će promovisati klimatski adaptivno gajenje šuma. To neće dovesti do povećane upotrebe pesticida kroz intenziviranje ili proširenje proizvodnje. Kod modernizacije rasadnika nije predviđeno značajno povećanje potrošnje vode. Neće se nabavljati seme niti će se u zemlju uvoditi novi sadni materijal (drveće, žbunje, sorte useva). Što se tiče uspostavljanja ili gazdovanja zasađenim šumama/klimatski adaptivnog gajenja šuma – projekt će odabrati lokalne vrste sa širokim ekološkim rasponom i većom otpornošću na sušu, uzimajući u obzir bioklimatski tip svake lokacije i predviđene pomake u granicama potencijalnih vrsta drveća zbog klimatskih promena (npr. izbegavanje sadnje sadnica vrsta u donjoj granici njihovog ekološkog raspona; sadnja sadnica vrsta koje su nešto iznad gornje granice njihovog ekološkog raspona). U projektu se neće koristiti GMO ili seme tretirano insekticidima. Neće biti stvaranja značajne količine otpada – što se tiče raščišćavanja puteva, to će podrazumevati uklanjanje biološkog otpada (vegetacije) koji će se kompostirati ili integrisati u životnu sredinu. Što se tiče ograđivanja, ograde će biti u različitim formama uključujući i biološke, u zavisnosti od specifičnog konteksta investicija u šumarstvu. Svaka će biti definisana u preliminarnoj fazi kada će se formalizovati precizne lokacije i kada će se izvršiti odgovarajući skrining za tipove ograda i njihovo rukovanje i odlaganje. Ova zaštitna mera se aktivira da bi se uzelo u obzir potencijalno odlaganje otpada.
ESS 3. Smanjenje rizika od klimatskih promena i katastrofa	Ne	Kroz neksus pristup i rešavanje uskih grla u prilagođavanju i ublažavanju klimatskih promena, projekat će smanjiti izloženost i ranjivost sektora šumarstva i povećati otpornost i povećati ukupno uklanjanje CO ₂ šumarstva kao i biodiverzitet. Projekat ima za cilj da poveća uklanjanje ugljenika putem sektora šumarstva (7,6 MtCO _{2e} (27Y)). Učešće operatera u poljoprivredno-prehrambenom sektoru, lokalnih zajednica i učešće privatnih vlasnika šuma će pomoći da se osigura projektom predviđena promena paradigme, održivost aktivnosti i integracija neksusa šumarstvo-energetska sigurnost-dekarbonizacija.
ESS 4. Dostojanstven rad	Da	Projekat će promovisati, poštovati i ostvarivati osnovne principe i prava na radu. Zapošljavanje radnika na projektu će se zasnivati na principu jednakih mogućnosti i pravednog tretmana, i neće biti diskriminacije u pogledu bilo kog aspekta radnog odnosa. Zapošljavanje radnika će se vršiti u skladu sa zakonima i propisima Republike Srbije (Zakon o radu 24/05, 61/05 i 54/09) i radnici će morati da se pridržavaju FAO kodeksa ponašanja i FAO politika. Svi radnici će biti stariji od 18 godina. Radne lokacije moraju imati drumski pristup, a transport od sabirnih mesta u pristupačnim područjima do radne lokacije će biti zagarantovan projektom preko partnera i pružalaca usluga.
ESS 5. Zdravlje, bezbednost i sigurnost zajednice	Da	Ova zaštitna mera se aktivira da bi se osiguralo da se predvide i izbegnu negativni uticaji na zdravlje, sigurnost i sredstva za egzistenciju uključenih i pogođenih zajednica. Izloženost zajednice zdravstvenim rizicima nije predviđena, međutim rizici po bezbednost i zdravlje na radu (BZR) moraju se uzeti u obzir u vezi sa aktivnostima pošumljavanja/obnove šuma; oni će se rešavati pružanjem obuke, zaštitnih mera i opreme po potrebi. Projektom nisu planirane aktivnosti koje bi izazvale požare u područjima u kojima će se raditi.

		<p>Projektne aktivnosti će se odvijati u udaljenim šumskim područjima uglavnom daleko od kuća i zajednica. Svi radnici u projektnim područjima biće odabrani među muškarcima i ženama iz lokalnih zajednica, u krugu od 25 km; neće biti potrebno osnivanje kampova ili drugih privremenih smeštajnih objekata. Pošto će se radovi odvijati u udaljenim šumskim područjima zemlje, ne očekuje se da će na projektu biti radnika migranata.</p>
<p>ESS 6. Rodna ravnopravnost i sprečavanje rodno zasnovanog nasilja</p>	<p>Ne</p>	<p>U svim obukama i ulaganjima, kada je to moguće, projekat će dati veći prioritet ženama^[1] koje poseduju degradirane izdanačke sastojine ili zemljište koje više nije pogodno za obrađivanje/uzgoj useva/uzgoj drvnih vrsta u bioenergetske ili druge svrhe, i postaraće se da najmanje 30 posto korisnika budu žene. Što se tiče prevencije seksualne eksploatacije i zlostavljanja (PSEA)^[2] kroz svoj Mehanizam za rešavanje pritužbi, projekat će se postarati da se svi problemi i/ili incidenti prijave ESS specijalisti i FAO Kancelariji glavnog inspektora, kako bude prikladno. Projekat će uključiti podizanje svesti o seksualnoj eksploataciji i zlostavljanju, kao i o razumevanje prilagođeno različitim zainteresovanim stranama tokom uključivanja zainteresovanih strana.</p> <p>^[1] Preliminarni spisak korisnika raščlanjenih po polu biće napravljen na osnovu digitalnog katastra Republike Srbije kako bi se osiguralo da su rodni aspekti dobro dokumentovani i reflektovani kako u polaznoj osnovi tako i u ciljevima. U zavisnosti od rezultata analize katastarski ciljevi će se povećati u fazi dizajniranja.</p> <p>^[2] FAO PSEA politika</p>
<p>ESS 7. Posed nad zemljom, raseljavanje i preseljavanje</p>	<p>Ne</p>	<p>Ovaj projekat ne podrazumeva ni otkup zemljišta niti raseljavanje ljudi. Projektne aktivnosti će obuhvatiti samo ulaganja u šumarstvo u postojećim šumskim područjima ili u područjima koja su prethodno bila pokrivena šumama, i biće sproveden samo na zemljištu koje je u državnom vlasništvu ili pripada poljoprivrednicima čije je vlasništvo nesporno. Ni projekat ni Vlada neće eksproprijisati zemljište ili saditi na zemljištu nad kojim je vlasništvo upitno. Projekt će se raditi na zemljištu koje više nije pogodno za poljoprivredu i stoga je napušteno ili se ne koristi iz proizvodne perspektive. Tako da neće biti prinudnog preseljavanja ili raseljavanja kao rezultat projektnih aktivnosti.</p> <p>U okviru projekta neće biti podržana primena prava eksproprijacije, niti bilo kakvo trajno ili privremeno, ekonomsko i fizičko raseljavanje usled prinudnog preseljenja.</p>
<p>ESS 8. Autohtoni narodi</p>	<p>Ne</p>	<p>Projekat je nacionalnog obima; dizajniran je da deluje na nacionalnom nivou na javnom i privatnom zemljištu, osiguravajući dobrobit <i>svim</i> ciljnim grupama i narodima na koje će uticati projektne aktivnosti. Ciljna područja na kojima će se odvijati terenske aktivnosti su u AP Vojvodini i Centralnoj Srbiji. Prisustvo autohtonih naroda nije predviđeno, međutim, pre implementacije aktivnosti na terenu, biće održane konsultacije sa zainteresovanim stranama i skrining drugog nivoa pošto konkretne lokacije projekta budu identifikovana od strane Vlade.</p>

ESS 9. Kulturno nasleđe	Ne	Pronalaženje artefakata od kulturnog značaja nije predviđeno, ali ukoliko do toga dođe, primeniće se procedure za slučajna otkrića.
-------------------------	----	---

Tokom razrade projekta, konsultovane su ključne vladine agencije i drugi akteri koji se bave sektorom šumarstva, energetike i poljoprivrede u Srbiji (u hibridnim/virtuelnim formatima, zbog mera predostrožnosti u vezi sa COVID-19 i ograničenja putovanja) na radionicama na nacionalnom nivou i detaljnim bilateralnim sastancima.

Tokom implementacije projekta, održavaće se konsultacije sa uključenim zainteresovanim stranama.

Formalne konsultacije sa zainteresovanim stranama tokom implementacije projekta će se održavati svake godine, u vreme pripreme Godišnjeg plana rada i budžeta (GPRB) – odnosno na početku svake od sedam projektnih fiskalnih godina (FG). GPRB će predstaviti Jedinica za upravljanje projektom, a pregledaće je sve zainteresovane strane, i to na nacionalnom nivou, nivou ciljnog okruga i lokalne zajednice, kao i tokom planiranja, sprovođenja i monitoringa investicija u šumarstvu. Tokom ovih konsultacija o uključivanju zainteresovanih strana, ESMF – uključujući Mehanizam rešavanja pritužbi (GRM), ali i Rodni akcioni plan (GAP) – biće prezentovan i objašnjen zainteresovanim stranama. Pored toga, po potrebi, konsultacije će se održavati sa relevantnim zainteresovanim stranama tokom pripreme i implementacije podaktivnosti. Uključivanje zainteresovanih strana će se odvijati i na nivou zajednice tokom izrade Planova gazdovanja šumama (PGŠ).

1. UVOD

1. Srbija je zemlja bez izlaza na more koja se nalazi na Balkanskom poluostrvu (region Centralne Srbije) sa brdovitim terenom i planinama koje dominiraju južnom trećinom Srbije. Ukupna površina Srbije je 88.361 km² sa ukupno 6.844.078 stanovnika⁶ (2021). Nizijski severni deo zemlje odvojen je od centralnog dela rekama Savom i Dunavom i pripada Panonskom basenu (region Vojvodine). U modernom dobu, pre XVIII i IX veka, oko 75 posto stvarne teritorije Srbije bilo je prekriveno šumama. Uglavnom zbog demografskih razloga i povezanih pretvaranja zemljišta u poljoprivredne površine, posebno travnjake, površina pod šumama se smanjila na gotovo 15 posto pre Drugog svetskog rata. Glavne geografske oblasti su: (I) severne ravničarske oblasti (Panonska nizija); (II) centralni brdoviti regioni; i (III) južno-centralne regije gde su zastupljene kombinacije nizija i planinskih oblasti. Srbija ima tri velike reke: Dunav, Savu i Tisu koje se ulivaju u slivove Crnog, Jadranskog i Egejskog mora. Nizije (200 metara nadmorske visine) predstavljaju 32 posto ukupne teritorije, a planinska područja (1000 metara nadmorske visine) 11 posto ukupne teritorije (FAO, 2019).

2. BDP zemlje je iznosio oko 62 milijarde USD 2021. godine sa godišnjim rastom koji je varirao od 4,3 procenta (2019) do 7,4 procenta (2021)⁷. Srbija je zemlja sa višim srednjim prihodom, a godišnji rast BDP-a po glavi stanovnika iznosio je 8,3 posto u 2021. godini⁸. Poljoprivreda je najveći poslodavac i predstavlja 20 posto ukupne zaposlenosti u Srbiji. Sektori poljoprivrede, šumarstva i ribarstva predstavljaju udeo od 6,3 posto ukupnog BDP-a (2018. godine) (u poređenju sa 19,7 posto u 1995). Šumarstvo i drvna industrija čine 5,7 posto ukupnog izvoza⁹. Šumarska preduzeća zapošljavaju oko 4.957 ljudi¹⁰ (godišnji prosek iz 2017. godine). Udeo šumarstva u BDP-u, isključujući preradu drveta, iznosi 0,3 posto. Turizam takođe predstavlja relevantnu delatnost u šumama Srbije i učestvuje sa oko 1,4 posto.

3. Klimatske promene su uticale na Srbiju tokom perioda 1980-2019. Prosečne temperature su se povećale (+0,6°C/decenija), dok se godišnji broj akumuliranih mraznih dana i ledenih dana smanjio (-8 dana/dec. i -3 dana/dec. ponaosob). Broj tropskih noći i letnjih dana je porastao (+1 dan/dec. i +8 dana/dec.). Što se tiče snežnih padavina, visine snega, smera i brzine vetra nije bilo promena u poslednjih 20 godina.

4. Republika Srbija je jedan od svetskih centara biljnog diverziteta, a šumama je prekriveno¹¹ oko 30% teritorije (BUR, 2016; TNC, 2020). Šumski ekosistemi u zemlji podložni su uticajima klimatskih promena, zbog izloženosti periodima smanjenih padavina, suša, povišenih temperatura, ekstremnih vremenskih pojava (npr. oluje), požarima, pojavama štetočina i bolesti (NAP, 2015; SNC, 2017; TNC, 2020). Šumarstvo¹² je, posle poljoprivrede, najvažnija delatnost u ruralnim područjima zemlje. Ipak, potencijali šumarstva su daleko od toga da su u potpunosti iskorišćeni i ne predstavljaju faktor u vrednosti važnih tržišnih usluga šumskog ekosistema (npr. uklanjanje ugljenika, biodiverzitet i zaštita) (Šijačić-Nikolić i dr., 2020). Osnovni uzroci degradacije šuma uključuju ilegalnu eksploataciju drvne građe, prekomernu eksploataciju drvne biomase na lokalnom nivou zbog velike energetske zavisnosti od šuma, napuštanje

⁶ Podaci Svetske banke <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=RS>

⁷ Podaci Svetske banke <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=RS>

⁸ Podaci Svetske banke <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG?locations=RS>

⁹ Vidi <http://www.china-ceecforestry.org/country/serbia/>

¹⁰ Izvor: Bilten Šumarstvo 2017.- Republički zavod za statistiku Srbije

¹¹ Šume u Srbiji uglavnom čine evropska bukva (*Fagus sylvatica*), hrast lužnjak (*Quercus robur*), cer (*Quercus cerris*), hrast kitnjak (*Quercus petraea*), sladun (*Quercus frainetto*), evropska smrča (*Picea abies*), evropska jela (*Abies alba Mill.*), crni bor (*Pinus nigra*) i beli bor (*Pinus silvestris L.*).

¹² Sektori poljoprivrede, šumarstva i ribarstva predstavljaju udeo od 6,3% ukupnog BDP-a (2018. godine) (19,7 posto 1995). Šumarstvo i drvna industrija čine 5,7% ukupnog izvoza. Šumarska preduzeća zapošljavaju oko 4.957 ljudi (godišnji prosek iz 2017. godine). Udeo šumarstva u BDP-u, bez prerade drveta, iznosi 0,3%. Turizam takođe predstavlja relevantnu delatnost u šumama Srbije i doprinosi sa oko 1,4%.

ruralnih područja, nedostatak finansijskog kapitala i znanja vlasnika zemljišta, češće šumske požare i najezde štetočina.

5. Iako izazovi prilagođavanja i dalje postoje, Srbija je u dobroj poziciji da se prilagodi. Srbija je 91. zemlja po ranjivosti i 79. zemlja po spremnosti, sa ND-GAIN indeksom od 75.

6. **Kao glavne prepreke prilagođavanju i ublažavanju identifikovana su ključna ograničenja.** Glavni uzroci i uska grla (Tabela 1) za održivo, efikasno, efektivno i transparentno upravljanje šumama – u lancu dekarbonizacije su: (i) adaptacioni deficit aktera u šumarstvu (javnih i privatnih) i nepotpuni mehanizmi za procenu, monitoring i gazdovanje šumama; (ii) nepotpun strateški, politički i pravni okvir za obezbeđivanje optimalnog doprinosa AFOLU sektora procesu dekarbonizacije privrede Srbije; i (iii) ograničeni podsticaji za angažovanje privatnog sektora u održivom gazdovanju šumama i u dekarbonizaciji¹³.

Tabela 1. Glavne identifikovane prepreke

Glavna prepreka	Objasnenje
(i) adaptacioni deficit aktera u šumarstvu (javnih i privatnih) i nepotpuni mehanizmi za procenu, monitoring i gazdovanje šumama	Akteri u šumarstvu nisu spremni da se pozabave negativnim uticajima klimatskih promena. Iako je 57 procenata šuma privatno, imanja su veoma fragmentirana i često se njima ne gazduje (prosečno šumsko gazdinstvo je malo i iznosi 0,3 ha). Pored toga, postojeća ulaganja u obnovu šuma i pošumljavanje i dalje su zasnovana na BAU scenariju koji ne uključuje klimatske promene. Zbog toga je uklanjanje ugljenika pomoću sektora šumarstva smanjeno za 19,4 odsto u 2015. godini u poređenju sa nivoom iz 2010. godine, a lokalna prekomerna eksploatacija šuma za proizvodnju ogrevnog drveta više ne garantuje energetska sigurnost ruralnih zajednica u nekim regionima Srbije. Štaviše, nedostatak ažuriranih alata za procenu i monitoring šuma ne dozvoljava efikasnost u tom sektoru.
(ii) Nepotpun strateški, politički i pravni okvir za obezbeđivanje optimalnog doprinosa AFOLU sektora procesu dekarbonizacije privrede Srbije.	Šume su u srži nacionalnog strateškog okvira kao što su Nacionalni plan adaptacije, Strategija niskougljeničnog razvoja i Strategija obnovljive energije. Ipak, uloga šuma je otežana nedostatkom standarda, politika, zakona i ažuriranog MRV sistema. Ovo ne dozvoljava sektoru AFOLU da efikasno doprinese dekarbonizaciji Srbije.
(iii) Ograničeni podsticaji za angažovanje privatnog sektora u održivom gazdovanju šumama i u dekarbonizaciji	Odsustvo izveštavanja o statusu nacionalnih šuma iz različitih perspektiva i zasnovanog na dokazima ne uspeva da privuče investitore iz privatnog sektora zainteresovane za održivo korišćenje šumskih resursa (npr. goriva od zelene biomase), ili za plaćanje ključnih usluga ekosistema kao što je uklanjanje ugljenika.

7. U cilju rešavanja ovih ograničenja i nakon konsultacija sa Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, drugim nacionalnim institucijama, agencijama UN-a, zainteresovanim stranama iz civilnog društva i privatnog sektora, Vlada Srbije i FAO su se složili da implementiraju FAO-ov Programski okvir zemlje (CPF) sa fokusom na tri prioritete oblasti tokom perioda 2019-2022. Nadograđujući na prethodno iskustvo FAO-a u zemlji i njene komparativne prednosti - i u skladu sa ključnim nacionalnim strategijama, Projekat će doprineti svakoj od prioriteta oblasti. Pored toga, Projekat će osnažiti proces pristupanja

¹³ Ograničeno učešće privatnog sektora u održivom gazdovanju šumama i u dekarbonizaciji je takođe povezano sa strukturalnim nedostatkom podsticaja i mehanizama.

EU fokusirajući se na usklađivanje sa Zajedničkom poljoprivrednom politikom EU (CAP), zaštitu životne sredine i povezane standarde.

8. Projekat će se baviti potrebama i prioritetima na koje je Republika Srbija ukazala u svojim NDC (iz 2015. i nacrtu iz 2020. godine), Nacionalnim izveštajima, Nacionalnom planu prilagođavanja, Strategiji niskougljeničnog razvoja, obavezama vezanim za EU i drugim okvirima nacionalne politike. Predloženi projekat je izrađen u skladu sa investicionim kriterijumima GCF-a i u skladu sa principom nacionalne internalizacije. Projekat će doprineti implementaciji GCF-ovog Državnog programa za Srbiju, podržavajući prioritetne oblasti: klaster 1 Energetska efikasnost i korišćenje obnovljivih izvora energije i klaster 3 NEKSUS Vodni resursi – Poljoprivreda – Šumarstvo. Iako je projekat nacionalan po svom obimu, aktivnosti na terenu će se odvijati u Centralnoj Srbiji i AP Vojvodini.

9. Cilj projekta je da podrži Republiku Srbiju u osposobljavanju sektora šumarstva da doprinese niskougljeničnoj strategiji u zemlji, stabilizacijom i povećanjem uklanjanja ugljenika, unapređenjem upravljačkih kapaciteta ključnih institucija i zajednica i podsticanjem kompanija iz privatnog sektora da se uključe u proces dekarbonizacije. Ovaj projekat ima tri komponente i povezane aktivnosti koje će se baviti uskim grlima u prilagođavanju i ublažavanju klimatskih promena.

Komponenta 1 - Razvijanje održivog i klimatski adaptivnog gajenja šuma i okvira za finansiranje na tržištu ugljenika na nacionalnom nivou

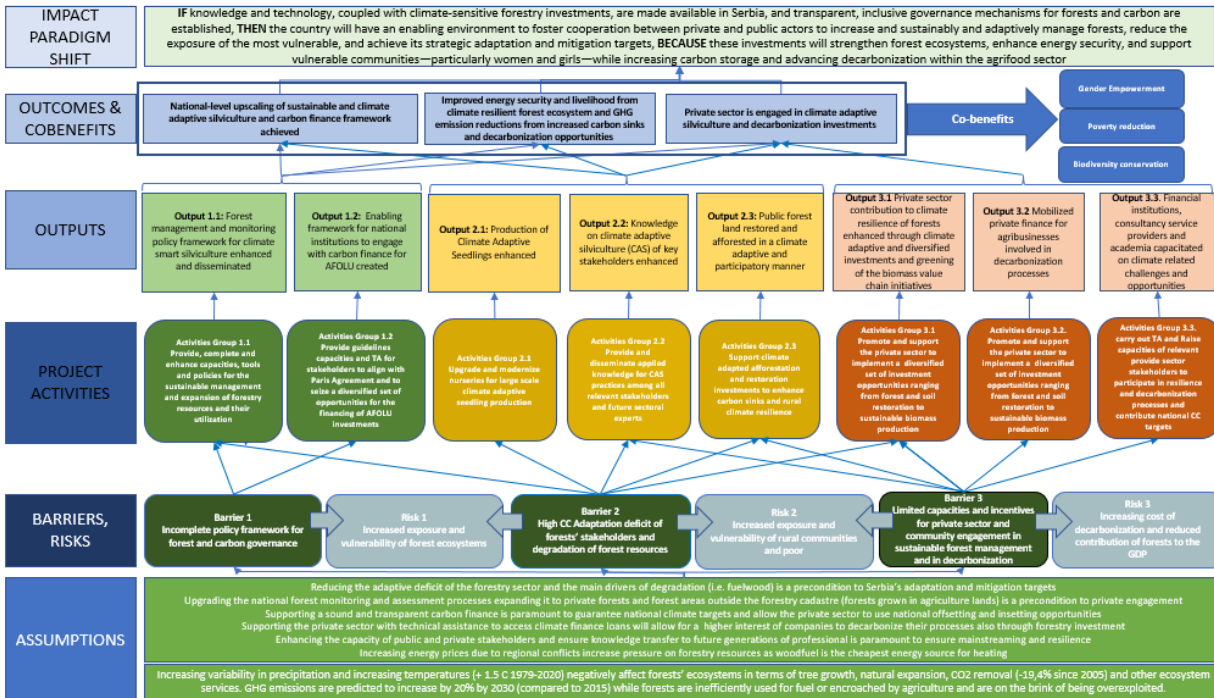
Komponenta 2 – Poboljšanje energetske sigurnosti i obezbeđivanja sredstava za život od šumskih ekosistema otpornih na klimatske promene kao i smanjenje GHG emisija usled povećanih ugljeničnih ponora i mogućnosti za dekarbonizaciju

Komponenta 3 – Uključivanje privatnog sektora u klimatski adaptivno gajenje šuma i investicije u dekarbonizaciju.

10. **Teorija promene Projekta.** Promena paradigme projekta počiva na tri stuba. Prvo, Strategija niskougljeničnog razvoja Srbije je striktno povezana sa zdravljem šuma¹⁴ i njihovim kapacitetom da uklone CO₂ emisije, da obezbede energiju i mogućnosti za ugljeničnu kompenzaciju. Stoga, adaptacija sektora i smanjenje/uklanjanje negativnih uticaja pokretača degradacije šuma (tj. neodrživa seča ogrevnog drveta) predstavljaju preduslove za dekarbonizaciju u Srbiji. Drugo, upravljanje šumama, kao i pružanje usluga ekosistema (tj. uklanjanje ugljenika i gorivo iz biomase) više ne mogu biti date u mandat samo javnim i centralnim institucijama. To zahteva nove paradigme u kojima bi lokalne zajednice, lokalne vlasti i privatni sektor mogli da učestvuju i investiraju. Stoga će predloženi mehanizam kompenzacije i internog smanjenja emisija CO₂ (offsetting i insetting) (na nacionalnom nivou) obezbediti sektoru šumarstva dodatna finansijska sredstva čineći sektor manje zavisnim od državnog budžeta ili eksternih donatora. Treće, transparentnost, kao i monitoring šuma i izveštavanje zasnovani na dokazima, su od najveće važnosti da bi se osiguralo poverenje domaćih i međunarodnih aktera i da bi se obezbedilo da su prijavljeni podaci o šumama i emisijama provereni.

¹⁴ Zaštitni pojasevi/Vetrobrani/Plantaže energetskih useva.

Slika 2. Teorija promene

11. **Ovaj projekat je deo šire, globalne slike** – rezultati projekta doprinose globalnim procesima, uključujući Okvirnu konvenciju UN-a o klimatskim promenama (UNFCCC) i povezane sporazume/procese, kao i postizanju Ciljeva održivog razvoja (Agenda UN-a za održivi razvoj (Agenda 2030) i 17 njenih Ciljeva održivog razvoja - COR). Ciljevi projekta su blisko usklađeni sa ciljevima nacionalnih politika i preuzetim međunarodnim obavezama Republike Srbije, uključujući njene NDC-e (iz 2015. i nacrt iz 2020. godine), Nacionalni izveštaj, Nacionalni plan prilagođavanja, Strategiju niskougljeničnog razvoja, obaveze vezane za EU i druge okvire nacionalne politike. Nacionalni akteri su bili uključeni u proces izrade koncepta. Konceptu je priloženo pismo o nepostojanju prigovora NDA¹⁵ koje pokazuje internalizaciju zemlje.

12. Projekat je klasifikovan kao projekat **umerenog rizika (kategorija B) od strane Organizacije za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih nacija (FAO)** u skladu sa **FAO-ovim Smernicama za upravljanje životnom sredinom i socijalnim pitanjima uz uzimanje u obzir Zaštite životne sredine i socijalne zaštite GCF-a**. Procena rizika projekta sprovedena je primenom FAO-ovog obrasca za skrining životne sredine i socijalnih pitanja (Aneks 3), koji identifikuje područja rizika i na osnovu odgovora na skrining rizika, rezultirala je kategorizacijom umerenog rizika. Dubinska analiza za bavljenje identifikovanim rizicima sprovodi se kroz Okvir upravljanja životnom sredinom i socijalnim pitanjima (ESMF, ovaj dokument) koji pruža usmerenje agencijama za implementaciju projekta i zainteresovanim stranama u vezi sa procenom životne sredine i socijalnih pitanja, ublažavanjem uticaja i procedurama monitoringa i izveštavanja tokom implementacije projekta. Ovaj ESMF, koji predstavlja procenu uticaja na životnu sredinu (EIA/PUŽS) u skladu sa zahtevima nacionalnog zakonodavstva o proceni uticaja na životnu sredinu, usvojiće NDA (Izvršni subjekat), vladini (ministarstva i opštine) i nevladini partneri (privredne komore); organizacije iz oblasti šumarstva, poljoprivrede i drugih kategorija) i svi podizvođači. Nakon procene uticaja na životnu sredinu i socijalna

¹⁵ Ulogu nacionalnog ovlašćenog organa imalo je Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede do 21. novembra 2024. godine, nakon čega je Ministarstvo zaštite životne sredine imenovano za tu funkciju.

pitanja, biće pripremljeni planovi upravljanja životnom sredinom i socijalnim pitanjima (ESMP) za specifične pod-projekte kada budu identifikovani. Projektni partneri koji preduzimaju aktivnosti upućivaće na ovaj ESMF i potrebu da se poštuju protokoli i akcije koje su ovde navedene. Relevantni projektni partneri će dobiti potrebnu obuku o ekološkim i socijalnim zaštitnim merama (ESS) pre nego što preduzmu aktivnosti u vezi sa projektom.

13. **Proces izrade ovog ESMF-a doprineo je formulisanju projekta** tako što je identifikovao, *a priori*, „izvodljive“ – ili neizvodljive – aktivnosti i dao predloge za poboljšanja u dizajnu projektnih aktivnosti. Ovaj ESMF osigurava integrisanost upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima u razvojni ciklus pojedinačnih pod-projekata, uključujući razmatranje skorijih FAO-vih smernica o ESS i COVIDU-19. Pošto tačni pod-projekti i ciljna područja nisu utvrđeni na početku projekta, već će biti precizirani tokom implementacije projekta, ESMF je odgovarajući instrument prema FAO-ovoj Politici za ekološke i socijalne zaštitne mere. ESMF služi kao praktičan alat za usmeravanje identifikacije i ublažavanja potencijalnih negativnih ekoloških i društvenih uticaja predloženog projekta i služi kao platforma za konsultacije sa zainteresovanim stranama i potencijalnim korisnicima projekta.

14. Konkretno, ciljevi ovog ESMF-a su:

- Proceniti potencijalne ekološke i društvene uticaje predloženog Projekta, bilo pozitivne ili negativne, i predložiti mere ublažavanja koje će efikasno rešiti ove uticaje;
- Uspostaviti jasne procedure za ekološko i socijalno planiranje, pregledanje, odobravanje i implementaciju podaktivnosti koje će se finansirati u okviru projekta;
- Precizirati odgovarajuće uloge i odgovornosti, i navesti potrebne procedure izveštavanja, za upravljanje i monitoring ekoloških i društvenih problema u vezi sa podaktivnostima;
- Razmotriti različite alternative, opcije i relevantne mere ublažavanja tokom pripreme i implementacije projekta;
- Utvrditi obuku, izgradnju kapaciteta i tehničku pomoć potrebnu za uspešnu implementaciju odredbi ESMF-a;
- Obraditi mehanizme za javne konsultacije i objavljivanje projektnih dokumenata, kao i rešavanje mogućih pritužbi; i
- Uspostaviti projektno finansiranje potrebno za implementaciju zahteva ESMF-a i osigurati praktične resurse za implementaciju ESMF-a.

2. OPIS PROJEKTA

2.1 CILJEVI PROJEKTA

15. Projekat „**Jačanje otpornosti srpskih šuma i potencijala zemlje za skladištenje ugljenika u cilju podrške i unapređenja procesa dekarbonizacije kroz ulaganja u prilagođavanje i ublažavanje uticaja**“ će podržati Republiku Srbiju u stabilizaciji i povećanju uklanjanja ugljenika, kako je navedeno u Strategija niskougljeničnog razvoja. Projekat će omogućiti ulaganja u šume putem adaptivnih pristupa gajenju šuma i uključiti državne institucije, akademsku zajednicu, organizacije civilnog društva, lokalne zajednice i privredna društva iz privatnog sektora, uključujući one aktivne u sektoru biomase i/ili zainteresovane za dekarbonizaciju svojih procesa (npr. agrobiznis, industrija, energija, i drugo).

16. Cilj projekta je da podrži Republiku Srbiju u osposobljavanju sektora šumarstva da doprinese niskougljeničnoj strategiji u zemlji, stabilizacijom i povećanjem uklanjanja ugljenika, unapređenjem upravljačkih kapaciteta ključnih institucija i zajednica i podsticanjem kompanija iz privatnog sektora da se uključe u proces dekarbonizacije. Projekat ima za cilj da se nacionalne neto emisije smanje **povećanjem uklanjanja ugljenika kroz sektor šumarstva (7,6 MtCO₂ [27Y] i smanjenjem neto emisija privatnog sektora za 0,8 MtCO₂eⁱ [27y])**. Cilj će biti postignut (a) osiguranjem klimatski adaptivnog gazdovanja šumamaⁱⁱ na **500.000 ha** šuma; (b) povećanjem otpornosti ruralnih zajednica i podrškom energetske bezbednosti preko **280.000 ugroženih domaćinstava**, (c) povećanjem šumskog pokrivača za **7.000 ha**; (d) podržavanjem konverzije oko **33.000 ha** javnih i privatnih degradiranih izdanačkih sastojina u visoke šumeⁱⁱⁱ; i (e) pružanjem pomoći privatnim privrednim društvima (tj. poljoprivredno-prehrambenim kompanijama) u rešavanju pitanja klimatskih promena.

17. Direktni korisnici **Error! Bookmark not defined.** (729.064 osobe od čega 371.823 žena) obuhvataju korisnike ogrevnog drveta, zajednice, privredna društva iz privatnog sektora, tehničko osoblje nacionalnih i lokalnih institucija (MPŠV, opštine, univerziteti i stručne škole) koji će dobiti tehničku pomoć, obuku i podršku jačanju gazdovanja šumama, i siromašne zajednice kojima će biti omogućen pristup energentu iz šuma; modernizovaće se lanac vrednosti biomase i dekarbonizovati poljoprivredno-prehrambeni sektor. Indirektni korisnici (2,8 miliona) obuhvataju nesiromašna domaćinstva koja troše ogrevno drvo^{iv} kao direktan izvor energije, domaćinstva čija sredstva za život zavise od šumskih nedrvnih proizvoda i pojedince zaposlene u sektoruv.

2.2 KOMPONENTE PROJEKTA

18. Postoji nekoliko oblasti u kojima se očekuje da će projekat omogućiti promenu paradigme u zemlji. *Prvo*, Strategija niskougljeničnog razvoja Srbije je striktno povezana sa zdravljem šuma i njihovim kapacitetom da: (a) uklanjaju emisije CO₂; (b) obezbeđuju energiju; i (c) garantuju mogućnosti kompenzacije. Stoga, adaptacija sektora šumarstva, povećanje šumskih oblasti i smanjenje/uklanjanje negativnih uticaja pokretača degradacije šuma (Komponente 1 i 2) predstavljaju preduslove za dekarbonizaciju u Srbiji (Komponenta 3). *Drugo*, upravljanje šumama, kao i pružanje usluga ekosistema (tj. uklanjanje ugljenika, biodiverzitet, nedrvni šumski proizvodi, zaštita i gorivo iz biomase) više ne mogu biti delegirane samo centralnim institucijama (Komponenta 1). To zahteva nove paradigme u kojima bi lokalne zajednice, lokalne vlasti i privatni sektor mogli da učestvuju i investiraju. Stoga će predloženi mehanizam kompenzacije i internog smanjenja emisija CO₂ (na nacionalnom nivou) obezbediti sektoru šumarstva dodatna finansijska sredstva čineći sektor manje zavisnim od državnog budžeta ili eksternih donatora. *Treće*, transparentnost kao i monitoring šuma i izveštavanje zasnovani na dokazima su od

najveće važnosti da bi se osiguralo poverenje domaćih i međunarodnih aktera i da bi se obezbedilo da su prijavljeni podaci o šumama i emisijama provereni (Komponenta 1).

19. Ovaj projekat ima tri komponente i povezane aktivnosti koje će se baviti uskim grlima u prilagođavanju i ublažavanju klimatskih promena.

Komponenta 1 - Razvoj održivog i klimatski adaptivnog gajenja šuma i okvira za finansiranje na tržištu ugljenika na nacionalnom nivou

Komponenta 2 – Unapređenje energetske sigurnosti i obezbeđivanja sredstava za život od šumskih ekosistema otpornih na klimatske promene i smanjenje GHG emisija usled povećanih ugljeničnih ponora i prilika za dekarbonizaciju

Komponenta 3 – Uključivanje privatnog sektora u klimatski adaptivno gajenje šuma i investicije u dekarbonizaciju.

20. Kombinovani uticaj ovih akcija omogućiće Srbiji da smanji ranjivost svog šumarskog sektora i poveća ukupno uklanjanje CO2 uz istovremeno povećanje biodiverziteta i mogućnosti da iskoristi ulogu šuma u zaštiti i podržavanju egzistencije najugroženijih zajednica. Kombinovani uticaj će: (1) obezbediti neposredni odgovor na uticaje klimatskih promena i pokretače degradacije šuma; (2) povećati uključenost aktera iz sektora; i (3) transformisati privatni sektor u faktor promene u procesima ublažavanja klimatskih promena i dekarbonizacije. Tako će šume i njihove usluge ekosistema postati prilika za unapređenje ublažavanja klimatskih promena poboljšanjem produktivnosti šumskih sastojina putem klimatski adaptivnih i regenerativnih pristupa. Dodatno, predloženi pristup će osigurati šire učešće zainteresovanih strana u upravljanju šumama, sa jasnim i merljivim zajedničkim koristima u smislu prilagođavanja i niskoemisionog razvoja.

Tabela 2. Komponente projekta

Komponenta 1 - Razvoj održivog i klimatski adaptivnog gajenja šuma i okvira za finansiranje na tržištu ugljenika na nacionalnom nivou	
Ishod 1.1. Unapređen i prenesen okvir politike gazdovanja šumama i monitoringa za klimatski adaptivno gajenje šuma	
Aktivnost	Opis
Aktivnost 1.1.1: Uspostavljanje Nacionalnog sistema monitoringa šuma (NFM).	Pružiti tehničku pomoć i razvoj kapaciteta za dizajniranje, pokretanje i implementaciju metodološki i statistički ispravnog NFM-a za objektivnu procenu stanja i dinamike šuma na državnom i regionalnom (oblasnom) nivou.
Aktivnost 1.1.2: Izraditi smernice za donosioce odluka o LULUCF radi sprečavanja degradacije zemljišta.	Prilagoditi međunarodne politike srpskom kontekstu i izraditi i distribuirati smernice za nacionalne i lokalne donosioce odluka u vezi sa korišćenjem zemljišta, promenama u upotrebi zemljišta i šumarstvom (LULUCF) i prevencijom degradacije zemljišta.
Aktivnost 1.1.3: Kreirati nacionalni standard za proizvodnju/rukovanje biomasom u energetske svrhe.	Uspostaviti odgovarajuća pravila, mehanizme inspekcije i žalbene procedure kojih prodavci i distributeri ogrevnog drveta moraju da se pridržavaju.
Aktivnost 1.1.4: Razviti nacionalnu strategiju, akcioni plan i smernice za Zasade kratke ophodnje isporučeni (SRP).	Razviti strategiju i smernice za SRP. Ova strategija će definisati potrebne korake i okvir politike za podršku uspostavljanju SRP-a. Širenje smernica i strategija kroz lokalne obuke i događaje za podizanje svesti.
Ishod 1.2: Stvoren je okvir za omogućavanje nacionalnim institucijama da se angažuju u ugljeničnom finansiranju za AFOLU	

Aktivnost 1.2.1: Podržati osmišljavanje mehanizma za kompenzaciju [za AFOLU] kao sastavni deo domaćeg okvira za utvrđivanje cena ugljenika i institucionalizovati to znanje u nacionalnim nastavnim planovima i programima.	Na osnovu odluke Srbije o okviru za određivanje cena ugljenika (npr. ETS/porez na ugljenik), pomoći u osmišljavanju mehanizma kompenzacije za šumarstvo, izgraditi kapacitet privatnog sektora i akademske zajednice da se angažuju u tom okviru, uključujući MRV.
Aktivnost 1.2.2: Podržati razvoj srpske strategije po članu 6 u vezi sa mogućnostima „AFOLU“	Olakšati mogućnosti za sektor šumarstva Srbije da pristupi karbonskom finansiranju kroz član 6 po različitim scenarijima pravila i propisa, uključujući razvoj kapaciteta za nacionalne pregovarače i formulisanje tehničkih doprinosa za sledeći ažurirani NDC Srbije.
Aktivnost 1.2.3: Promovisati i podržavati razmenu znanja na regionalnom nivou	Stvoriti platformu za regionalnu razmenu znanja o kompenzaciji i internom smanjenju emisija koja će dalje podržati unapređenje iskustva Srbije i očekuje se da će stvoriti efekte prelivanja na druge zemlje Balkana.
Aktivnost 1.2.4: Podržati pristup dobrovoljnom karbonskom finansiranju za šumarstvo u Srbiji kako bi se omogućila sekvencijalno izvan NDC ciljeva i osigurala dugoročna održivost	Olakšati pristup šumarskom sektoru u Srbiji karbonskom finansiranju iz dobrovoljnih tržišta ugljenika (VCM) visokog integriteta koja se razvijaju
Aktivnost 1.2.5: Omogućiti interno smanjenje emisija kao sastavni deo podrške strategiji dekarbonizacije privrednih društava	Olakšati uspostavljanje vodećih lanaca vrednosti kroz uklanjanje informativnih prepreka i ograničenja kapaciteta za opcije i mogućnosti politike.
KOMPONENTA 2 – Poboljšanje energetske sigurnosti i obezbeđivanja sredstava za život od šumskih ekosistema otpornih na klimatske promene i smanjenje GHG emisija usled povećanih ugljeničnih ponora i prilika za dekarbonizaciju	
Ishod 2.1: Unapređena proizvodnja klimatski adaptivnih sadnica	
Aktivnost	Opis
Aktivnost 2.1.1: Unapređenje javnih rasadnika (Vojvodina/Centralna Srbija).	Podržati investicije i povećati kapacitet javnih preduzeća (JP) da bi se osigurala proizvodnja potrebnog kvantiteta i kvaliteta sadnica za projektne intervencije obnove šuma i šire.
Aktivnost 2.1.2: Obučiti i pružiti podršku operaterima javnih i privatnih rasadnika u proizvodnji raznovrsnih i klimatski adaptivnih šumskih sadnica.	Organizovati četiri praktične obuke o proizvodnji visokokvalitetnog biljnog materijala (semena, sadnica i reznica) koje će održati Komora inženjera šumarstva da se osveže znanja svih zaposlenih u JP Srbijašume i ILFE zaduženih za rasadničke radove, kao i da se obučeni osoblje i radna snaga iz privatnih rasadnika za širenje znanja o savremenim metodama i tehnologijama proizvodnje rasada.
Ishod 2.2: Unapređeno znanje ključnih zainteresovanih strana o klimatski adaptivnom gajenju šuma (CAS).	
Aktivnost 2.3.1: Obučiti zainteresovane strane, kako iz javnog tako i privatnog sektora, o klimatski adaptivnom gajenju šuma (CAS).	Doprineti, u saradnji sa nadležnim agencijama i institucijama, jačanju kapaciteta zainteresovanih strana uspostavljanjem konzistentnog procesa za profesionalnu obuku i edukaciju o pitanjima vezanim za klimatske promene.
Aktivnost 2.3.2: Izraditi četiri smernice o klimatski adaptivnom gajenju šuma.	Razviti četiri smernice za podršku glatkom i brzom prelasku na klimatski adaptivne pristupe gajenju šuma. Četiri smernice će pokriti sledeće: 1) klimatski pametna proizvodnja sadnica

	uključujući odabir semena; 2) priprema zemljišta za sadnju na ekstremnim lokalitetima; 3) efikasne i efektivne metode sadnje; i 4) operacije održavanja nakon sadnje i prvih proređivanja.
Aktivnost 2.3.3: Unaprediti nacionalne nastavne programe (Šumarski fakultet i stručne škole koje se bave šumarstvom, poljoprivredom i računovodstvom) tako da uključe novouvedene prakse i tehnologije.	Uključiti nacionalne institucije kako bi se osiguralo da su potrebe za razvojem kapaciteta pokrivene, i da se aktuelna znanja i veštine prenose ne samo na osoblje javnih preduzeća, druge šumarske stručnjake i radnu snagu koja već radi u sektoru, već da su uključena i u nacionalne tehničke nastavne planove i programe koji se odnose na šumarstvo i proizvodnju šumskog bilja.
Aktivnost 2.3.4: Pospešiti regionalnu razmenu znanja putem CAS platforme.	Uspostaviti regionalnu platformu za razmenu znanja o CAS pristupima koja se koristi u okviru ovog i u okviru drugih relevantnih projekata u Srbiji i susednim zemljama.
Ishod 2.3: Javno šumsko zemljište obnovljeno i javno zemljište pošumljeno na klimatski adaptivan i participativan način.	
Aktivnost 2.3.1: Sprovoditi aktivnosti pošumljavanja na javnom zemljištu.	Podržati napore Vlade Srbije da poveća nacionalnu šumovitost pošumljavanjem 7.000 ha klimatski adaptivnim sadnicama drveća i žbunja.
Aktivnost 2.3.2: Pretvoriti degradirane izdanačke sastojine na javnom šumskom zemljištu u visoke šume.	Sarađivati sa Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MPŠV) i odgovarajućim JP na obnovi najmanje 33.000 ha šumskih sastojina, od kojih će većina biti degradirane izdanačke sastojine za pretvaranje u visoke šume, ali i šumske sastojine oštećene abiotičkim ili biotičkim faktorima kojima je hitno potrebno obnavljanje njihovog ekološkog funkcionisanja.
KOMPONENTA 3 – Uključivanje privatnog sektora u klimatski adaptivno gajenje šuma i investiranje u dekarbonizaciju.	
Ishod 3.1. Doprinos privatnog sektora klimatskoj otpornosti šuma unapređena kroz klimatski adaptivna i diverzifikovana ulaganja i kroz ozelenjavanje inicijativa u lancu vrednosti biomase	
Aktivnost	Opis
Aktivnost 3.1.1: Pretvarati privatne izdanačke sastojine u visoke šume.	Uključiti, na dobrovoljnoj bazi, privatni sektor u promovisanje pretvaranja privatnih izdanačkih sastojina u visoke šume.
Aktivnost 3.1.2: Rehabilitovati neobrađena privatna zemljišta kroz ulaganja u šumarstvo kao što su plantaže kratke ophodnje, agrošumarstvo ili u svrhu rehabilitacije zemljišta (Vojvodina)	Identifikovati najmanje 500 ha neobrađenog privatnog zemljišta na kojem će se uzgajati drvenaste vrste za šumarstvo kratke ophodnje, agrošumarstvo, zaštitu ili rehabilitaciju zemljišta, ili kombinaciju navedenih namena.
Aktivnost 3.1.3: Uspostaviti zaštitne pojaseve u poljoprivrednim krajevima.	Identifikovati najmanje 500 ha poljoprivrednog zemljišta za uspostavljanje zaštitnih pojaseva, uglavnom u poljoprivrednim predelima Vojvodine skoro sasvim bez drveća sa glavnim ciljem zaštite zemljišta (kontrola eolske erozije) ali i povećanja biodiverziteta, poboljšanja usluga oprašivanja kao i (ponovnog) uspostavljanja pogodnijih staništa i migracionih ruta za divlje životinje.
Aktivnost 3.1.4: Uključiti privatne aktere u lance vrednosti održive biomase.	Osigurati obuku za agroindustrijska udruženja o mogućnostima valorizacije ostataka biomase u energetske svrhe među njihovim članovima.
Aktivnost 3.1.5: Pružiti podršku platformi koja uključuje zainteresovane strane iz šumarskog i poljoprivrednog sektora za savremeni i transparentni lanac vrednosti šumarstva i biomase.	Podržati stvaranje platforme, uključujući zainteresovane strane u sektoru koji će proizvoditi i plasirati čvrsta biogoriva standardizovano visokog kvaliteta za lokalno stanovništvo. Platforma će imati proizvodnu liniju za biomasu i raspolagati skladišnim i logističkim objektima.

Ishod 3.2. Mobilisano privatno finansiranje za agrobiznise uključene u procese dekarbonizacije.	
Aktivnost 3.2.1: Uključiti preduzeća iz sektora agrobiznisa i druga preduzeća u proces dekarbonizacije privatnog sektora.	Početno uključivanje privatnog sektora kroz procenu klimatskih rizika i izvodljivosti ulaganja u dekarbonizaciju i širenje znanja kroz konferencije i radionice.
Aktivnost 3.2.2: Ukloniti ograničenja pristupu kreditima za preduzeća iz sektora agrobiznisa i druga preduzeća.	Pružati tehničku pomoć preduzećima iz sektora agrobiznisa za izradu detaljnih strategija dekarbonizacije, sa razradom i implementacijom njihovih strategija dekarbonizacije, budžeta i akcionih planova.
Ishod 3.3. Finansijske institucije, pružaoci konsultantskih usluga i akademska zajednica osposobljeni za izazove i prilike vezane za klimu	
Aktivnost 3.3.1: Podrška Privrednoj komori i udruženju finansijskih institucija da procene rizik banaka vezan za klimu i osiguraju uključenost klijenata.	Podržati finansijsku instituciju u prevazilaženju ključnih izazova u vezi sa nedostatkom informacija i tehničkog znanja u vezi sa procenom klimatskih rizika i strategijama dekarbonizacije, nedovoljnom svešću u vezi sa usklađivanjem sa novim međunarodnim klimatskim standardima i onima u nastanku, i podrškom klijentima u uključivanju u aktivnosti vezane za šumarstvo.
Aktivnost 3.3.2: Podrška Privrednoj komori i udruženju finansijskih institucija da obuče pružaoce usluga u dekarbonizaciji (npr. računovođe/revizora).	Osigurati stvaranje lokalnog tržišta pružalaca tehničkih usluga u dekarbonizaciji kroz prilagođeni razvoj kapaciteta lokalnih tehničkih stručnjaka/firmi.

Izvor: elaboracija autora.

2.3 CILJNE OBLASTI I KRITERIJUMI PODOBNOSTI

21. Ciljne oblasti Projekta su Centralna Srbija i Autonomna Pokrajina Vojvodina. Kriterijumi za odabir plana pošumljavanja napravljeni su na osnovu dostupnih podataka iz planova gazdovanja šumama, katastarskih planova, analize satelitskih snimaka i drugih izvora informacija. Odnosi između pojedinih kategorija pošumljavanja ili planiranih radova mogu se menjati u procesu detaljnog operativnog planiranja. Ukupan obim pošumljavanja, u odnosu na potrebnu količinu sadnog materijala, mora biti izbalansiran tako da se utroše sve proizvedene količine reproduktivnog materijala (sadnica). Da bi se osigurao kontinuitet proizvodnje sadnica i pošumljavanja, svi planovi bi trebalo da budu usaglašeni. Svaka promena u obimu proizvodnje sadnog materijala zahtevaće rebalans operativnih planova pošumljavanja. Kriterijumi odabira za investiranje u šume (tj. pošumljavanje) obuhvataju i jasno vlasništvo nad zemljištem; odsustvo sukoba u vezi zemljišnih poseda; i odsustvo kultivacije/pašnjaka.

22. Tabela u nastavku daje pregled površina za pošumljavanje po regijama (okruzima).

Tabela 3. Oblasti za pošumljavanje po regionima (okruzima)

Ne	Region	Površina za pošumljavanje (ha)	Procenat površine
1	18. Raški okrug	4.892,19	24,4
2	16, Zlatiborski okrug	3.490,26	17,4
3	24. Pčinjski okrug	1.709,03	8,5
4	15, Zaječarski okrug	1.297,96	6,5
5	14, Borski okrug	1.177,52	5,9
6	23, Jablanički okrug	1.160,40	5,8
7	13, Pomoravski okrug	1.091,23	5,5
8	19, Rasinski okrug	937,91	4,7

9	22, Pirotski okrug	877,97	4,4
10	11, Braničevski okrug	786,14	3,9
11	21, Toplički okrug	657,06	3,3
12	2, Srednjobanatski okrug	479,37	2,4
13	4, Južnobanatski okrug	477,72	2,4
14	6, Južnobački okrug	213,67	1,1
15	17, Moravički okrug	173,7	0,9
16	9, Kolubarski okrug	168,5	0,8
17	3, Severnobanatski okrug	158,81	0,8
18	12, Šumadijski okrug	124,36	0,6
19	1, Severnobački okrug	71,22	0,4
20	30, Grad Beograd	64	0,3
	Ukupno	20.009,02	100,00

Izvor: elaboracija autora.

Najveće oblasti se nalaze u ekonomski nerazvijenim okruzima koji se uglavnom nalaze u brdskim i planinskim područjima.

23. Tabela 4 prikazuje deset opština sa najvećim površinama. Prema zvaničnoj ekonomskoj kategorizaciji, od ovih deset opština, sedam pripada kategoriji „devastiranih i najnerazvijenijih opština“ (označeno podebljano). MPŠV utvrđuje različite kategorije pošumljavanja; njih će projekat pratiti u planiranju i izvođenju šumarskih investicija.

Tabela 4. Opštine sa najvećim površinama za pošumljavanje

Ne	Opština	Površina za pošumljavanje (ha)	Površina (procenat)
1	71072, Sjenica	2.053,86	10,3
2	70874, Novi Pazar	1.717,50	8,6
3	71021, Raška	1.293,16	6,5
4	71188, Tutin	1.145,06	5,7
5	71226, Crna Trava	1.097,41	5,5
6	70491, Despotovac	973,42	4,9
7	70343, Brus	837,01	4,2
8	70351, Bujanovac	754,77	3,8
9	70653, Kraljevo	736,46	3,7
10	70866, Nova Varoš	679,51	3,4

Izvor: elaboracija autora.

24. **Kategorija „Za pošumljavanje u skladu sa planom gajenja šuma“.** Planovi za pošumljavanje su sastavni deo FMP-a. Ovi planovi pošumljavanja predstavljaju najpouzdaniju osnovu za planiranje, izrađenu nakon osmatranja terena, s obzirom na stvarne potrebe i mogućnosti u narednih 10 godina. Zakonom o šumama Srbije propisana je procedura donošenja i odobravanja planova gazdovanja šumama. Izradi planova pošumljavanja prethodi procena optimalnog stepena šumovitosti za svaku šumsko-gazdinsku jedinicu, uz utvrđivanje perioda za koji je moguće dostići planirani stepen šumovitosti. FMP obuhvata definisan obim, vrstu sadnog materijala, način sadnje i druge elemente. Međutim, u praksi se često dešava da se obim radova na sadnji stabala ne obavlja u skladu sa odredbama FMP-a, zbog nedostatka finansijskih sredstava, sadnog materijala ili radne snage za pošumljavanje.

25. Za ovaj plan, planirane površine za pošumljavanje iz FMP-a su uzete kao glavni izvor za određivanje ukupne površine za pošumljavanje. Ukupan obim planiranih radova u FPM-ovima je 38.323 ha. Treba napomenuti da su na površini od 17.186 ha planirani zasadi topola i vrba, koji u osnovi ne predstavljaju klasične radove pošumljavanja. Parcele sa površinom manjom od 10 ha (5 ha u Vojvodini) su izuzete iz detaljne analize. Manje površine se uzimaju u obzir prilikom stvaranja većih kompleksa u kombinaciji sa drugim parcelama. Takođe, isključene su površine koje bi predstavljale obnovu šume ili koje su značajno obrasle drvenastim rastinjem. Korišćenjem podataka iz postojećih FMP planova je na ovaj način identifikovano 4.080 ha kao površine za pošumljavanje, u skladu sa zahtevima ovog projekta.

Tabela 5. Pregled „pošumljavanja u skladu sa planom gajenja šuma“ po regionima

Region	Površina za pošumljavanje (ha)	Površina (procent)
1, Severnobački okrug	50,96	1,2
2, Srednjobanatski okrug	391,63	9,6
3, Severnobački okrug	123,02	3
4, Južnobački okrug	295,14	7,2
6, Južnobački okrug	203,49	5
11, Braničevski okrug	173,86	4,3
12, Šumadijski okrug	13,48	0,3
14, Borski okrug	322,33	7,9
15, Zaječarski okrug	170,44	4,2
16, Zlatiborski okrug	495,1	12,1
17, Moravički okrug	25,3	0,6
18. Raški okrug	1.126,02	27,6
21, Toplički okrug	119,87	2,9
22, Pirotski okrug	156,66	3,8
23, Jablanički okrug	57,04	1,4
24. Pčinjski okrug	340,85	8,4
30, Grad Beograd	15,73	0,4
Ukupno	4.080,92	100,00

Izvor: elaboracija autora.

26. **Kategorija za pošumljavanje „pošumljavanje je potencijalno moguće“.** Planovi gazdovanja šumama za pošumljavanje su definisani za period od 10 godina. Značajan deo goleti nije obuhvaćen tim planovima iz organizacionih, tehničkih i finansijskih razloga. Pored planova gazdovanja šumama (FMP-ova), kategorija „pošumljavanje je potencijalno moguće“ se definiše kao područja u kojima je pošumljavanje izvodljivo. Ovaj odabir se vrši na osnovu postojećih podataka i slika iz vazduha. U ovoj kategoriji je identifikovano 7.463 ha.

Tabela 6. Pregled za „Pošumljavanje je potencijalno moguće“ po regionima

Region	Površina za pošumljavanje (ha)	Procent površine
1, Severnobački okrug	20,26	0,3
2, Srednjobanatski okrug	87,74	1,2

3, Severnobanatski okrug	35,79	0,5
4, Južnobanatski okrug	182,58	2,4
6, Južnobački okrug	10,18	0,1
9, Kolubarski okrug	168,5	2,3
11, Braničevski okrug	228,63	3,1
13, Pomoravski okrug	165,21	2,2
14, Borski okrug	459,99	6,2
15, Zaječarski okrug	612,53	8,2
16, Zlatiborski okrug	895,66	12
17, Moravički okrug	148,40	2
18. Raški okrug	2038,62	27,3
19, Rasinski okrug	429,75	5,8
21, Toplički okrug	426,61	5,7
22, Pirotski okrug	77,05	1
23, Jablanički okrug	644,64	8,6
24. Pčinjski okrug	782,62	10,5
30, Grad Beograd	48,28	0,6
Ukupno	7.463,04	100,00

Izvor: elaboracija autora.

27. **Kategorija za pošumljavanje „pošumljavanje je ograničeno zbog uslova terena“.** U pogledu načina odabira površina za pošumljavanje, ova kategorija je identična prethodnoj. Međutim, pošumljavanje na ovim područjima može biti otežano zbog uslova terena. U ovom slučaju teren je kamenit, suv, strm, obrastao vegetacijom ili na drugi način težak. Pošumljavanje na ovim površinama je moguće, ali zahteva složenije radove i veće troškove.

Tabela 7. Pregled za „Pošumljavanje je ograničeno zbog uslova terena“

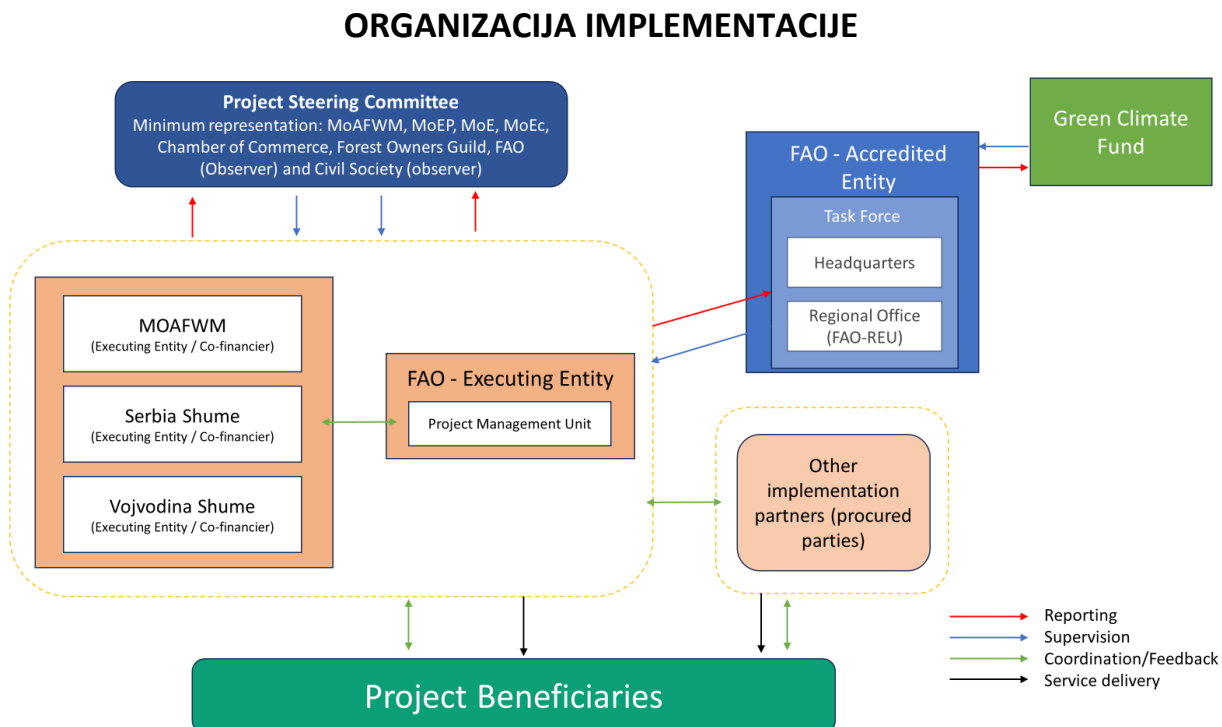
Region	Površina za pošumljavanje (ha)	Površina (procenat)
11, Braničevski okrug	383,65	4,5
12, Šumadijski okrug	110,89	1,3
13, Pomoravski okrug	926,02	10,9
14, Borski okrug	395,2	4,7
15, Zaječarski okrug	514,99	6,1
16, Zlatiborski okrug	2099,49	24,8
18, Raški okrug	1727,55	20,4
19, Rasinski okrug	508,16	6
21, Toplički okrug	110,58	1,3
22, Pirotski okrug	644,26	7,6
23, Jablanički okrug	458,73	5,4
24, Pčinjski okrug	585,56	6,9
Ukupno	8.465,08	100,00

Izvor: elaboracija autora.

2.4 UPRAVLJANJE I RUKOVOĐENJE PROJEKTOM

28. FAO će biti akreditovani subjekat projekta i biće suizvršilac aktivnosti zajedno sa Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MPŠV). Projekat će se izvoditi kroz jedinicu za upravljanje projektom kako bi se podržale sve tehničke aktivnosti. Jedinica za upravljanje projektom će raditi pod vođstvom upravnog odbora u kojem će biti predstavnici resornih ministarstava i drugih zainteresovanih strana, uključujući predstavnike privatnog sektora.

Slika 2. Organizacija implementacije projekta

Izvor: elaboracija autora.

29. Da bi se osigurao nacionalni angažman i strateško pozicioniranje, projekat će sarađivati sa vladinim (ministarstva i opštine) i nevladinim partnerima (privredne komore; organizacije iz oblasti šumarstva, poljoprivrede i drugih kategorija). OCD-i i akademska zajednica će biti zastupljeni u Upravnom odboru projekta kao posmatrači kao što je navedeno u odeljku B.4 predloga za finansiranje, kao i u Aneksu 7 predloga.

3. POLAZNE OSNOVE ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE I SOCIJALNIH PITANJA

3.1 GEOGRAFSKI KONTEKST

1. Republika Srbija se nalazi u centralnom delu Balkanskog poluostrva, sa ukupnom površinom od 88.361 km². Glavne geografske oblasti su: (I) severne ravničarske oblasti (Panonska nizija); (II) centralni brdoviti regioni; i (III) južno-centralne regije gde su zastupljene kombinacije nizija i planinskih oblasti. Srbija ima tri velike reke: Dunav, Savu i Tisu koje se ulivaju u slivove Crnog, Jadranskog i Egejskog mora. Nizije (200 metara nadmorske visine) predstavljaju 32 posto ukupne teritorije, a planinska područja (1000 metara nadmorske visine) 11 posto ukupne teritorije ([FAO, 2019](#)) (vidi Sliku 3).

Slika 3. Mapa Republike Srbije

Izvor: United Nations Geospatial, 2023. Srbija. Ujedinjene nacije. Citirano 9. januara 2025. Srbija | Geoprostorni podaci, podaci o lokaciji za bolji svet.¹⁶

2. Klima Srbije je umereno-kontinentalna, sa više ili manje izraženim lokalnim karakteristikama i postepenim prelazom između godišnjih doba. Kontinentalna klima prevladava u planinskim oblastima sa nadmorskom visinom iznad 1.000 m. Jugozapadni deo zemlje graniči sa mediteranskom, suptropskom i kontinentalnom klimom. Klima u Srbiji se primenom Keppen-Gejgerove klimatske klasifikacije (Beck et al.,

¹⁶ Granice i nazivi prikazani na ovoj mapi, kao i oznake koje se koriste, ne podrazumevaju zvaničnu podršku ili prihvatanje od strane Ujedinjenih nacija.

2018), može definisati kao vlažna borealna klima sa toplim letom (Dfb). Temperature dostižu najnižu tačku u januaru (prosečna temperatura oko 0°C), a najvišu tačku u julu (prosečna temperatura oko 21°C). Kiša je na relativno konstantnom nivou (40 do 55 mm akumuliranih padavina mesečno), sa kratkom kišnom sezonom od maja do juna, sa oko 70 mm akumuliranih padavina mesečno. Snežne padavine počinju u oktobru, i postepeno se povećavaju do januara kada dostižu nešto više od 30 mm vodenog ekvivalenta mesečno u proseku. Srbija očekuje da će sektori koji će biti najviše pogođeni klimatskim promenama, a posebno porastom temperature, biti poljoprivreda, hidrologija, šumarstvo, zdravlje ljudi i biodiverzitet (Prvi nacionalno utvrđeni doprinos, 2017).

3.1.1 Karakteristike ciljnih oblasti

3. **Centralna Srbija:** Centralna Srbija obuhvata centralni deo zemlje sa brdovitim terenom kojim prolaze reke, i južnom trećinom Srbije kojom dominiraju planine. Sastoji se od četiri regiona: Beogradski region, Region Šumadije i Zapadne Srbije, Region Istočne Srbije i Region Južne i Istočne Srbije. Centralna Srbija ima ukupnu površinu od 55.975 km² što predstavlja 63,25 posto teritorije zemlje. Centralna Srbija obuhvata tri planinska sistema: Karpatsko-balkanske planine u istočnom delu, Dinarske planine u zapadnom delu i Rodopske planine u jugoistočnom delu zemlje. Samo nekoliko planinskih vrhova u centralnoj Srbiji je više od 2000 mnv, a najviši vrh je Midžor na Staroj planini na 2168 mnv. Postoji više od 20 planina sa nadmorskom visinom od 1500 do 2000 mnv. Šumovitost regiona Centralne Srbije je 37,6 posto prema rezultatima Prve nacionalne inventure šuma (NIŠ), dok ostalo šumovito zemljište pokriva 6 procenata. Najveći šumski kompleksi nalaze se u planinskim delovima Centralne Srbije, gde u istočnom delu prevladavaju lišćari, a u zapadnom delu zemlje četinari.

4. Klima Centralne Srbije se može opisati kao umereno kontinentalna sa više ili manje izraženim lokalnim karakteristikama. Prostorni raspored klimatskih parametara uslovljen je geografskim položajem, reljefom i lokalnim uticajem, izloženošću terena, prisustvom rečnih sistema, vegetacijom, urbanizacijom itd. Količina padavina na godišnjem nivou u proseku raste sa povećanjem visine. U nižim predelima godišnja količina padavina je u rasponu od 540 do 820 mm, u predelima preko 1000 m nadmorske visine od 700 do 1000 mm, a na pojedinim planinskim vrhovima u jugozapadnoj Srbiji i do 1500 mm. Veći deo Srbije ima kontinentalni režim padavina, sa većim količinama u toplijoj polovini godine, osim u jugozapadnim delovima gde se najviše padavina beleži u jesen.¹⁷

5. Kontinentalna klima prevladava u planinskim područjima sa nadmorskom visinom preko 1.000 metara. Klima na jugozapadu Srbije graniči se sa mediteranskom, suptropskom i kontinentalnom. Centralna Srbija je obiluje raznovrsnim vrstama šumskog drveća i vrstama šuma. Duž obala Dunava i Save, šume karakterišu šumski tipovi *Salix*, *Ulmus* i *Betula*, a zatim i *Fraxinus-Alnus* i *Quercus robur* šume u nizijskim ravninama. U brdsko-planinskim predelima može se naći 38 tipova bukovih i hrastovih šuma (*Fagus sylvatica* i *Q. pubescens*, *Q. frainetto*, *Q. petraea*, *Q. cerris*) zajedno sa vrstama četinarskih šuma na velikim nadmorskim visinama (*Abies alba*, *Pinus silvestris*, *P nigra*, *Picea abies*) u čistim ili mešovitim tipovima šuma.

6. **AP Vojvodina:** Vojvodina je autonomna pokrajina (AP) koja zauzima severni deo Srbije, na jugu omeđena glavnim gradom Beogradom i rekama Savom i Dunavom, a Novi Sad je drugi po veličini grad u Srbiji i administrativni centar regije. AP Vojvodina ima ukupnu površinu od 21.500 km² (oko 28 posto teritorije zemlje). Ona je deo evroregije Dunav-Kriš-Mureš-Tisa. Vojvodina zauzima jugoistočni deo Panonske nizije koji je ostao isušivanjem pliocenskog Panonskog mora, a bogata je plodnim ilovastim lesnim zemljištem, prekrivenim slojem crnice. Najizrazitije pejzažne karakteristike su dve planine, naime,

¹⁷ https://www.hidmet.gov.rs/latin/meteorologija/klimatologija_srbije.php

Fruška gora na zapadu i Vršачki breg (sa najvišim vrhom Vojvodine, 641 mnv) u jugoistočnom delu regiona.

7. Šume u AP Vojvodini su veoma neravnomerno raspoređene i uglavnom se nalaze uz reke gde formiraju manje ili veće šumske komplekse. Pored toga, značajna su šumska područja u brdsko-planinskim delovima (Fruška gora, Vršачki breg) i valovitim brdima Deliblatske pešćare.

8. Klima ovog područja je umereno kontinentalna, uključujući hladne zime i topla, vlažna leta. Vojvođansku klimu karakteriše širok raspon ekstremnih temperatura i nepravilna mesečna distribucija padavina.¹⁸ Kao regija sa visoko-produktivnim poljoprivrednim zemljištem, podložna je i ugrožena različitim destruktivnim procesima, prvenstveno erozijom vetrom. Erozijski vetrom uzrokuje odvajanje i transport najplodnijih čestica obradivog tla, čime se trajno menjaju svojstva plodnosti zemljišta.

9. Letnje temperature u Vojvodini mogu dostići i do 40°C, iako je prosečna temperatura oko 22°C, dok se zimi može spustiti i do -29°C. U Vojvodini su šumska područja koncentrisana u dolinama reka i u planinskim predelima Fruške gore i Vršачkog brega. Tipovi šuma u rečnim dolinama karakterizovani su šumama hrasta lužnjaka (*Quercus robur*), kao i zasadima topola (*Populus x euramericana*) i vrbe (*Salix alba*) sa vrstama *Fraxinus angustifolia*, *Ulmus minor*, *Ulmus laevis*, *Carpinus betulus*, *Populus nigra* i *Populus nigra*. Na Fruškoj gori i Vršачkom bregu preovlađuju mešovite šume hrasta kitnjaka (*Quercus petraea*) u kombinaciji sa vrstama *Tilia tomentosa*, *Fagus sylvatica* i *Prunus avium*. U plavnim šumama je u porastu pojava invazivnih vrsta, uglavnom *Amorpha fruticosa*, *Ailanthus altissima*, *Acer negundo* i *Fraxinus pennsylvanica*.

10. Pored promenljivih klimatskih uslova, na tlo utiče so, što dodatno otežava planiranje budućeg pošumljavanja. Procenjuje se da se u AP Vojvodini nalazi oko 106.622 ha površina pod uticajem povećanog saliniteta, što je oko 4,2 posto teritorije. Različiti tipovi zaslanjenog zemljišta nalaze se uglavnom u južnobačkom, banatskom i sremskom podregionu¹⁹. So otopljena u vodi remeti životne funkcije vegetacije, a u većim koncentracijama je toksična. U pojedinim delovima AP Vojvodine zaslanjivanje i/ili alkalizacija zemljišta izazvana je fluktuirajućim slanim podzemnim vodama koje štetno utiču na gornje slojeve zemljišta.

3.2 KONTEKST ŽIVOTNE SREDINE

11. Među glavnim problemima životne sredine koji su identifikovani u Srbiji su zagađenje vazduha oko Beograda i drugih industrijskih gradova; zagađenje vode industrijskim otpadom koji se baca u Savu koja se uliva u Dunav; neadekvatno upravljanje kućnim, industrijskim i opasnim otpadom; i pogoršanje kvaliteta tla – ali i krčenje šuma i klimatske promene. Veliki deo teritorije je ugrožen poplavama, a opasnost od potencijalnih poplava postoji i tamo gde su izgrađeni zaštitni sistemi. Proces erozije ugrožavaju oko 90 procenata državne teritorije i 80 procenata poljoprivrednog zemljišta.

12. Degradacija šuma, zajedno sa konsekvantnim gubitkom i fragmentacijom staništa, trenutno je jedan od ključnih problema životne sredine, koji rezultira gubitkom šumskog ugljenika, biodiverziteta i drugih ključnih dobara i usluga ekosistema, uključujući potencijal da deluju kao ponori ugljenika. Osnovni uzroci degradacije šuma uključuju ilegalnu eksploataciju drvne građe, prekomernu eksploataciju drvne biomase na lokalnom nivou zbog velike energetske zavisnosti od šuma, napuštanje ruralnih područja, nedostatak finansijskog kapitala i znanja vlasnika zemljišta, češće šumske požare kao i pritiske od sektora

¹⁸ <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/geo-2019-0029/html>

¹⁹ <http://www.agroekologija.com/agri-conto-cleen/wp-content/uploads/2014/10/Popravka-halomorfnih-zemljista.pdf>

poljoprivrede, energetike i građevinarstva. Procenjuje se da je oko 6,47 posto ukupne teritorije Srbije degradirano (standardni podaci UNCCD-a 2001-2015). Godišnji troškovi od degradacije zemljišta u Srbiji procenjeni su na 254 miliona USD. To predstavlja 7,6 posto poljoprivrednog BDP-a zemlje.

13. U studiji iz 2015. godine koju je sproveo FAO, utvrđeno je da se drvna biomasa uglavnom dobija iz šuma ili da se kombinacija drveta i drugih čvrstih goriva za grejanje koristi u 37,1 posto - ili 934.237 - srpskih domaćinstava, pošto alternative kao što su grejanje na struju i prirodni gas nisu finansijski dostupni za većinu, a posebno za siromašne (10,5 posto ukupnog stanovništva u ruralnim područjima). Tako da izvlačenje ogrevnog drveta nastavlja da bude glavni antropogeni pokretač degradacije šuma. Pored toga, na osnovu klimatskih trendova i projekcija, predviđa se da će se negativni uticaji štetočina, bolesti, požara i klimatskih opasnosti izazvanih klimatskim promenama na šume povećati i po učestalosti i po površini. Ovo će dodatno smanjiti kapacitet šume da obezbedi uklanjanje ugljenika, kao i usluge ekosistema (npr. ogrevno drvo, nedrvne šumske proizvode, zaštitu/smanjenje rizika od katastrofe) za ljude koji žive u ruralnim naseljima i šire.

14. Procenjuje se da je oko 6,47 posto ukupne teritorije Srbije degradirano (standardni podaci UNCCD-a 2001-2015). Godišnji troškovi od degradacije zemljišta u Srbiji procenjeni su na 254 miliona USD. To predstavlja 7,6 posto poljoprivrednog BDP-a zemlje.

3.2.1 Šumarstvo

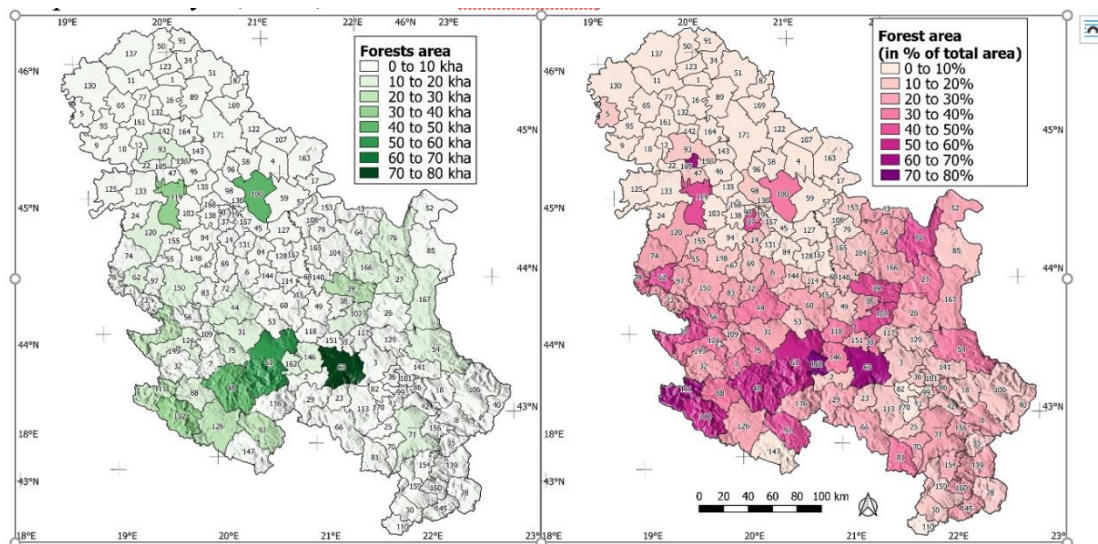
15. Detaljna analiza sektora šumarstva Srbije može se naći u „Radnom dokumentu kompletnog predloga finansiranja projekta i studiji izvodljivosti“, iz kojeg su delovi izvučeni za ovaj odeljak. Radni dokument pruža detaljne tehničke informacije o stanju i projekcijama.

16. Pre XVIII i IX veka, oko 75 procenata Srbije bilo je prekriveno šumama. Uglavnom zbog demografskih pritiska i povezanih pretvaranja zemljišta u poljoprivredne površine, posebno travnjake, šumska površina se smanjila na gotovo 15 posto pre Drugog svetskog rata. Danas šume u Srbiji pokrivaju 2.252.400 ha površine zemlje, od čega je 1.498.000 ha (66,5 posto) klasifikovano kao šume sa pretežno proizvodnim funkcijama. U 2008. godini, doprinos šuma u nacionalnom BDP-u iznosio je približno 2,3 posto, što je palo na oko 1,4 posto u 2021. godini. (Agencija za razvoj šuma 2021)²⁰. Šumarstvo je, posle poljoprivrede, najvažnija delatnost u ruralnim područjima zemlje. Ipak, potencijal šumarstva daleko je od potpune iskorišćenosti i ne predstavljaju faktor u vrednosti važnih tržišnih usluga šumskog ekosistema (npr. uklanjanje ugljenika, biodiverzitet i zaštita) (Šijačić-Nikolić i dr., 2020).

17. Šumovitost se prilično razlikuje od regiona do regiona, sa 37 procenata u Centralnoj Srbiji u poređenju sa 6 procenata u regionu Vojvodine, a neujednačenost postoji i na nivou regiona i opština (vidi Sliku 4).

²⁰ <https://ras.gov.rs/uploads/2021/12/ras-forest-based-industries-small-1.pdf>

Slika 4. Distribucija šumovitosti po opštinama Republike Srbije 2012. godine

Izvor: Poljoprivredni popis 2012. (Republički zavod za statistiku Srbije, 2020.)²¹

18. Prema zvaničnim rezultatima (objavljenim 2009. godine) Prve nacionalne inventure šuma (NIŠ) sprovedene od 2004. do 2006. godine, šumovitost Srbije iznosila je 2 252 400 ha u 2008. godini što predstavlja 29,1 posto ukupne površine Republike Srbije. To je, međutim, znatno manje od 41 procenata predviđenih za 2050. godinu po ciljevima neutralnosti degradacije zemljišta (LDN) za Srbiju definisanim Programom postavljanja ciljeva²² i Zakonom o prostornom planiranju Republike Srbije iz 2021. godine. Kategorija „Ostalo šumovito zemljište“ (npr. šikare), koja po međunarodnoj definiciji podrazumeva i šiblje i grmlje, pokriva 4,9 posto teritorije. Od ukupne površine šuma, 1.498.000 ha (66,5 posto) klasifikovano je kao šume sa pretežno proizvodnim funkcijama, čiji je doprinos u nacionalnom BDP-u iznosio oko 2,3 posto u 2008. godini.

19. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, godišnja seča je bila u stalnom porastu tokom poslednje decenije, osim 2020. godine kada su ograničenja i broj obolelih zbog pandemije COVID-19 uticali na proizvodnju. Najveći udeo u proizvodnji predstavlja ogrevno drvo (više od 50 posto), zatim industrijsko i tehničko drvo sa oko 40 posto ukupne seče drveta; ostatak proizvodnje klasifikuje se kao drvni ostatak.

Tabela 8. Šume Srbije po regionima i 30 administrativnih okruga

Okrug	Površina okruga (ha)	Šumovitost 2000 (procenat)	Šumska površina (ha)	Smanjenje (2000-2013) (procenat)	Rezime promena (2000-2013) (procenat)	Apsolutna promena u šumovitosti (2000-2013) (ha)
Borski	351733	38.618	0.002	0.004	-0.002	-789
Braničevski	386780	38.410	0.003	0.002	0.001	481
Grad Beograd	323713	16.612	0.004	0.006	-0.002	-796
Zaječarski	363255	39.293	0.002	0.003	0.000	-88

²¹ Granice i nazivi prikazani na ovoj mapi, kao i oznake koje se koriste, ne podrazumevaju zvaničnu podršku ili prihvatanje od strane Ujedinjenih nacija.

²² https://knowledge.unccd.int/sites/default/files/ldn_targets/2020-03/Serbia_LDN_TSP_Country_report_percent28English_percent29.pdf

Zapadnobački	248456	6.555	0.002	0.006	-0.004	-1031
Zlatiborski	616114	43.389	0.011	0.002	0.008	5165
Jablanički	276826	42.601	0.006	0.004	0.002	656
Južnobanatski	424254	8.009	0.003	0.003	-0.001	-293
Severnobački	402448	6.957	0.003	0.006	-0.003	-1273
Kolubarski	247463	29.777	0.002	0.002	0.000	-14
Kosovski	312447	29.033	0.004	0.007	-0.003	-797
Kosovskomitrovački	205430	35.979	0.006	0.005	0.001	192
Kosovskopomoravski	142930	26.562	0.009	0.012	-0.003	-484
Mačvanski	326808	26.600	0.002	0.002	0.000	-22
Moravički	302495	46.162	0.008	0.002	0.006	1798
Nišavski	273459	32.558	0.003	0.003	0.000	70
Pečki	255971	22.962	0.006	0.010	-0.004	-1140
Pirotski	276296	41.139	0.005	0.003	0.001	334
Podunavski	124187	9.569	0.001	0.000	0.001	89
Pomoravski	259805	37.019	0.002	0.002	0.001	152
Prizrenski	174889	21.568	0.002	0.004	-0.003	-442
Pčinjski	351215	41.404	0.013	0.007	0.006	2246
Rasinski	266537	40.048	0.007	0.001	0.005	1431
Raški	392680	48.732	0.011	0.003	0.008	3094
Severnobanatski	233036	1.710	0.001	0.002	-0.001	-205
Severnobački	178148	1.790	0.001	0.001	0.000	-11
Srednjobanatski	326286	2.430	0.001	0.002	-0.001	-290
Sremski	347827	15.011	0.003	0.009	-0.006	-2030
Toplički	220999	45.583	0.004	0.003	0.001	274
Šumadijski	237925	28.843	0.001	0.001	0.000	-10
Republika Srbija	8850414	28.454	0.005	0.004	0.001	6047
AP Vojvodina	2160456	6.718	0.002	0.005	-0.002	-5123
Centralna Srbija	5598291	37.277	0.005	0.003	0.002	13959
Autonomna pokrajina Kosovo i Metohija	1091667	27.411	0.005	0.008	-0.002	-2668

Izvor: Stojanović, Dejan B., Bratislav Matović, i Saša Orlović. "Trendovi promene stepena šumovitosti u republici Srbiji/Forest cover change trends in the Republic of Serbia." Šumarstvo/Forestry (2015).

20. Prema podacima dostavljenim u okviru izveštaja FRA 2020. godine, sektor šumarstva Srbije je u 2015. godini zapošljavao ukupno 9.090 osoba, čime je obezbedio egzistenciju uglavnom seoskom stanovništvu i njihovim porodicama. Na gajenju šuma i drugim šumarskim delatnostima bilo je angažovano 7.270 osoba²³, na poslovima seče 910, na sakupljanju nedrvnih šumskih proizvoda (NDŠP) 450, a u uslužnim delatnostima podrške šumarstvu 460 osoba²⁴. Udeo zaposlenih žena iznosio je oko 16 posto (1.450 žena)²⁵.

21. Prema izveštajima ([NDP, 2020](#); [NAP 2021](#)), suše su u Srbiji postale učestalije od 1990. godine (+0.7 događaja po deceniji). Varijabilnosti temperature i padavina mogle bi dovesti do produženih perioda suše i bržeg širenja šumskih požara (SNC, 2017), kao i do smanjenja vitalnosti šuma i smanjenog sadržaja vode

²³ Ova klasa obuhvata: - podizanje stajaćih stabala: sadnja, obnova, presađivanje, prореđivanje i očuvanje šuma i površina namenjenih za eksploataciju drveta -podizanje izdanačke šume, celuloze i ogrevnog drveta - rad šumskih rasadnika. Ove delatnosti se mogu obavljati u prirodnim ili zasađenim šumama. Izvor: <https://unstats.un.org/unsd/classifications/Econ/Detail/EN/27/0210>.

²⁴ Ova klasa obuhvata obavljanje dela šumarske delatnosti na osnovu honorara ili ugovora. Ova klasa obuhvata: (i) uslužne delatnosti u šumarstvu: inventura šuma, savetodavne usluge za gazdovanje šumama, procenu drvene građe, gašenje i zaštita od šumskih požara, kontrola šumskih štetočina; i (ii) uslužne delatnosti seče: transport trupaca u okviru šume. Izvor: <https://unstats.un.org/unsd/classifications/Econ/Detail/EN/27/0240>

²⁵ Globalna procena šumskih resursa 2020 - Izveštaj za Srbiju.

u tlu kao rezultat ovih klimatskih faktora (TNC, 2020). Ovo dodatno doprinosi činjenici da je stanje ukupnog drvnog fonda u Srbiji nezadovoljavajuće zbog male zapremine neposečenog drveća od oko $161 \text{ m}^3 \cdot \text{ha}^{-1}$; malog godišnjeg prirasta od oko $4.0 \text{ m}^3 \cdot \text{ha}^{-1}$; i nepovoljne strukture (visoke sastojine 27,5 procenata, izdanačke obnovljene sastojine 64,7 procenata, veštački podignute sastojine 6,1 procenata i plantaže: klonovi topole i vrbe 1,7 procenata ukupne šumske površine) ([Böhling, 2021](#)).

22. Generalno gledano, status državnih i privatnih šuma smatra se nezadovoljavajućim zbog ukupnog šumskog fonda, kako je izneto u rezultatima Nacionalne inventure šuma iz 2008. godine, koji je ispod potencijalnih kapaciteta šuma. Rezultati su pokazali malu zapreminu neposečenog drveća od oko $161 \text{ m}^3/\text{ha}$; mali godišnji prirast od oko $4,0 \text{ m}^3/\text{ha}$; i nepovoljnu strukturu. Međutim, šume u državnom vlasništvu sa aktivnim gazdovanjem šumskim resursima karakteriše veća prosečna zapremina od $185 \text{ m}^3/\text{ha}$ i godišnji prirast od $4,5 \text{ m}^3/\text{ha}$. Privatne šume su siromašnije u kvantitativnom smislu, sa prosečnom zapreminom $133 \text{ m}^3/\text{ha}$ i trenutnim prirastom zapremine $3,5 \text{ m}^3/\text{ha}$. S obzirom na razlike u produktivnosti, može se zaključiti da je gubitak u izdanačkim šumama oko 3.500.000 m^3 godišnje u poređenju sa visokim šumama.

23. Šumski ekosistemi u Srbiji su sistemi koji su veoma osetljivi na klimatske promene, a vrste koje su već ugrožene su posebno osetljive na uticaje klimatskih promena ([CCA, 2022](#)). Uz njihovu neposrednu funkciju podržavanja života, biodiverzitet šuma takođe je izvor sredstava za život za ruralne zajednice, u vidu gljiva, začinskog bilja, meda i bobičastog voća, između ostalog. Oni održavaju tradicionalna tržišta i u potpunosti zavise od zdravlja i raznolikosti šumskih ekosistema. Šumarstvo je jedan od sektora koji su najranjiviji na klimatske promene zbog izloženosti periodima smanjenih padavina, suša, povišenih temperatura, ekstremnih vremenskih pojava (npr. oluje), požarima, najezdama štetočina i izbijanjima bolesti ([NAP, 2015](#); [SNC, 2017](#); TNC, 2020). Prijavljene projekcije predviđaju pogoršanje postojećeg stanja; varijacije temperature i padavina mogle bi dovesti do produženih sušnih perioda i bržeg širenja šumskih požara (SNC, 2017), kao i do povećane pojave štetočina i smanjene vitalnosti šuma i smanjenog sadržaja vode u tlu (TNC, 2020). Ovo doprinosi činjenici da je stanje ukupnog šumskog fonda u Srbiji nezadovoljavajuće zbog male zapremine neposečenog drveta od oko $161 \text{ m}^3 \cdot \text{ha}^{-1}$ i malog godišnjeg prirasta od oko $4.0 \text{ m}^3 \cdot \text{ha}^{-1}$.

24. Klimatske promene već utiču na šume u Srbiji, a prijavljene projekcije predviđaju pogoršanje trenutnog stanja. Varijabilnosti temperature i padavina mogle bi dovesti do produženih perioda suše i bržeg širenja šumskih požara (SNC, 2017), kao i do većih najezda štetočina i smanjenja vitalnosti šuma i smanjenog sadržaja vode u tlu kao rezultat ovih klimatskih faktora (TNC, 2020). Konkretno, povećanje temperature dovodi do povećanog broja pojave insekata biljojeda kao što su *Corythucha arcuate* and *Pytiogenes chalcographus*, što je dovelo do velike smrtnosti *P. abies* uzrokujući ozbiljne ekološke i ekonomske gubitke ([Stojanovich, 2021](#)). Ovo dodatno doprinosi činjenici da je stanje ukupnog drvnog fonda u Srbiji nezadovoljavajuće zbog male zapremine neposečenog drveća od oko $161 \text{ m}^3 \cdot \text{ha}^{-1}$; malog godišnjeg prirasta od oko $4.0 \text{ m}^3 \cdot \text{ha}^{-1}$; i nepovoljne strukture (visoke sastojine 27,5 procenata, izdanačke obnovljene sastojine 64,7 procenata, veštački podignute sastojine 6,1 procenata i plantaže: klonovi topole i vrbe 1,7 procenata ukupne šumske površine) ([Böhling, 2021](#)).

25. Trenutna degradacija šuma takođe dovodi do manje raznolikog sastava vrsta i manje strukturiranih šuma što utiče na staništa divljih životinja i migraciju divljih životinja, sa negativnim efektima na biodiverzitet. U tom smislu, male promene mogu dovesti do velikih poremećaja uključujući smanjenje

šuma, pojavu insekata štetočina i bolesti i mortalitet u konačnici. Šumarstvo²⁶ je, posle poljoprivrede, najvažnija delatnost u ruralnim područjima zemlje. U slučaju scenarija uobičajene prakse (BAU), degradacija šuma će imati direktan uticaj na biodiverzitet Srbije jer će požari, štetočine i izumiranje drveća ugroziti zdravlje ekosistema i ubrzati nestanak važnih vrsta flore i faune. Šumske sastojine će biti manje raznolike i još više izložene klimatskim promenama sa neposrednim štetnim uticajima na biodiverzitet, a time i na otpornost ekosistema i konačno na egzistenciju najranjivijih segmenata stanovništva.

26. Seosko stanovništvo u velikoj meri zavisi od ogrevnog drveta kao najjeftinijeg i često jedinog pristupačnog izvora energije u ruralnim oblastima da bi zadovoljilo svoje minimalne energetske potrebe za kuvanje i grejanje. Ova situacija, u sprezi sa sve većim izvozom ogrevnog drveta da bi se zadovoljila potražnja, posebno iz zapadnoevropskih zemalja tokom poslednjih decenija, dovodi do degradacije lako dostupnih šumskih sastojina (64,7 posto degradiranih izdanačkih), što je posledica kontinuirane, ekstenzivne i često ilegalne seče ogrevnog drveta na takvom nivou koji je neodrživ bez daljeg iscrpljivanja šumskih resursa zemlje. Situaciju dodatno pogoršava korišćenje neefikasnih peći na drva za grejanje i kuvanje i nedostatak izolacije ili loša toplotna izolacija kuća u ruralnim područjima.

3.2.2 Energija

27. Upotreba biomase (skoro isključivo ogревно drvo za grejanje) ima dugu tradiciju u zemlji i koristi se u ruralnim (67 posto ukupne potrošnje) i urbanim područjima (33 posto ukupne potrošnje). Ipak, potrošnja po glavi stanovnika je niža nego u susednim zemljama i znatno niža nego u zemljama kao što su Austrija i Finska.

28. Prosečna potrošnja ogrevnog drveta procenjuje se na 9 m³ poslaganih drva i kreće se od 0,12 m³/m² u urbanim područjima do 0,18 m³/m² u ruralnim područjima. Biomasa se koristi do 81 posto u autonomnim sistemima za grejanje kao što su peći, a značajan udeo se koristi i u sistemima za centralno grejanje (18 posto). Dok se 65 posto drveta kao izvora energije koristi pored grejanja i za kuvanje, samo 2 posto se koristi za zagrevanje vode (37).

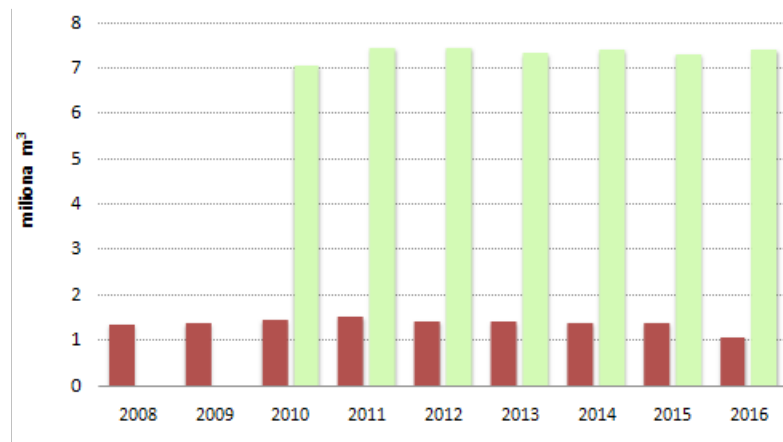
29. Energija iz ogrevnog drveta ima udeo od 3,4 posto u bruto finalnoj potrošnji energije i 25 posto među OIE. Prema studiji WISDOM koju je naručio FAO, doprinos bi međutim mogao biti značajno podcenjen i mogao bi predstavljati 11,6 posto ukupne potrošnje energije. U 2010. godini, na primer, zvanična statistika je pokazala samo potrošnju od 1,45 miliona m³, dok zaključci procene istraživanja kažu da je potrošnja iznosila 7,05 miliona m³ (iz šumskih resursa i izvan šumskih resursa). Razlika u ciframa se uglavnom može pripisati činjenici da vlasnici privatnih šuma često neformalno prepuštaju seču drva na ugovor, uz malu ili nikakvu državnu kontrolu rezultata. Većina preostalih OIE u finalnoj potrošnji energije dolazi iz hidroelektrične energije (4) a u manjoj meri od energije vetra, sunca i geotermalne energije.

30. Različite vrste goriva od drvne biomase su ogревно drvo, briketi, drvna sečka i peleti. U Srbiji je proizvodnja peleta zabeležila najbrži rast u poslednjoj deceniji, a najbrži rast, što odgovara približno 5 posto celokupnog ogrevnog drveta, u 2016. godini. Proizvodnja briketa kontinuirano opada jer potrošači prelaze na pelet, a sečku uglavnom koriste objekti sa velikim kotlovima. Ogревно drvo je i dalje dominantan energent (85 posto) i koristi ga 934.237 odnosno 37,1 posto svih domaćinstava.

Slika 5. Proizvodnja ogrevnog drveta u Srbiji

²⁶ Sektori poljoprivrede, šumarstva i ribarstva predstavljaju udeo od 6,3 posto ukupnog BDP-a (2018. godine) (19,7 posto 1995). Šumarstvo i drvna industrija čine 5,7 posto ukupnog izvoza. Šumarska preduzeća zapošljavaju oko 4.957 ljudi (godišnji prosek iz 2017. godine). Udeo šumarstva u BDP-u, bez prerađene drveta, iznosi 0,3 posto. Turizam takođe predstavlja relevantnu delatnost u šumama Srbije i učestvuje sa oko 1,4 odsto.

Crvena boja: Zvanična statistika; zelena: stvarna proizvodnja

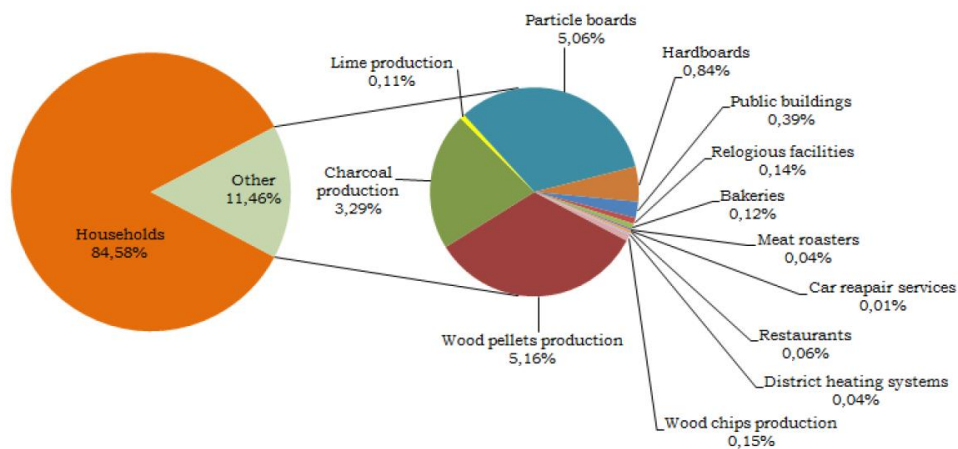

Izvor: UNDP, 2017. Status upotrebe drvne biomase za energetske potrebe u Srbiji

31. Dok je ukupna količina utrošenog drvnog goriva relativno stabilna, količina drva koja se koristi za proizvodnju peleta kontinuirano se i značajno povećava u posljednjih deset godina. Višak se izvozi. Za različite potrošače koriste se različite vrste goriva; briketi se koriste za komercijalne korisnike, a drvena sečka za velike kotlove (npr. industrije).

32. Izvori ogrevnog drveta su uglavnom šume (58 posto), zatim drveće i grmlje iz nešumovitih područja (32,2 posto). Ostatak se dobija iz orezivanja gradskog drveća, drvnog otpada nakon potrošnje i komunalnog drvnog otpada. Kao što se može videti na slici 6, najveći deo drvnog goriva troše domaćinstva (84,6 posto u 2016. godini). Prosečna potrošnja ogrevnog drveta iznosila je 7,3 m³ u 2010. godini, što je znatno više nego u zemljama u okruženju i pokazuje lošu efikasnost u iskorišćenju.

Slika 6. Potrošnja ogrevnog drveta u Srbiji (2016)

Izvor: Održiva upotreba biomase za energetske svrhe sa niskim emisijama u Srbiji (2020).

33. Treba napomenuti da je povećanje proizvodnje peleta značajno, ali sa izvozom peleta Srbija izvozi i jeftinu energiju, dok je istovremeno zavisna od uvoza mnogo skupljih energenata. Prosečna cena (2006-2015) proizvedene toplotne energije npr. iz prirodnog gasa bila je zapravo 2,1 puta veća od energije iz

drvnih peleta. Srbija dakle izvozi niskouglične i isplative resurse u druge zemlje koje imaju koristi od toga, dok uvozi fosilna goriva po višoj ceni (11).

34. U pripremi ovog projekta, ranije pomenuta WISDOM studija koja je sprovedena ažurirana je u delu koji se tiču regiona Vojvodine i Istočne Srbije²⁷. Rezultati pokazuju dalji porast potrošnje drveta. U poslednjoj deceniji potrošnja ogrevnog drveta porasla je u oba regiona: u Vojvodini za 14,7 posto, a u Istočnoj Srbiji za 6,3 posto.

35. Ukupna potrošnja drvnih goriva za energetske svrhe u dva regiona tokom grejne sezone 2020/2021. godine bila je sledeća:

- ogrevno drvo 1,6 miliona m³ u Vojvodini i 1,07 miliona m³ u Istočnoj Srbiji;
- drvni pelet 52.786 tona u Vojvodini i 34.419 tona u Istočnoj Srbiji;
- drvena sečka 2.205 tona u Istočnoj Srbiji;
- drvni birketi 5.004 tona u Vojvodini i 127 tona u Istočnoj Srbiji; i
- piljevina 37.972 tona u Vojvodini i 13.203 tona u Istočnoj Srbiji.

Pored korišćenja ogrevnog drveta, vojvođanski potrošači često kombinuju agrobiomasu sa ogrevnim drvetom.

36. Iz perspektive ublažavanja klimatskih promena, ogrevno drvo zahteva pažnju i precizne strategije za smanjenje potražnje i povećanje kvaliteta. Kao što se pokazalo u drugim sličnim kontekstima (npr. Austrija, Finska) takvo smanjenje se može postići povećanjem kvaliteta ogrevnog drveta, korišćenjem najbolje tehnologije konverzije i povećanjem efikasnosti sagorevanja, toplotne izolacije u zgradama i optimizacijom ponašanja potrošača.

37. Ekspanzija obnovljivih izvora energije igra važnu ulogu u izazovima sa kojima se zemlja susreće u naporima da postigne energetska nezavisnost. Biomasa predstavlja 63 posto ukupnih potencijalnih obnovljivih izvora energije (OIE), a 44 posto izvora biomase je iz šumskih izvora. S obzirom da Srbija trenutno već koristi 66 posto ukupnog tehničkog potencijala, važno je povećati energetska efikasnost i iskoristiti potencijal drugih izvora kao što su poljoprivredna biomasa (koja predstavlja 48 posto resursa biomase i do sada se koristila u vrlo maloj meri) i brzorastući energetska usevi kako bi zemlja bila u stanju da ispuni svoje OIE ciljeve na održiv način.

²⁷ Glavonjić, 2021. Inventura potrošnje drvene energije i emisija GHG iz drvnih goriva u Vojvodini i Istočnoj Srbiji.

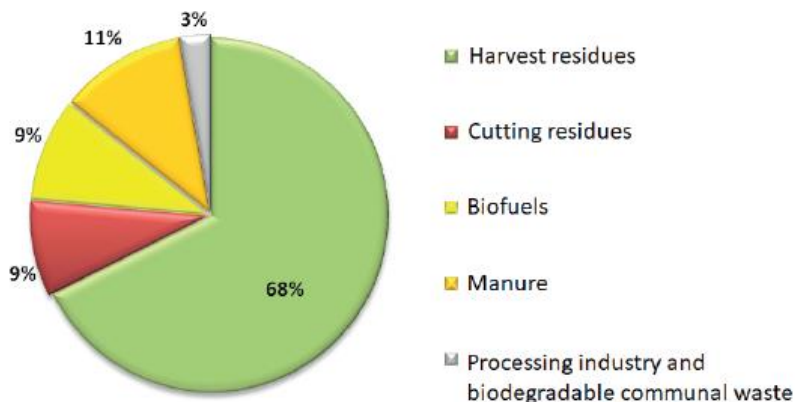
Slika 7. Pregled tehničkih potencijala upotrebe biomase kao energenta

RES type	Available technical potential in use (million toe/per year)	Unused available technical potential (million toe/per year)	Total available technical potential (million toe/ year)
BIOMASS	1,054	2,394	3,448
Agricultural biomass	0,033	1,637	1,67
Parts of agricultural species	0,033	0,99	1,023
Parts in fruit growing, wine growing and fruit processing	-	0,605	0,605
Liquid Manure	-	0,042	0,042
Wood (forest) biomass	1,021	0,509	1,53
Energy crops	-	-	not available
Biodegradable waste	0	0,248	0,248
Biodegradable municipal waste	0	0,205	0,205
Biodegradable waste (except municipal waste)	0	0,043	0,043

Izvor: RS, 2016. Strategija razvoja energetike Republike Srbije za period do 2025. godine sa projekcijama do 2030. godine

38. Iako njegovo korišćenje u energetske svrhe nije tako uobičajeno kao kod ogrevnog drveta, poljoprivredni ostaci imaju značajan i do sada uglavnom neiskorišćen potencijal u Srbiji. Prema UNDP-u, realni tehnički potencijal biomase iz poljoprivrede iznosi 1.532.636,32 tone godišnje, od kojih 68 posto dolazi od žetvenih ostataka (vidi sliku 18). Dok i drugi sektori prikazani na slici imaju ograničen eksploatacioni potencijal, korišćenje stajnjaka u energetske svrhe je manje izvodljivo u većem obimu, zbog male veličine stočarskih subjekata u zemlji.

Slika 8. Potencijal poljoprivredne biomase u energetske svrhe

Izvor: Održiva upotreba biomase za energetske svrhe sa niskim emisijama u Srbiji (2020).

39. Iako se žetveni ostaci generalno smatraju potencijalnim izvorima poljoprivredne biomase, korišćenje izvora od uljane repice, kukuruza i suncokreta je manje preporučljivo i treba ih razmotriti uglavnom u slučaju potrebe za dodatnim zalihama.

40. Studija koju je sproveo GIZ predstavila je potencijal agrobiomase žetvenih ostataka iz poljoprivrede i, u tu svrhu, analizirala je deset gradova i okolnih regija raspoređenih širom zemlje (19). Studija je zaključila da se najveći deo potencijala za dobijanje energije iz biomase nalazi u regionu AP Vojvodine, jer ima najpovoljniju strukturu zemljišta i useva (Tabela 9).

Tabela 9. Procenjeni energetske potencijal iz poljoprivrednih ostataka u AP Vojvodini

Ukupna masa slame po godini (t/god.)	7.295.060
Realistični potencijal agrobiomase 30 posto-50 posto ukupne proizvodnje (t/god.)	2.200.000 – 3.600.000
Realistični potencijal agrobiomase (Gwh)	8.800 – 14.400
Potencijalni udeo doprinosa proizvodnji toplotne i električne energije u ukupnoj potrošnji energije	12 posto-19 posto
Održivi potencijal za zamenu ulja za grejanje u toe/god.	756.666-1.238.117

Izvor: BioEnergy Serbia. bioenergy-serbia.rs

41. Upotreba ostataka u energetske svrhe često je u sukobu sa drugim svrhama, kao što su proizvodnja komposta i prostirke za životinje. Pored toga, poljoprivredni stručnjaci se slažu da je povoljnije da se ostaci zadržavaju na terenu kako bi se održale komponente i kvalitet tla. Postoje neka druga ograničenja kada se poredi lanac vrednosti sa drvnom biomasom, naročito: ubiranje se obično mora obaviti u kratkom vremenskom periodu, što znači da postoji potreba da se resursi skladište tokom čitave godine. Štaviše, tehnologije sagorevanja su skuplje. Pelet iz poljoprivrednih izvora je još uvek relativno skup te i dalje nije konkurentan.

42. Od 2016. godine, zasadi energetske useva sa kratkom ophodnjom (SRP) su razvijeni samo u istraživačke svrhe, bez komercijalnih zasada SRP u Srbiji. Zakon o poljoprivrednom zemljištu iz 2015. postavlja neophodne uslove za davanje državnog zemljišta u zakup za gajenje SRP. Poljoprivrednog zemljišta u državnom vlasništvu ima oko 910.000 ha; kada se od toga oduzme svo zemljište koje je već iznajmljeno ili neodgovarajuće zbog toga što je, na primer, marginalizovano, zapušteno ili postoje

nerešena imovinska pitanja, zemljišta koje je još uvek dostupno ima 170.000 ha, iako sa određenim godišnjim varijacijama.

3.2.3 Klimatske promene

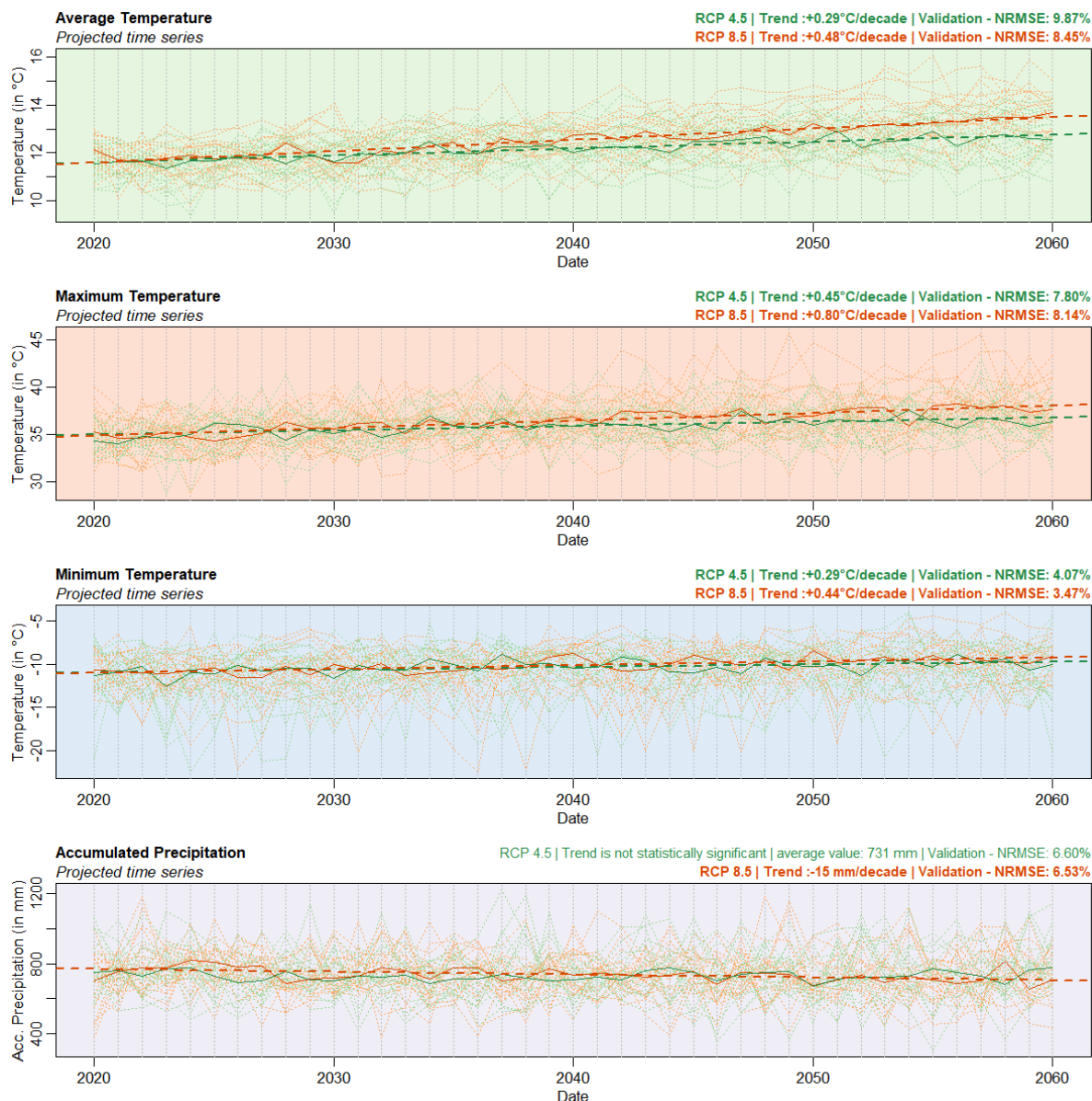
43. Detaljna analiza klime Srbije može se naći u Radnom dokumentu o „Aneksu 24“ kompletnog predloga finansiranja projekta i Studiji izvodljivosti. Radni dokument pruža detaljne tehničke informacije o stanju i projekcijama.

44. **Pregled.** Primenom Kepen-Gajgerove klasifikacije klime, klima u Srbiji se može definisati kao vlažna borealna klima sa toplim letom. Temperature dostižu najnižu tačku u januaru (prosečna temperatura oko 0°C), a najvišu tačku u julu (prosečna temperatura oko 20°C). Kiša je na relativno konstantnom nivou (40 do 55 mm akumuliranih padavina mesečno), *sa kratkom* kišnom sezonom od maja do juna, sa oko 70 mm akumuliranih padavina mesečno. Snežne padavine počinju u oktobru, i postepeno rastu do januara kada dostižu nešto više od 30 mm vodnog ekvivalenta mesečno u proseku. Što se tiče količine padavina, zbog velikih varijacija iz godine u godinu (od 413 mm do 986 mm) ne mogu se uočiti bilo kakvi jasni trendovi za godišnje i mesečne akumulirane padavine (669 mm godišnje u proseku), akumulirane vlažne dane (102 dana godišnje u proseku), intenzitet padavina (7 mm/vlažni dani u proseku) i trajanje najdužeg sušnog perioda (godišnje, 27 dana u proseku). Godišnji akumulirani deficit vode, Elenbergov koeficijent i Indeks aridnosti šuma prikazuju velike varijacije iz godine u godinu, ali ne i statistički značajne trendove. Nedostatak trendova je potvrđen i na nivou okruga. Konačno, iako NDVI nije pokazao nikakvu statistički značajnu varijaciju tokom poslednjih 20 godina, LAI je pokazao blagi porast od 1 jedinice/deceniji tokom istog perioda.

45. Očekuje se da će klimatske promene intenzivirati svoj uticaj u Srbiji u narednih četrdeset godina. **Da** bi se procenile varijacije i opisale buduće promene klime u Srbiji (2020-2060), za potrebe dizajna ovog projekta sprovedena je analiza korišćenjem 20 umanjenih Modela opšte cirkulacije po dva Scenarija radijativnih puteva (4.5 i 8.5). Za svaki model u okviru svakog scenarija izrađene su mesečne i godišnje vremenske serije, a za svaki scenario izračunat je medijanski model od svih modela. Koristeći samo statistički značajne regresije godišnjih i mesečnih vremenskih serija svakog medijanskog modela, ova analiza je zatim utvrdila projektovane trendove varijacije za 13 klimatskih indeksa, tokom 40-godišnjeg perioda (2020-2060) prema scenariju RCP 4.5 i RCP 8.5, da bi se procenili njihovi trendovi varijacije i opisale projektovane promene koje će klima u Srbiji pretrpeti.

Slika 9. Projektovane vremenske serije godišnjih prosečnih, minimalnih i maksimalnih temperatura, i padavine

Vremenska serija u periodu 2020-2060. **Zeleni grafikon:** godišnje prosečne temperature. **Narandžasti grafikon:** godišnje maksimalne temperature. **Plavi grafikon:** godišnje minimalne temperature. **Ljubičasti grafikon:** godišnje akumulirane padavine. **Zelena tačkasta linija:** jedan model po RCP 4.5 scenariju. **Zelena puna linija:** medijanski model po RCP 4.5 scenariju. **Narandžasta tačkasta linija:** jedan model po RCP 8.5 scenariju. **Narandžasta puna linija:** medijanski model po RCP 8.5 scenariju.

Izvor podataka: NASA Earth Exchange – Globalne dnevne klimatske projekcije u umanjenoj razmeri (NEX – GDDP) (Thrasher et al., 2012).

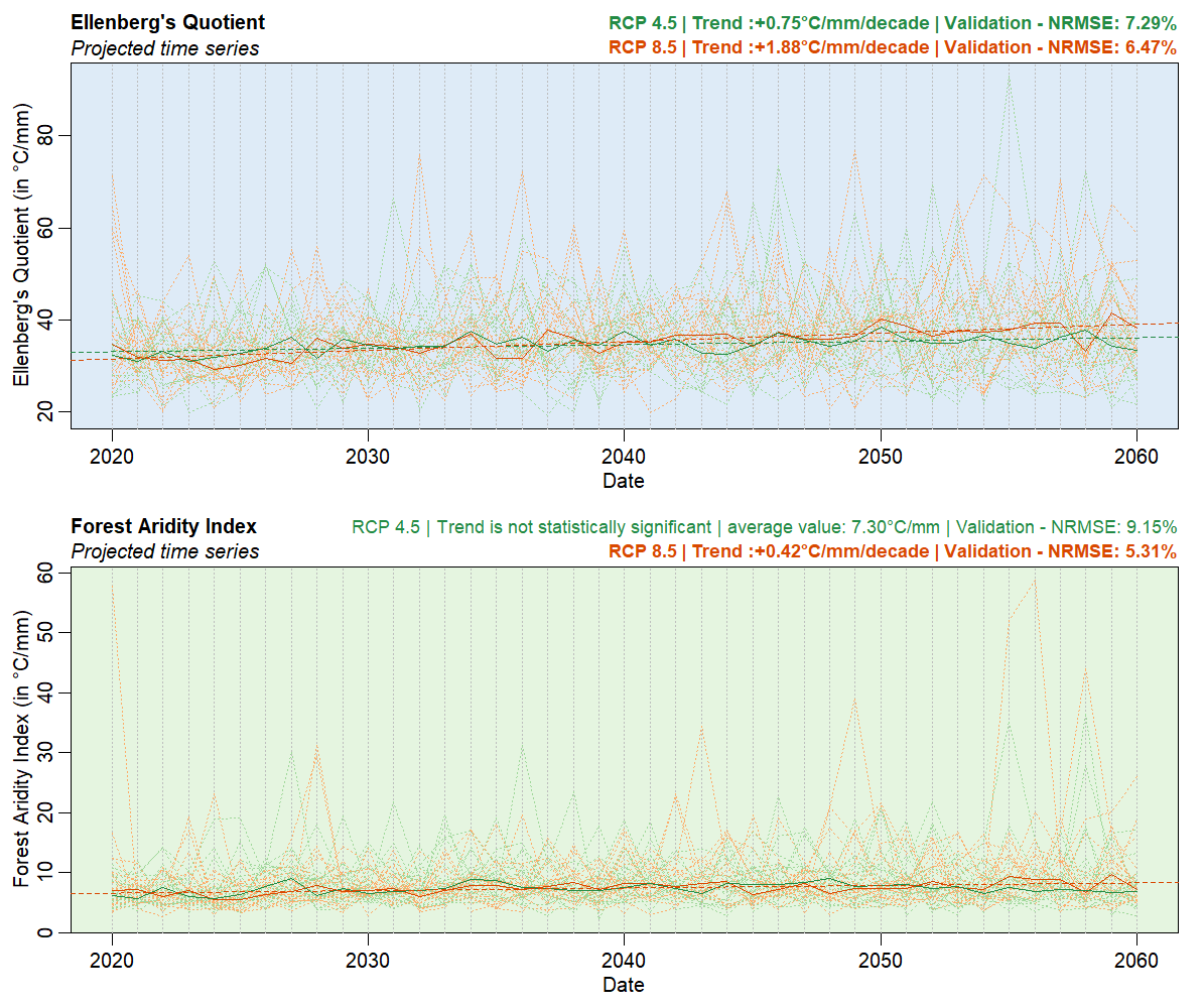
46. U zavisnosti od toga koji je projektovani scenario korišćen, očekuje se da će prosečne temperature nastaviti da rastu (+0,3 ili +0,5°C/decenija), kao i minimalne i maksimalne temperature. Očekuje se da će broj godišnjih akumuliranih mraznih i ledenih dana nastaviti da se smanjuje (mrazni dani: -3 ili -6 dana/decenija, a ledeni dani za -0,9 ili -1,3 dana/decenija); očekuje se da će broj tropskih noći i letnjih dana porasti (tropske noći +3 ili +7 dan/decenija, a letnji dani +5 ili +7 dana/decenija). Što se tiče padavina, predviđa se nastavak velikih varijacija iz godine u godinu, dok se očekuje smanjenje godišnjih akumuliranih padavina (-15 mm/decenija), ali samo prema scenariju RCP 8.5. Očekuje se da će se broj godišnje akumuliranih vlažnih dana smanjiti (-2,7 dana/godina/decenija), a očekuje se da će se trajanje najdužeg sušnog perioda u godini povećati (+0,6 dana/decenija) prema istom scenariju RCP 8,5.

47. Očekuje se porast Elenbergovog koeficijenta i Indeksa aridnosti šuma po oba scenarija (Elenbergov koeficijent: +0,5 ili +1,2°C/mm/decenija zavisno od scenarija, a Indeks aridnosti šuma: +0,2 ili

+0,3°C/mm/decenija zavisno od scenarija). Ovi trendovi (Slika 10) su potvrđeni na nivou okruga.

Slika 10. Projektovane godišnje vremenske serije Elenbergovog koeficijenta i Indeksa aridnosti šuma

Vremenska serija u periodu 1980-2019. **Plavi dijagram:** Elenbergov koeficijent. **Zeleni dijagram:** Indeks aridnosti šuma. **Zelena puna linija:** podaci po RCP 4.5 scenariju, medijanski model. **Narandžasta tačkasta linija:** podaci po RCP 8.5 scenariju, pojedinačni model. **Zelena puna linija:** podaci po RCP 4.5 scenariju, medijanski model. **Narandžasta tačkasta linija:** podaci po RCP 8.5 scenariju, pojedinačni model.

Izvor podataka: NASA Earth Exchange – Globalne dnevne klimatske projekcije u umanjenoj razmeri (NEX – GDDP) (Thrasher et al., 2012).

48. **GHG emisije.** Bez uklanjanja, ukupne emisije GHG u Srbiji su 2018. godine iznosile 62.683 kt CO₂ (TNC, 2020). Energetski sektor²⁸ je glavni emiter i predstavlja 78 posto ukupnih GHG emisija (podaci za 2018. godinu, TNC, 2020) sa 49.204 kt CO₂. Drugi najveći sektor koji emituje GHG je poljoprivreda, šumarstvo i druga upotreba zemljišta (AFOLU)²⁹ sa oko 7 posto, zatim sektor industrijskih procesa i upotrebe proizvoda (IPPU) i sektor upravljanja otpadom. Ukupne GHG emisije porasle su za 9 procenata

²⁸ Najveći udeo GHG emisija dolazi iz industrije energetike. Energetika se uglavnom oslanja na ugalj, prirodni gas i naftu, (87procenta ukupno (IEA,2018).

²⁹ GHG emisije u sektoru AFOLU uglavnom su uzrokovane enteričkom fermentacijom i upravljanjem stajnjakom: oko 45 posto tih gasova sa efektom staklene bašte dolazi iz direktnih i indirektnih emisija CH₄ i N₂O.

u periodu 2000-2018. godine zbog povećanja potrošnje dizela i benzina u drumskom transportu (TNC, 2020). Sektor šumarstva doprineo je uklanjanju CO₂ u iznosu od 7,4 posto ekvivalenta emisija u Srbiji (GFA, 2019), ali je istovremeno uklanjanje CO₂ iz atmosfere u čitavom sektoru LULUCF smanjeno za 19,4 posto između 2010. i 2015. godine, zbog rasta potrošnja čvrste biomase (ogrevno drvo) i korišćenje tehničkog drveta. Po scenariju uobičajene prakse, očekuje se porast ukupne GHG emisije za 3,2 procenta do 2030. godine, a do 2050. za 10,7 procenata (u poređenju sa nivoima iz 2020. godine). Najveći relativni sektorski porast do 2050. očekuje se u sektorima IPPU (+41,8 posto) i transporta (+41,2 posto), a zatim slede industrija energetike (+13,4 posto) i poljoprivreda (+7,8 posto) (TNC, 2020).

49. Srpska industrija je odgovorna za 69 posto emisija gasova sa efektom staklene bašte, pri čemu industrija energetike sama učestvuje sa 52,6 posto, a zatim IPPU sa 9,5 posto³⁰ a proizvodna i građevinska industrija sa 7,5 posto GHG emisija. U BAU scenariju, procenjuje se da će se industrijske emisije dalje povećati za 9,8 posto do 2050. godine (TNC, 2020). Zbog toga su različite sektorske politike postavile ciljeve smanjenja emisija koje treba postići u narednim decenijama, posebno kroz ulaganja u energetske efikasnost i obnovljivu energiju. Takve prakse dekarbonizacije takođe su deo Klimatske akcije 2050 EU i Evropskog zelenog dogovora. Ipak, upravljanje procesom dekarbonizacije je još uvek u početnoj fazi i zahteva podršku kako bi se zemlji omogućilo da postigne svoje ciljeve i uskladi svoje akcije sa strategijom EU.

50. Kao odgovor na navedene izazove i štetne uticaje na šume, a imajući u vidu nacionalne ciljeve i međunarodne obaveze Republike Srbije (ublažavanje klimatskih promena i prilagođavanje na njih, kao i dekarbonizacija), postoji hitna potreba za prilagođavanjem sektora šumarstva, povećanjem šumovitosti, unapređenjem održivosti gazdovanja šumama i uslugama šumskog ekosistema, te poboljšanjem upravljanja dekarbonizacijom u zemlji kako bi se ublažili uticaji klimatskih promena i povećalo uklanjanje ugljenika pomoću šuma, kako bi se podržao put dekarbonizacije zemlje. Ove mere će takođe doneti širok spektar zajedničkih koristi za društvo u celini³¹, uključujući mogućnosti da operateri iz privatnog sektora kompenzuju³² deo svojih emisija, a da poljoprivredni sektor ima koristi od investicija u šumarstvo u vidu zaštitnih pojaseva i vetrobrana. Tako da smanjenje degradacije šuma, uvođenje praksi klimatski adaptivnog gajenja šuma³³ i uvećanje šumovitosti, uključujući uspostavljanje zaštitnih pojaseva/vetrobrana³⁴ u poljoprivrednim područjima, predstavljaju nacionalne prioritete jer će doprineti prilagođavanju i ublažavanju klimatskih promena bez ugrožavanja života ljudi i pružiće podršku akcijama za smanjenje rizika od katastrofa (DRR) Republike Srbije – uključujući smanjenje potreba i troškova sive infrastrukture.

51. Konačno, šume nisu samo od ekološkog, već i društveno-ekonomskog značaja jer su glavni – a često i jedini – izvor energije za grejanje i kuvanje za ruralno stanovništvo i za najsiromašnije. Na prosečnu potrošnju za energiju odlazi oko 16,7 posto ukupnog prihoda domaćinstva što je čini većom od praga energetskog siromaštva (= 10 posto prihoda domaćinstva za pokrivanje energetskih potreba). Iz tog

³⁰ Industrija metalurgije je odgovorna za 63 posto, industrija minerala i hemijska industrija za 9,6 posto emisija, a 4,5 posto emisija se može pripisati „upotrebi proizvoda kao zamene za supstance koje oštećuju ozonski omotač“.

³¹ Smanjene neto emisije će doneti dobrobit čitavom društvu Srbije. Korisnici obuka i podsticaja su lokalni tehničari, profesionalci i predstavnici privatnog sektora. Oni će biti precizirani kasnije u fazi dizajniranja.

³² Cena kompenzacija se trenutno proučava. Detaljna analiza tržišta i cenovna strategija za zemlju će biti dostavljena sa kompletnim predlogom finansiranja.

³³ Prilagođeno kontekstu Srbije iz iskustva američkog Ministarstva za šume, španskog, italijanskog i francuskog sektora šumarstva, kao i iz konkretnih iskustava u Libanu i Jermeniji gde se prilagođavanje šuma smatra nizom praksi i akcija (od sadnje do održavanja) potrebnih za poboljšanje sposobnosti šumskih ekosistema da se prilagode i opstanu u predviđenom klimatskom scenariju. To uključuje: pripremu sadnica otpornih na sušu; korišćenje jasnih procedura rukovanja i sadnje i specifičnih protokola održavanja.

³⁴ Uspostavljanje zaštitnih pojaseva/vetrobrana neće samo povećati udeo šumskog pokrivača tamo gde je najpotrebnije (npr.: u Vojvodini i Južnoj i Istočnoj Srbiji (GFA, 2019; NAP izveštaj, 2020), nego će i smanjiti negativan uticaj erozije vetra na poljoprivrednu proizvodnju i sprečiti zatrpavanje kanala za odvodnjavanje i navodnjavanje.

razloga je evidentna potreba da se buduća potražnja za ogrevnim drvetom zadovolji kroz održivo korišćenje šumskih resursa, a da se istovremeno reši neksus³⁵ šumarstva i dekarbonizacije. Bez snažnog klimatski adaptivnog sektora šumarstva, Strategije niskougljičnog razvoja i obnovljive energije u zemlji će ostati nepotpune a ciljevi neispunjeni.

52. Značaj zdravih šuma za mere ublažavanja takođe je uzet u obzir u Strategiji niskougljeničnog razvoja koja kao svoj opšti cilj navodi smanjenje ukupnih GHG emisija za 33% do 2030. godine i za najmanje 65% do 2050. godine (u poređenju sa nivoima iz 2010) . Da bi se to postiglo, jedan od najvažnijih ciljeva je povećanje ponora ugljenika u šumama za 17% do 2030. godine, a za 22% do 2050. godine (u poređenju sa 2010). To podrazumeva očekivanje da će se neto GHG emisije u sektoru LULUCF povećati sa -4,533 kt CO₂-e u 2015. na -6,576 kt CO₂-e u 2030. godini, tj. za dodatnih -2,034 kt CO₂-e, odnosno 136,3 ktCO₂-e godišnje.

3.2.4 Biodiverzitet

53. Srbija je jedan od važnih centara biološke i geološke raznovrsnosti u Evropi. Prema kriterijumima Međunarodne unije za zaštitu prirode, Republika Srbija je među šest evropskih i 153 svetska centra biološke raznovrsnosti. Ona je jedan od najvažnijih regiona biodiverziteta u Evropi jer je karakteriše velika genetska raznovrsnost kao i raznovrsnost vrsta i ekosistema. Raznovrsnost vrsta ovog područja formirana je geografskim položajem i raznolikošću ekološki različitih staništa. Druga nacionalna strategija biodiverziteta sa Akcionim planom Srbije (2021) navodi da su najvažniji centri raznolikosti ekosistema sa velikim brojem endemskih, reliktnih i endemsko-reliktnih zajednica: brdsko-planinska područja (Kopaonik, Tara, Šar-planina, Prokletije, Stara planina i Suva planina), peščana i stepska staništa (Deliblatska peščara i Subotičko-Horgoška peščara i mozaične slatine u Banatu i Bačkoj, u Vojvodini) kao i refugijalna područja (Đerdapska klisura, kanjon Drine, Sićevačka klisura, dolina reke Pčinje).

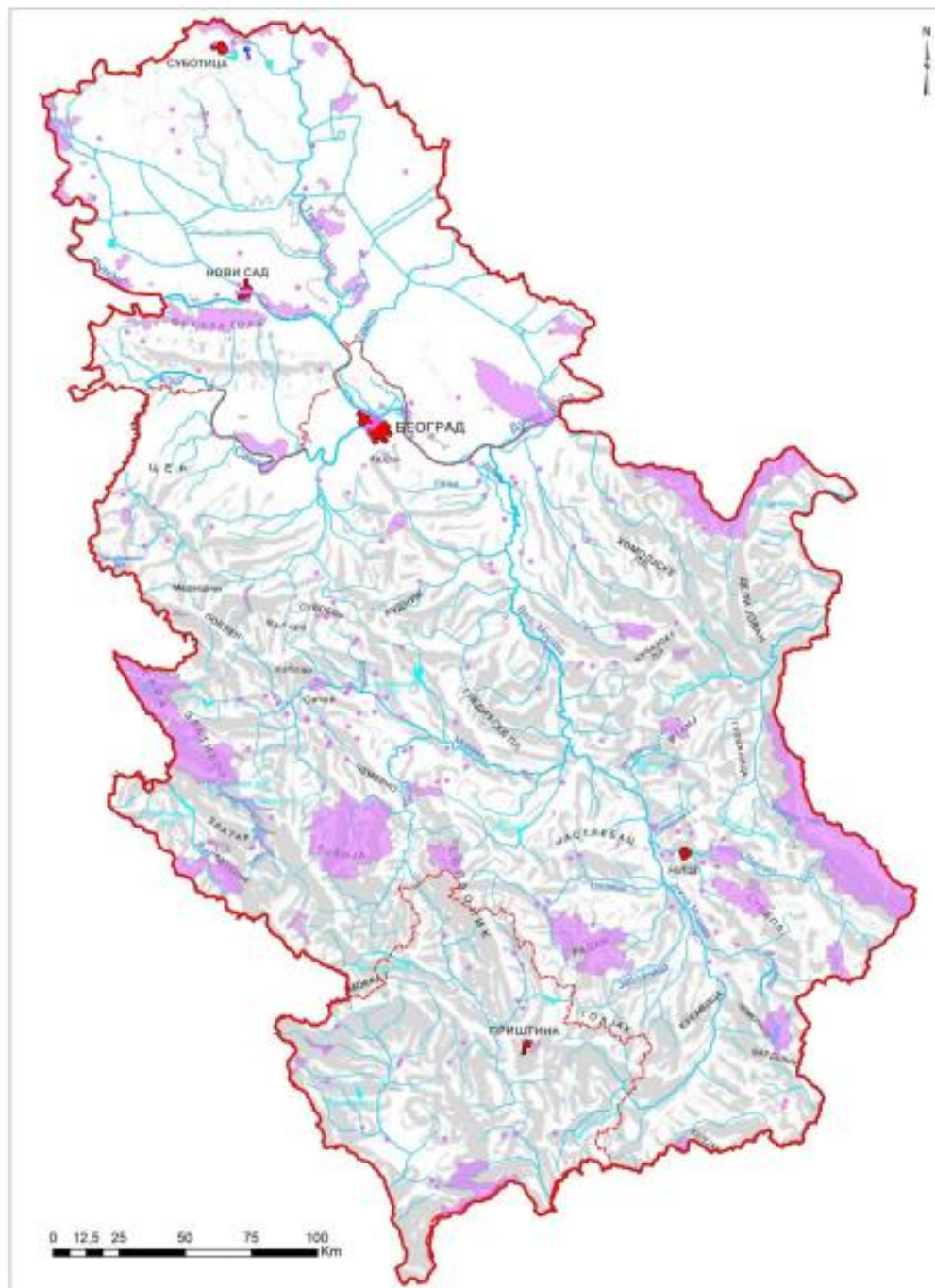
54. Do kraja 2020. godine, zaštićena područja Srbije, određena Zakonom o zaštiti prirode, obuhvatala su ukupno 678.237 hektara, što predstavlja 7,66% teritorije zemlje. Ova područja obuhvataju pet nacionalnih parkova, 18 parkova prirode, 21 predeo izuzetnih odlika, 70 rezervata prirode, šest zaštićenih staništa, 315 spomenika prirode i 36 lokaliteta od kulturno-istorijskog značaja.

55. Srbija je odredila 11 Ramsarskih područja, koja pokrivaju ukupnu površinu od 130.411 hektara. Tu spadaju Peštersko polje, Gornje Podunavlje, Koviljsko-Petrovaradinski rit, Labudovo okno, Ludaško jezero, Obedska bara, Slano kopovo, Stari Begej-Carska bara, Zasavica, Vlasina i Đerdap. Đerdap je takođe proglašen za prvi globalni geopark UNESCO-a u Srbiji 2020. godine. Pored toga, Srbija ima dva rezervata biosfere: *Golija-Studenica* (53.804 ha.), i *Bačko Podunavlje* (176.635 ha.)³⁶

³⁵ Neksus šumarstva i dekarbonizacije predstavlja vezu niza faktora koji povezuju šume i njihovo stanje sa procesom dekarbonizacije Srbije.

³⁶ Program zaštite prirode Republike Srbije za period 2021-2023. ([Nacionalna strategija biodiverziteta i Akcioni plan - Srbija \(verzija na engleskom\)](#))

Slika 11. Mapa zaštićenih područja u Republici Srbiji

Izvor: Nacionalna strategija biodiverziteta i Akcioni plan - Srbija (verzija na engleskom) ³⁷

56. U Srbiji postoji:

- 3662 vrsta i podvrsta vaskularne flore (39 % vaskularne flore Evrope).

³⁷ Granice i nazivi prikazani na ovoj mapi, kao i oznake koje se koriste, ne podrazumevaju zvaničnu podršku ili prihvatanje od strane Ujedinjenih nacija.

- 98 vrsta zmijuljica i riba (51 % riblje faune Evrope).
- 45 vrsta vodozemaca i gmizavaca (49 % fauna vodozemaca i gmizavaca Evrope).
- 360 vrsta ptica (74 % ptičje faune u Evropi).
- 94 vrsta sisara (67 % sisara Evrope).

Najveći nivo endemizma u Srbiji zabeležen je kod insekata i vaskularnih biljaka.

Prema Zakonu o zaštiti prirode, divlje vrste koje su ugrožene ili mogu postati ugrožene, ili koje imaju poseban značaj zbog genetičke, ekološke, naučne, zdravstvene ili ekonomske vrednosti, klasifikuju se ili kao strogo zaštićene ili zaštićene vrste. Pravilnikom o proglašenju i zaštiti strogo zaštićenih i zaštićenih divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva³⁸ utvrđeno je ukupno 2.633 divlje vrste za zaštitu.

- **Strogo zaštićene vrste:**
 - Ukupno: 1.784 vrste
 - Životinja: 1.042 vrste, gde većinu čine beskičmenjaci.
 - Ključne grupe obuhvataju 50 vrsta sisara, 307 vrsta ptica, 18 vrsta gmizavaca, 18 vrsta vodozemaca, 38 vrsta riba i 610 beskičmenjaka.
 - Biljke i gljive: Uključuje 75 vrsta gljiva i lišajeva, 641 biljnu vrstu (kao što su mahovine, paprati i semenjače) i 25 vrsta algi.
- **Zaštićene vrste:**
 - Ukupno: 860 vrste
 - Životinja: 253 vrsta, uključujući 30 sisara, 35 ptica, 29 riba, dva gmizavca, tri vodozemca, i 154 beskičmenjaka.
 - Biljke i gljive: Uključuje 37 vrsti gljiva i lišajeva i 570 biljnih vrsta.

57. Republika Srbija je jedan od svetskih centara biljnog diverziteta i diverziteta šumskog pokrivača; šest stotina biljnih i 270 životinjskih vrsta su pod različitim kategorijama ugroženosti u Srbiji. Od posebnog značaja je visok procenat endemizma i relikta koji su posebno rasprostranjeni na planinama i visoravnima, liticama i u kanjonima (NRCDB, 2021). Oko 60 procenata endemskih biljnih vrsta u Srbiji je ugroženo.

58. Prema Šestom nacionalnom izveštaju Srbije o primeni Konvencije o biološkoj raznovrsnosti, pritisci na biodiverzitet uključuju fragmentaciju i uništavanje staništa, praćene raznim direktnim pretnjama od invazivnih vrsta³⁹ kao i od prekomerne eksploatacije, namernog ubijanja, nanošenja štete, uznemiravajućih i fatalnih incidenata izazvanih saobraćajem, infrastrukturom, zagađenjem itd. Najistaknutiji aspekt trenda ranjivosti i gubitka biodiverziteta je izumiranje vrsta; mnoge vrste u Republici Srbiji su veoma retke i ugrožene (npr. balkanski ris *Lynx lynx martinoi*, tekunica *Spermophilus citellus*, velika droplja *Otis tarda*, stepski soko *Falco biarmicus*, šargan *Vipera ursinii*, crni daždevnjak *Salamandra atra*, moruna *Huso huso*, linjak *Tinca tinca*, zlatni karaš *Carassius auratus*, Pančićev skakavac *Pyrgomorphella serbica*, runolist *Leontopodium alpinum*, banatski božur *Paeonia officinalis* subsp. *banatica*, hajdučka trava kralja Aleksandra (*Achilleaalexandri-regis*)).

59. Šume u Srbiji su listopadne šume (bukva i hrast) (oko 60,7 posto), četinarske šume (oko 4,7 posto i mešovite listopadno-četinarske šume, koje pokrivaju 33 posto površine). U pogledu autohtonih šumskih

³⁸ Pravilnik o proglašenju i zaštiti strogo zaštićenih i zaštićenih divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva („Službeni glasnik RS“, br. 5/10, 47/11, 32/16 i 98/16)

³⁹ Ukupno 346 invazivnih vrsta (ESENIAS popis invazivnih vrsta biljaka i životinja za Republiku Srbiju 2016; Šesti nacionalni izveštaj o primeni Konvencije o biološkoj raznovrsnosti).

genetičkih resursa, najveću vrednost imaju endemske i endemično-reliktne vrste. (*Pinus peuce*, *P. heldreichii*, *Pinus nigra ssp. gocensis*, *Picea omorika*, *Taxus baccata*, *Prunus laurocerasus*, *Acer heldreichii*, *Fraxinus pallisae*, *Forsythia europaea*, *Corylus colurna*, *Daphne blagayana*, *D. mesereum* i druge). U okviru šumskih genetičkih resursa, značajne su vrste divljeg voća: U okviru udruženja prirodnih šuma Srbije identifikovano je 88 vrsta divljeg voća, od kojih je 12 ugroženo (Šesti nacionalni izveštaj o primeni Konvencije o biološkoj raznovrsnosti, 2019).

60. Pejzaž Vojvodine se sastoji od raznovrsnih staništa sa poljoprivrednim zemljištem, močvarama, šumama i travnatim područjima. Pruža utočište raznim biljnim vrstama, uključujući autohtone i alohtone vrste. U Vojvodini živi oko 74% vrsta ptica Evrope i 68% evropskih vrsta sisara. Među ključnim područjima su: Specijalni rezervat prirode Gornje Podunavlje, ključno biološko područje; Ludaško jezero i Slano kopovo, oba klasifikovana kao Ramsarska područja; Deliblatska peščara; Subotičko-Horgoška peščara; i slatine u Banatu i Bačkoj

61. Centralna Srbija je domaćin raznolikog spektra pedoloških i vegetacionih ekosistema, koji formiraju mozaik gde skoro sve evropske klimatske zone, tipovi zemljišta i biomi koegzistiraju i smenjuju se na relativno malom prostoru. Region obuhvata različite ekosisteme, uključujući šume (u kojima dominiraju izdanačke šume sa 64,7% i visoke prirodne sastojine sa 27,5%), travnjake i vodene ekosisteme. U regionu je identifikovano približno 1.200 različitih biljnih zajednica. Ekosistemi se mogu kategorisati na sledeći način:

- Termofilne submediteranske listopadne šume, uključujući *Carpinus betulus* i *Ostyio-Carpinion orientalis* šumske ekosisteme.
- Mezofilne listopadne šume, koje se sastoje od *Quercus petraea*, *Carpinus betulus*, i *Fagus* vrsta (*Carpinion betuli* i *Fagion moesiicum*).
- Termofilne listopadne hrastove šume, pre svega *Quercion frainetto*.
- Kserofilni stepski ekosistemi, koje predstavlja *Festucion rupicolae*.
- Hidrofilne šume hrasta lužnjaka u depresijama, uključujući *Alno-Quercion roboris*.
- Frigofilne četinarske šume borealnog tipa, kao što je *Vaccinio-Piceion*.
- Frigofilne četinarske šume balkanskih reliktnih endemskih borova, uključujući *Pinion peucis* i *Pinion heldreichii*.
- Subalpska grmasta vegetacija, koja obuhvata *Pinion mugo* i *Vaccinion uliginosi*.
- Alpske livade, pašnjaci i stenoviti tereni, koje predstavljaju klase vegetacije *Festuco-Seslerietea* i *Juncetea trifidii*.

62. Zaštićena područja u Srbiji obuhvataju: Nacionalni park Đerdap (Đerdapska klisura); Nacionalni park Kopaonik; Park prirode Stara planina; Šar-planina; Vlasinsko jezero, Ramsarska oblast; kanjon Drine; Sićevačka klisura; i Dolina reke Pčinje.

63. Očekuje se da će klimatske promene imati uticaja na biodiverzitet kroz promene fenoloških ciklusa, morfološke promene, fiziologiju i ponašanje vrsta, gubitak postojećih staništa i pojavu novih vrsta, promene u broju i rasprostranjenosti vrsta, povećanje broja štetočina i bolesti, genetske promene i izumiranje vrsta koje ne mogu da se prilagode (Prvi nacionalno utvrđeni doprinos, 2017). Na kraju, trenutna degradacija šuma izaziva smanjenje raznolikosti sastava u pogledu vrsta i manje strukturiranih šuma, što utiče na staništa divljih životinja i migraciju divljih životinja, sa posledničnim negativnim efektima na biodiverzitet. U tom smislu, male promene mogu dovesti do velikih poremećaja uključujući smanjenje šuma, pojavu insekata štetočina i bolesti i mortaliteta u konačnici.

3.3 DRUŠTVENO-EKONOMSKI KONTEKST

3.3.1 Nacionalni kontekst

64. Srbija je zemlja bez izlaza na more koja se nalazi na Balkanskom poluostrvu (region Centralne Srbije) sa brdovitim terenom i planinama koje dominiraju južnom trećinom Srbije. Ukupna površina Srbije je 88.361 km² sa ukupno 6.844.078 stanovnika⁴⁰ (2021). BDP zemlje je iznosio oko 62 milijarde dolara 2021. godine sa godišnjim rastom koji je varirao od 4,3 procenta (2019) do 7,4 procenta (2021)⁴¹. Srbija je zemlja sa višim srednjim prihodom, a BDP po glavi stanovnika iznosio je 8,3 USD u 2021. godini⁴². Dominantni sektori privrede su bankarstvo i osiguranje; drvna industrija; energetika; građevinska industrija; kreativna industrija; hemija, farmacija, guma i nemetali; informatika; komunalne delatnosti; metalska i elektroindustrija; poljoprivreda; rudnici metala i metalurgija; saobraćaj; tekstil i koža; trgovina; turizam i ugostiteljstvo, i privatno obezbeđenje.

65. Poljoprivreda je najveći poslodavac i predstavlja 20 odsto ukupne zaposlenosti u Srbiji. Sektori poljoprivrede, šumarstva i ribarstva predstavljaju udeo od 6,3 posto ukupnog BDP-a (2018. godine) (u poređenju sa 19,7 posto u 1995). Šumarstvo i drvna industrija čine 5,7 posto ukupnog izvoza⁴³. Šumarska preduzeća zapošljavaju oko 4.957 ljudi⁴⁴ (godišnji prosek iz 2017. godine). Udeo šumarstva u BDP-u, isključujući preradu drveta, iznosi 0,3 posto. Turizam takođe predstavlja relevantnu delatnost u šumama Srbije i učestvuje sa oko 1,4 odsto ukupnog BDP-a.

3.3.2 Demografija

66. Srbija se suočava sa nekoliko demografskih izazova kao što su emigracija, ruralna depopulacija i demografsko starenje. Tačnije, aktuelni demografski trendovi u ruralnim područjima procenjuju se kao nepovoljni, karakteriše ih kontinuirano opadanje stanovništva, porast prosečne starosti stanovništva, pad fertiliteta i nataliteta koji doprinose negativnom priraštaju stanovništva, kao i visok nivo migracije iz ruralnih u urbana područja i dalje, u inostranstvo.⁴⁵

67. Očekivani životni vek je 77,1 godina za žene i 72,0 godina za muškarce. Prosečna starost stanovništva 2018. godine iznosila je 41,4 godine, a važno je napomenuti da je prosečna starost žena bila viša od prosečne starosti muškaraca (42,7 naspram 40,0 godina). Iste godine udeo radno sposobnog stanovništva u ukupnom stanovništvu iznosio je 65,5 posto. Stanovništvo u ruralnim krajevima je pod većim rizikom od siromaštva i socijalne isključenosti.⁴⁶ Stopa rizika od siromaštva za žene starosti 65 i više godina iznosi 23,2 posto, a za muškarce u istoj grupi 18,3 posto.⁴⁷

Tabela 10. Populacija u Srbiji po regionima

	Ukupna populacija	Populacija u gradovima	Populacija u ostalim mestima
--	-------------------	------------------------	------------------------------

⁴⁰ Podaci Svetske banke <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=RS>

⁴¹ Podaci Svetske banke <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=RS>

⁴² Podaci Svetske banke <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG?locations=RS>

⁴³ Vidi <http://www.china-ceecforestry.org/country/serbia/>

⁴⁴ Izvor: Bilten Šumarstvo 2017.- Republički zavod za statistiku Srbije

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ FAO. 2021. Nacionalni rodni profil poljoprivrede i ruralnog života – Srbija Budimpešta. <https://doi.org/10.4060/cb7068en>

⁴⁷ Strategija rodne ravnopravnosti za period 2021-2030

Ime okruga	Ukupan broj	Prosečna starost	Preko 65 godina starosti (procenat)	Ukupan broj	Prosečna starost	Preko 65 godina starosti procenat	Ukupan broj	Prosečna starost	Preko 65 godina starosti (procenat)
grad Beograd	1.694.056	42	30	1.386.727	42	29	307.329	44	32
Severnobački	178.294	43	29	116.728	42	29	61.566	43	30
Srednjobanatski	173.873	43	31	90.034	43	31	83.839	43	31
Severnobanatski	135.453	43	31	86.463	43	31	48.990	43	30
Južnobanatski	277.393	43	31	161.555	43	30	115.838	43	32
Zapadnobački	171.054	44	33	93.166	44	32	77.888	45	35
Južnobački	618.829	41	27	444.268	41	26	174.561	42	28
Sremski	297.197	43	30	131.163	42	29	166.034	43	31
Mačvanski	277.560	43	31	83.869	42	28	193.691	44	32
Kolubarski	162.165	44	33	71.996	42	27	90.169	46	39
Podunavski	184.994	43	32	98.206	42	29	86.788	44	36
Braničevski okrug	165.635	45	39	69.180	42	29	96.455	47	46
Šumadijski	281.277	43	33	187.130	42	29	94.147	46	39
Pomoravski	197.361	45	37	94.226	43	31	103.135	47	43
Borski	111.152	45	39	65.273	42	27	45.879	50	58
Zaječarski	106.100	47	47	63.751	44	35	42.349	52	68
Zlatiborski	265.638	44	33	139.927	42	28	125.711	46	40
Moravički	198.490	44	35	111.379	43	31	87.111	46	42
Raški	304.478	39	26	169.177	38	22	135.301	41	29
Rasinski	221.672	45	37	87.524	43	33	134.148	46	40
Nišavski	360.494	44	34	209.234	42	30	151.260	46	41
Toplički	83.200	44	36	43.552	41	26	39.648	47	48
Pirotski	83.699	46	41	54.641	43	30	29.058	52	64
Jablanički	198.740	43	32	89.620	42	27	109.120	45	37
Pčinjski	196.431	40	22	91.223	41	25	105.208	39	20
	6.945.235	43	33	4.240.012	42	29	2.705.223	45	39

Izvor: Republički zavod za statistiku Srbije, 2017, ISSN 0084_43

68. Region **Centralne Srbije** ima 5.058.274 stanovnika, pri čemu većina živi u urbanim sredinama. Beogradski region se ističe po najvećoj gustini naseljenosti – 524 stanovnika po km², a gustina naseljenosti je više od pet puta veća u odnosu na ostale regione. Gustina naseljenosti u Regionu Šumadije i Zapadne Srbije je 71 stanovnik po km², dok je najmanja gustina naseljenosti zabeležena u Regionu Južne i Istočne Srbije – 56 stanovnika po km².⁴⁸ Centralna Srbija je podeljena na 17 okruga sa 19 gradova i 103 opštine i Grad Beograd kao zasebnu administrativnu jedinicu sa 17 opština.⁴⁹

69. Prema podacima iz 2020. godine **AP Vojvodina** je imala 1.840.852 stanovnika (u gradovima živi 911 hiljada, u selima 929 hiljada).⁵⁰ Gustina naseljenosti u regionu je 85 osoba po kvadratnom kilometru. AP Vojvodina je administrativno podeljena na sedam okruga sa 45 opština i gradova od kojih se osam smatra gradskim, a 37 ruralnim.⁵¹

⁴⁸ <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G202113048.pdf>

⁴⁹ http://mduls.gov.rs/wp-content/uploads/zakon_o_teritorijalnoj_organizaciji_republike_srbije.pdf

⁵⁰ <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G202113048.pdf>

⁵¹ <https://www.vojvodina.gov.rs/en/vojvodina/o-vojvodini>

3.3.3 Rodna pitanja

70. Srbija je poslednjih godina pokazala napredak u javnoj sferi. Preko 30 posto žena je u nacionalnom parlamentu, a žena je na funkciji premijera. Srbija je nedavno postigla visoke rezultate u Indeksu rodne ravnopravnosti EU⁵² (u domenu moći). Vrednost Indeksa rodne ravnopravnosti za Srbiju je 48,7 od 100 (prosek Evropske unije je 65,7).⁵³

71. Uprkos značajnom napretku, nejednakosti su i dalje vidljive u mnogim aspektima, uključujući privatnu sferu, porodicu, roditeljstvo ili neplaćeni rad, što se prelijeva u oblast plaćenog rada; kao i segregaciju u obrazovnom sistemu i na tržištu rada. Žene su generalno manje aktivne na tržištu rada i manje ih je među zaposlenima, bez obzira na obrazovanje. Postoji rasprostranjenost rodni stereotipa vidljivih u privatnoj i javnoj sferi, na diskurzivnom i praktičnom nivou, a nasilje nad ženama je u porastu.

72. Rodna procena zemlje koju je sproveo FAO tokom 2020-2021. godine naglašava značajne rodne razlike u ruralnim područjima Srbije u različitim dimenzijama, uključujući pristup imovini, ekonomsko učešće, ulogu u poljoprivrednoj proizvodnji i dobit od iste, ostvarivanje niza socijalnih prava, političko učešće, pristup socijalnim uslugama, način života i otpornost na klimatske promene i vanredne situacije. Takođe je istaknuto da je pandemija COVID-19 imala dubok uticaj na ruralno stanovništvo i položaj žena u ruralnim područjima. Ono što je pretrpelo uticaj je stvaranje mogućnosti za inovativne pristupe i nove prakse koje mogu poboljšati ekonomsku delatnost ruralnih žena u budućnosti, a samim tim i njihovo ukupno blagostanje.⁵⁴

73. Obrazovanje predstavlja jednu od ključnih strategija emancipacije žena u Srbiji. Devojčice se češće upisuju i završavaju više škole i fakultete od dečaka (57% studenata a 59% diplomiranih). Udeo ženske populacije koja učestvuje u postdiplomskom obrazovanju – formalnom i neformalnom - je izuzetno nizak, osim u slučajevima kada su žene zaposlene u državnoj instituciji, obrazovanju ili upravi, gde je dodatno obrazovanje i obuka na radnom mestu obavezna⁵⁵. To se obično pravda obavezama u okviru domaćinstava i smanjenom mobilnošću. Među onima koji su doktorirali, bilo je 57 posto devojčica u odnosu na 43 posto dečaka.⁵⁶

74. Konačno, u migraciji iz ruralnih područja prevlađuju žene u odnosu na muškarce, a razlozi za to se mogu pronaći u manjem učešću žena u vlasništvu nad imovinom, činjenici da su manje vezane za zemlju i imanja i njihovom nejednakom učešću u ruralnoj ekonomiji. Uslovi života žena na selu su manje adekvatni u odnosu na žene u gradu, posebno u pogledu pristupa zapošljavanju u nepoljoprivrednom sektoru, kao i pristupa obrazovanju, socijalnim uslugama i sadržajima važnim za kvalitet života, kao što su kulturno-rekreativni pogodnosti, a sve to onda deluje kao faktor privlačenja prema urbanim sredinama⁵⁷.

3.3.4 Privreda

75. Privreda Centralne Srbije je raznolika. Pošto je deo Srbije bogat prirodnim resursima, primarni sektor koji obuhvata poljoprivredu i šumarstvo je osnova razvoja ruralnih područja. Povoljni prirodni uslovi pružaju prostor za razvoj raznovrsne poljoprivredne proizvodnje: žitarice, industrijsko bilje, grožđe, voće i povrće, seme i sadni materijal, lekovito bilje, kao i krupna i sitna stoka. Razvoj primarne

⁵² Prema najnovijem Indeksu rodne ravnopravnosti 2018, Srbija je i dalje bila zemlja izraženih rodni nejednakosti u svim domenima. Ove nejednakosti su bile znatno izraženije od proseka EU (55,8 naspram 66,2), a napredak koji je ostvaren (u odnosu na 2016. godinu) bio je veoma mali (3,4).⁵² Jedna od glavnih osovina nejednakosti koju Indeks beleži odnosi se na rodnu segregaciju, koja se uspostavlja tokom obrazovanja i nastavlja se kasnije na tržištu rada.

⁵³ Potpuni opis aktivnosti i budžeta koji se odnose na rodna pitanja dostupan je u Aneksu 8 Rodni akcioni plan. Napomena dodata u test.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ FAO. 2021. Nacionalni rodni profil poljoprivrede i ruralnog života – Srbija Budimpešta. <https://doi.org/10.4060/cb7068en>

⁵⁶ Strategija rodne ravnopravnosti za period 2021-2030

⁵⁷ FAO. 2021. Nacionalni rodni profil poljoprivrede i ruralnog života – Srbija Budimpešta. <https://doi.org/10.4060/cb7068en>

poljoprivredne proizvodnje omogućio je i razvoj prehrambene industrije: konditorske industrije, industrije ulja, šećera, piva, sokova, prerađivačke industrije povrća, brašna, mesa i dr. Rudarska industrija je takođe veoma razvijena, s obzirom da se najveći deo električne energije u Srbiji i dalje proizvodi iz lignita. Pored toga, rudnici u Boru i Majdanpeku u istočnom delu Srbije proizvode zlato i bakar. Centralna Srbija je u poslednjoj deceniji ponudila prostor za razvoj automobilske industrije. Srbija je atraktivna turistička destinacija. Prirodni resursi omogućavaju razvoj banjskog, planinskog, sportsko-rekreativnog, rečnog i lovnog turizma.

76. Privreda AP Vojvodine zasniva se na razvijenoj prehrambenoj industriji i plodnom poljoprivrednom zemljištu, pa predstavlja glavno područje komercijalne poljoprivrede, uključujući i susedne nizije južno od reka Save i Dunava i dolinu reke Morave. Poljoprivreda je oduvek bila značajan deo lokalne privrede i ostaje prioritetna grana u AP Vojvodini. Učešće agrobiznisa u ukupnom izvozu AP Vojvodine iznosi 10,3 odsto (ili 22,4 odsto zajedno sa hranom i pićem) (Razvojna agencija Vojvodine, 2019-2020). Metalska industrija takođe ima dugu tradiciju, ali su i druge grane industrije kao što su hemijska, elektro, naftna i građevinska industrija, a odnedavno i ICT sektor, takođe prilično razvijene. AP Vojvodina posebnu pažnju posvećuje međuregionalnoj i prekograničnoj ekonomskoj saradnji, kao i realizaciji prioriteta definisanih u okviru Strategije EU za Dunavski region.⁵⁸

77. Nakon blage recesije 2020. godine zbog uticaja COVID-19, srpska privreda se od tada dobro oporavila; ekonomija je porasla za 7,4 posto u 2021. godini, uglavnom zahvaljujući privatnoj potrošnji. To se ostvarilo zbog snažnog povećanja nivoa plata i potrošačkih kredita. U sektoru poljoprivrede, međutim, proizvodnja je pala za 5,4 posto u realnom smislu.

78. Predviđa se da će srpska privreda rasti oko 4-4,5 procenata godišnje, ali se očekuje da će se ovaj rast usporiti 2022. godine kao posledica rata u Ukrajini i sankcija koje su usled toga uvedene Rusiji. Očekuje se da će to uticati na srpski izvoz, direktne strane investicije (FDI), doznake i prihode od turizma. Iz tih razloga, projekcije ekonomskog rasta za 2022. godinu revidirane su na 3,2 posto. U srednjeročnom periodu, međutim, očekuje se ujednačeni privredni rast od oko 3 posto godišnje, ali se očekuje da će smanjenje siromaštva stagnirati 2022. godine jer viša inflacija erodira prihodovane dobitke⁵⁹.

3.3.5 Vlasništvo nad šumama

79. Trenutno u Srbiji ne postoje društvene šume, jer su one u vlasništvu ili države ili privatnih subjekata (npr. pojedinci, organizacije, preduzeća, crkve). Glavni izvor pravnih informacija o vlasništvu nad zemljom je [nacionalni digitalni katastar](#).

80. U Centralnoj Srbiji, većina šuma su u privatnom vlasništvu, dok je manji deo u vlasništvu države. U oko 90 procenata državnih šuma u Centralnoj Srbiji gazduje Javno preduzeće (JP) Srbijašume (sve FSC sertifikovane), dok preostalim državnim šumama gazduje JP „Nacionalni park Tara“, JP „Nacionalni park Kopaonik“, JP „Nacionalni park Đerdap“, Šumarski fakultet „Beograd“ i nekoliko drugih JP čiji su osnivači lokalne samouprave. Prema Zakonu o šumama, šumama u privatnom vlasništvu gazduju njihovi vlasnici, dok stručnu delatnost u ovim šumama obavljaju JP Srbijašume i Javna preduzeća Nacionalnih parkova. Privatnim šumama u vlasništvu Srpske pravoslavne crkve gazduju ili preduzeća osnovana od strane crkve, ili privatne kompanije pod ugovorom sa crkvom.

⁵⁸ <https://www.vojvodina.gov.rs/en/vojvodina/o-vojvodini>

⁵⁹ <https://www.worldbank.org/en/country/serbia/overview>

Tabela 11. Ključne brojke za šumsko zemljište (državno i privatno) u Centralnoj Srbiji

	Državno (ha)	Privatno (ha)
JP Srbijašume	893.203,50	1.224.751,00
JP „Nacionalni park Tara“	20.000,00	27.000,00
JP „Nacionalni park Kopaonik“	7.077,02	350,22
JP „Nacionalni park Đerdap“	37.000,00	12.150,00
Šumarski fakultet Beograd	5.809,00	-
JP Šume-Goč	8.189,85	3.980,00
Srpska pravoslavna crkva	-	23.195,73
UKUPNO	971.279,37	1.291.426,95

Izvor: Izvor: Projektni tim GCF-a/Zvanični izveštaji

Većina šuma u **AP Vojvodini** su u državnoj svojini i njima gazduje Javno preduzeće (JP) Vojvodinašume, a manjim delom gazduje JP Nacionalni park „Fruška gora“.

81. Postoji izvesno nepoklapanje između geografskih i šumarskih granica AP Vojvodine i administrativnih granica AP Vojvodine zbog organizacije državne uprave. Delovi Srema i Banata u okolini Beograda administrativno pripadaju Gradu Beogradu, a šume koje se nalaze na tom području ne spadaju u nadležnost Pokrajinskog sekretarijata za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu. Postoje i delovi koji ne pripadaju AP Vojvodini u geografskom smislu, ali iz istih razloga (zbog uređenja državne uprave) administrativno pripadaju AP Vojvodini. Reč je o krajevima južno od Save u okolini Sremske Mitrovice.

Tabela 12. Ključne brojke za šumsko zemljište (državno i privatno) u AP Vojvodini

Ownership	area (ha)	Forest and Forest land				Other land		
		In total	Natural forest	Forest culture	Forest land	In total	Barren land	Other purposes
State - PC "Vojvodinašume"	128,704.16	113,614.25	62,076.23	36,534.79	15,003.22	15,089.91	8,351.85	6,738.06
State - other	17,694.04	12,264.71	6,088.97	3,321.32	2,854.42	5,429.33	3,300.96	2,128.37
State - NP Fruška gora	23,369.53	22,347.08	21,435.70	401.99	509.39	1,022.45	90.94	931.51
State in total	169,767.73	148,226.04	89,600.90	40,258.10	18,367.03	21,541.69	11,743.75	9,797.94
Serbian Orthodox Church	3,718.39	3,249.50	1,062.52	1,784.87	402.11	468.89	355.57	113.32
Private forests	3,484.55	2,896.69	2,628.78	119.90	148.01	587.86	1.38	586.48
State	169,767.73	148,226.04	89,600.90	40,258.10	18,367.03	21,541.69	11,743.75	9,797.94
Private	7,202.94	6,146.19	3,691.30	1,904.77	550.12	1,056.75	356.95	699.80
IN TOTAL	176,970.67	154,372.23	93,292.20	42,162.87	18,917.15	22,598.44	12,100.70	10,497.74

Izvor: Izvor: JP "Vojvodinašume"/Interna evidencija

Pregled površina po kategorijama vlasništva. Ovaj projekat ne podrazumeva otkup zemljišta niti raseljavanje ljudi. Šumarske investicije će se sprovoditi samo u zemljište u vlasništvu države ili poljoprivrednika sa nespornim vlasništvom kako je navedeno u svakom od kriterijuma za odabir zemljišta. Ovo će takođe biti zagarantovano ažuriranim katastarskim podacima. Štaviše, o svim akcijama u vezi sa investicijama u šumarstvu će se razgovarati sa opštinama i zajednicama kako bi se osiguralo da zemljište bude besplatno. Ni projekat ni Vlada neće eksproprisati zemljište ili saditi na zemljištu nad kojim je vlasništvo upitno. Projekt će se raditi na zemljištu koje više nije pogodno za poljoprivredu i stoga se ne koristi iz proizvodne perspektive. Vlasnici zemljišta u Srbiji su jasno identifikovani putem digitalnog katastra i takvo ulaganje neće biti izvršeno bez saglasnosti vlasnika zemljišta. U tabeli 13, prvi i drugi red

predstavljaju zemljište u državnom vlasništvu. Ne postoje zakonska ili imovinska ograničenja za pošumljavanje u ovoj kategoriji. Treća kategorija je zemljište u privatnom vlasništvu. U tom slučaju, potrebna je saglasnost vlasnika za izvođenje radova pošumljavanja. Osim toga, ako vlasnik želi da poljoprivredno zemljište pretvori u šumsko, potrebna je saglasnost Ministarstva poljoprivrede. Ova birokratska procedura nije jednostavna i podrazumeva troškove. Četvrta kategorija predstavlja zemljište koje je u državnom vlasništvu, ali ga koristi privatno lice (nezakonito, u postupku restitucije; ili je predmet sudskih postupaka).

82.

Tabela 13. Pregled po kategoriji vlasništva

Vlasništvo	Površina za pošumljavanje (ha)	Površina (procenat)
1. Država - organizacija za gazdovanje šumama	17.404,79	87,0
2. Država - druge organizacije	9,73	
3. Privatno (ha)	2.580,00	12,9
4. Zauzeto zemljište ⁶⁰	14,51	0,1
Ukupno	20.009,02	100

Source: Authors' own elaboration

83. Šume su u vlasništvu države i privatnih vlasnika. Dakle, kada ljudi bez vlasničkih prava koriste zemljište, to se radi na osnovu ugovora o zakupu sa državnim ili privatnim subjektima kako je propisano članom 62 Zakona o šumama br. 30/2010. Pored toga, Zakon o zaštiti prirode br. 36/2009 propisuje da je komercijalno sakupljanje nedrvenih šumskih proizvoda (NDŠP) dozvoljeno - u okviru određene kvote - ali je potrebna dozvola (čl. 72-74). Nekomercijalno sakupljanje je besplatno (u zavisnosti od količine). Ako je upotreba NDŠP izvan ovih sporazuma, smatra se nelegalnom branjem i zabranjena je. Ovaj projekat neće uticati na osobe koje pristupaju NDŠP jer ne podrazumeva strukturne promena u šumama u područjima za obnovu šuma; na lokacijama za pošumljavanje to su izdvojene površine bez posebne namene. Ostale namene kao što su ispaša svinja u šumama i slične aktivnosti zahtevaju službenu dozvolu Uprave za šume ili vlasnika zemljišta. Dozvola se može izdati samo ako je ispaša obuhvaćena planovima gazdovanja šumama i ako šumske površine nisu područja obnove/regeneracije. U svakom slučaju, životinje se ne mogu ostaviti bez nadzora u šumama.

⁶⁰ Projekat neće raditi na površinama gde je zemljište nezakonito zauzeto.

4. POLITIČKI I PRAVNI OKVIRI

84. Sledeće poglavlje daje pregled postojećeg nacionalnog političkog i pravnog okvira Srbije, kao i međunarodno potpisanih i ratifikovanih međunarodnih ugovora, koji su primenljivi na ovaj projekat.

4.1 REGULATORNI OKVIR SRBIJE

85. Projekat će se baviti potrebama i prioritetima na koje je Republika Srbija ukazala u svojim NDC (iz 2015. i nacrtu iz 2020. godine), Nacionalnim izveštajima, Nacionalnom planu prilagođavanja, Strategiji niskougljeničnog razvoja, obavezama vezanim za EU⁶¹ i drugim okvirima nacionalne politike, posebno vezanim za sektor šumarstva.

Klimatske promene

86. **Zakon o klimatskim promenama iz 2021.** (26/21) je prvi samostalni zakon na ovu temu, koji otvara put efikasnijem prilagođavanju klimatskim promenama, uz istovremeno smanjenje GHG emisija. To će takođe dati neophodan podstrek za postizanje novouspostavljenih ciljeva smanjenja GHG emisije za 33 posto do 2030. godine, što je značajno povećano u poređenju sa smanjenjem emisija od 9,8 posto do 1990. godine koje je iskazano u okviru prvog NDC-a. Zakon o klimatskim promenama takođe usklađuje pravni okvir sa propisima EU koji predviđaju posebnu zelenu agendu za dekarbonizaciju i održivi razvoj zapadnog Balkana u okviru Zelenog dogovora. Ovaj zakon predviđa uspostavljanje nacionalnog postrojenja za dekarbonizaciju.

87. **Strategija niskougljeničnog razvoja (2023)** navodi pet specifičnih ciljeva (SO) koje treba postići da bi se postiglo srpsko društvo otporno na klimatske promene. Dva cilja se bave smanjenjem GHG emisija u EU-ETS sektorima⁶² (SO1: smanjenje GHG emisija za 15,0% do 2030. godine i između 66,4% i 76,8% do 2050. godine u odnosu na 2010.) i sektorima koji nisu u EU-ETS (SO2 : smanjenje GHG emisija za 9,7% do 2030. godine i između 33,5% i 54,5% do 2050. godine u odnosu na 2010). SO3 se bavi potrebom da se povećaju ponori šuma za 17% do 2030. godine i za najmanje 22% do 2050. SO4 ima za cilj povećanje klimatske otpornosti prioritarnih sektora poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva. Specifični cilj 5 podrazumeva promociju klimatski neutralne i klimatski otporne ekonomije i društva. Značaj zdravih šuma za mere ublažavanja takođe je uzet u obzir u Strategiji niskougljeničnog razvoja koja kao svoj opšti cilj navodi smanjenje ukupnih GHG emisija za 33% do 2030. godine i za najmanje 65% do 2050. godine (u poređenju sa nivoima iz 2010) . Strategija niskougljeničnog razvoja poseban značaj daje sektoru šumarstva jer pruža jasne i značajne potencijale za ublažavanje i značajne društveno-ekonomske koristi, ali i zato što je ranjiv i potrebne su mu mere prilagođavanja, kako je navedeno u svakom od tri Nacionalna izveštaja⁶³.

88. Nacionalni **Plan adaptacije na izmenjene klimatske uslove** Srbije (2015) analizira buduće rizike i ranjivosti u odabranim sektorima (vodni resursi, poljoprivreda, šumarstvo i biodiverzitet), u poređenju sa scenarijima buduće klime; razmatra predložene mere prilagođavanja u sektorima koji su identifikovani kao najugroženiji i analizira napredak u implementaciji ovih predloženih mera; procenjuje gubitke i štete kao rezultat dugotrajnih promena klimatskih uslova u Srbiji i kao rezultat vremenskih i klimatskih ekstrema; predlaže prioritarnu mere prilagođavanja i odgovarajuću analizu njihove uspešne implementacije u budućnosti; i identifikuje mogućnosti i ograničenja za integraciju mera prilagođavanja u

⁶¹ Kao zemlja kandidat za EU, Srbija usklađuje svoje akcije sa EU direktivama i politikama i generalno pravnim tekovinama EU.

⁶² Npr. proizvodnja električne i toplotne energije, energetski intenzivni sektori industrije uključujući rafinerije nafte, čeličane i proizvodnju železa, aluminijuma, metala, cementa, kreča, stakla, keramike, celuloze, papira, kartona, kiselina i organskih hemikalija u rasutom stanju.

⁶³ Hidrologija i vodni resursi, šumarstvo, poljoprivreda i zdravstvena zaštita smatraju se najugroženijim sektorima (SNC, 2017) i mere prilagođavanja su razvijene za svaki od tih sektora u skladu sa tim.

primenjive sektorske strategije, ali i u druge relevantne nacionalne planove.

Šumarstvo

89. **Strategija razvoja šumarstva Republike Srbije** (2006) (Službeni glasnik RS, 59/06) predstavlja glavni strateški dokument za sektor šumarstva čiji je osnovni cilj da se bavi „očuvanjem i unapređenjem stanja šuma i razvojem šumarstva iz ekonomske perspektive“. Jedan od vodećih principa Strategije je multifunkcionalna uloga šuma, posebno naglašavanje nezamenjive uloge šuma u ublažavanju klimatskih promena i jačanju kapaciteta šuma sa tim ciljem. Konkretnije, Strategija naglašava:

- a) Cilj je da se poveća šumovitost Srbije, a samim tim i da se poveća doprinos sektora šumarstva privredi države. U tu svrhu država se obavezala da će obezbediti finansijsku i pravnu pomoć za pošumljavanje na zemljištima na kojima je ekonomski i ekološki korisno imati šume.
- b) Cilj poboljšanja šumskih resursa pretvaranjem izdanačkih šuma u produktivne visoke šume. Za ovu meru je država definisala opredeljenje za podršku njenoj implementaciji u pravnim i finansijskim instrumentima šumarske politike.
- c) Cilj je da se osigura održivo gazdovanje šumama, kao i vitalnost, zdravlje i zaštita šuma u odnosu na abiotičke i biotičke faktore koji imaju negativan uticaj na šume.

90. Srpski **Zakon o šumama** (2010) (Službeni glasnik RS, 30/10) uređuje očuvanje, zaštitu, planiranje, gajenje i korišćenje šuma, raspolaganje šumama i šumskim zemljištem, nadzor nad sprovođenjem zakona, kao i druga značajna pitanja značajna za šume i šumsko zemljište.

91. Član 3 propisuje uslove za održivo gazdovanje šumama i šumskim zemljištem kao dobrom od opšteg interesa, na način i u obimu kojim se trajno održava i unapređuje njihova proizvodna sposobnost, biološka raznovrsnost, sposobnost obnavljanja i vitalnost i unapređuje njihov potencijal za ublažavanje klimatskih promena, kao i njihova ekonomska, ekološka i socijalna funkcija, a da se pri tome ne pričinjava šteta okolnim ekosistemima.

92. Član 4 definiše očuvanje, zaštitu i unapređenje stanja šuma kao delatnosti od opšteg interesa, što će, između ostalog, dovesti do: 1) zabrane trajnog smanjivanja površina pod šumama; 2) povećanja ukupnog šumskog fonda, kao i udela državnog vlasništva u šumama (kupovinom privatnih šuma), a naročito u šumama sa posebnom namenom; 3) uspostavljanja, održavanja i korišćenja nacionalnog informacionog sistema u šumarstvu; 4) pružanja materijalne, stručne i savetodavne podrške sopstvenicima šuma; 5) zabrane otuđivanja šuma u državnoj svojini, osim u slučajevima predviđenim ovim zakonom; 6) čuvanja i zaštite šuma kao činioca životne sredine.

93. Član 6 o privrednim funkcijama šuma naročito prepoznaje da šume ublažavaju štetno dejstva „efekta staklene bašte“ vezivanjem ugljenika, proizvodnjom kiseonika i biomase, doprinose pročišćavanju voda, snabdevanju i zaštiti podzemnih tokova i izvorišta pijaće vode, kao i da pružaju zaštitu zemljišta, naselja i infrastrukture od erozije i klizišta.

94. Član 9 zabranjuje pustošenje i krčenje šuma, kao i čistu seču šuma koja nije planirana kao redovan vid obnavljanja šuma.

Obnovljiva energija i energetska efikasnost

95. Srbija je kandidat za članstvo u Evropskoj uniji i pristupila je Energetskoj zajednici (EnC) usvajanjem zakona kojim je ratifikovan odgovarajući ugovor 2006. godine (Sl. glasnik RS, br. 62/06). Ovim usvajanjem zemlja se obavezala na implementaciju evropskih direktiva u energetskom sektoru.

96. Srpska **Strategija razvoja energetskog sektora RS do 2025. godine sa projekcijama do 2030. godine** (2015) (Sl. glasnik RS, 101/2015) se zasniva na Mapi puta energetike EU, i fokusira se na modernizaciju energetskih postrojenja i energetske efikasnost, kao i promovisanje obnovljive energije; i predlaže mapu puta. Uloga sektora biomase u tom pogledu postaje sve važnija ne samo za grejanje već i za proizvodnju električne energije.

97. Srpski **Nacionalni akcioni plan za korišćenje obnovljivih izvora energije** (2013) (Sl. glasnik RS, br. 53/2013) deo je napora na usklađivanju zakonodavstva sa Evropskom unijom i primenjuje, između ostalog, Direktivu 2009/28/EC o obnovljivim izvorima energije (OIE). U skladu sa tim, Srbija je postavila svoj cilj da poveća udeo obnovljive energije u bruto finalnoj potrošnji energije (BFPE) sa 21,2 posto u 2009. na 27 posto u 2020. godini. Ovaj ambiciozni cilj postao je obavezujući odlukom Ministarskog veća Energetske zajednice od 18. oktobra 2012. godine (D/2012/04/MC-EnC). U skladu sa odredbama različitih direktiva EU i Energetske zajednice, Srbija razrađuje i kontinuirano ažurira svoje **Nacionalne akcione planove za energetske efikasnost (NAPEE)**, u vremenskom okviru od 3 godine. Trenutno je u izradi 4. NAPEE koji će biti prvi u skladu sa zahtevima Direktive 2012/27/EU. Prioritet strategija efikasnosti su unapređenje efikasnosti kućnih aparata, a time i tehnologije sagorevanja biomase. Među drugim važnim aspektima i mogućnostima bila je i biće, između ostalog, i modernizacija daljinskog grejanja u zemlji.

98. Srpski **Zakon o energetici** (2014) (Sl. glasnik RS, 145/14) daje opšti pregled bezbednog, sigurnog i visokokvalitetnog snabdevanja energijom i promoviše obnovljivu energiju i energetske efikasnost. Zakon je uveo nekoliko unapređenja u pogledu korišćenja OIE i otvorio nove potencijale za ulaganje na slobodnom tržištu. Posebno treba istaći sistem obaveznog otkupa električne energije od povlašćenih proizvođača. Zakon transponuje Direktivu 2009/28/EC o promociji korišćenja OIE i obezbeđuje ažuriranje FiD-in tarifa (FiT, prvi put uvedene 2009. godine) radi promocije sektora. Trenutno se odvijaju konsultacije za **Zakon o izmenama i dopunama Zakona o energetici**. Obnovljiva energija je isključena iz ovog okvira i uređena zasebno, kroz novi Zakon o obnovljivim izvorima energije.

99. **Zakon o korišćenju obnovljivih izvora energije** (2021) uređuje korišćenje energije iz obnovljivih izvora, i utvrđuje da je korišćenje energije iz obnovljivih izvora u javnom interesu Republike Srbije. Ovaj Zakon definiše, između ostalog, da i šumska i poljoprivredna biomasa predstavljaju obnovljive izvore energije, kao i da poljoprivredna biomasa predstavlja biomasu proizvedenu u poljoprivredi, a šumska biomasa predstavlja biomasu proizvedenu u šumarstvu. Zakon takođe definiše kriterijume održivosti i verifikaciju kriterijuma za biogoriva, biotečnosti i goriva iz biomase koja se dobijaju iz šumske i poljoprivredne biomase. On podstiče ulaganje u omogućavanje dekarbonizacije energetskog sektora i povećanje udela obnovljivih izvora energije u energetske potrošnji⁶⁴.

100. **Zakon o energetske efikasnosti i racionalnoj upotrebi energije** (2021)⁶⁵. Ovim zakonom uređuju se uslovi i način efikasnog korišćenja energije i energenata; politika efikasnog korišćenja energije; sistem energetskog menadžmenta; mere politike energetske efikasnosti: korišćenje energije u zgradama, kod energetskih delatnosti i krajnjih kupaca, za energetske objekte i energetske usluge; energetske označavanje i zahtevi u pogledu eko-dizajna; finansiranje, podsticajne i druge mere u ovoj oblasti; osnivanje i poslovi Uprave za finansiranje i podsticanje energetske efikasnosti, kao i druga pitanja od značaja za prava i obaveze fizičkih i pravnih lica u vezi sa efikasnim korišćenjem energije. Cilj ovog Zakona je stvaranje uslova za efikasno korišćenje energije i unapređenje energetske efikasnosti, čime se doprinosi: 1) ostvarivanju ušteda energije; 2) sigurnosti snabdevanja energijom; 3) smanjenju uticaja energetskog

⁶⁴ <http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=620986645>

⁶⁵ Izvučeno iz: <https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC208441>

sektora na životnu sredinu i klimatske promene; 4) održivom korišćenju prirodnih i drugih resursa; 5) povećanju konkurentnosti privrede; 6) poboljšanju uslova za ekonomski razvoj; 7) smanjenju energetske siromaštva.

101. Republika Srbija trenutno priprema **Integrirani nacionalni energetski i klimatski plan Srbije za period do 2030. godine.**

102. **Akcioni plan za biomasu** Srbije (2010) za cilj ima unapređenje korišćenja biomase kao obnovljivog izvora energije, između ostalog, kroz: (i) efikasno korišćenje lokalnih resursa za proizvodnju energije; (ii) ublažavanje klimatskih promena; (iii) smanjenje zavisnosti od energetske uvoza; i (iv) otvaranje novih radnih mesta. U dokumentu se procenjuje da biomasa učestvuje sa 63% u ukupnom potencijalu obnovljivih izvora energije. U tom smislu važno je napomenuti da šume pokrivaju oko 30 procenata, a poljoprivredno zemljište 55 procenata teritorije zemlje.⁶⁶

Poljoprivreda

103. **Zakon o poljoprivrednom zemljištu** Srbije (Sl. glasnik RS br. 62/2006-22) uređuje planiranje, zaštitu, uređenje i korišćenje poljoprivrednog zemljišta; nadzor nad sprovođenjem Zakona; i druga pitanja od značaja za zaštitu, uređenje i korišćenje poljoprivrednog zemljišta kao dobra od opšteg interesa. Ovaj zakon se tiče pošumljavanja u toliko što razmatra odobravanje korišćenja poljoprivrednog zemljišta za nepoljoprivrednu delatnost. Zakonom su definisane i protivmere koje se preduzimaju u cilju zaštite poljoprivrednog zemljišta od štetnog delovanja erozije i bujica na erozionom području. Jedna od mera se tiče gazdovanja šumama na šumskim parcelama, pošto Zakon zabranjuje seču šuma i šumskih zasada iznad ugroženih poljoprivrednih parcela.

104. **Uredba o uslovima i postupku davanja u zakup i korišćenje poljoprivrednog zemljišta u državnoj svojini** (2017) sa **amandmanima** (2021) propisuje uslove, način i postupak za davanje na korišćenje poljoprivrednog zemljišta u državnoj svojini, uključujući nekoliko pitanja vezanih za dokumentaciju i administraciju⁶⁷.

Upravljanje otpadom

105. **Zakon 36/2009 i 88/2010** uređuje: pravila i standarde za klasifikaciju otpada i upravljanje otpadom; dužnosti i odgovornosti stanovništva i javnog i privatnog sektora; planiranje odlaganja otpada; licence i dozvole; finansijsku podršku; nadzor; kao i prekršaje i kazne.

106. Svrha Zakona je da obezbedi uslove za: a) upravljanje otpadom na način kojim se ne ugrožava zdravlje ljudi i životna sredina; b) prevenciju nastajanja otpada, posebno razvojem čistijih tehnologija i racionalnim korišćenjem resursa; c) ponovno iskorišćenje i reciklažu otpada, izdvajanje sekundarnih sirovina iz otpada i korišćenje otpada kao energenta; d) razvoj postupaka i metoda za odlaganje otpada; e) sanaciju neuređenih deponija; f) praćenje stanja postojećih i novoformiranih sanitarnih deponija; g) razvijanje svesti o upravljanju otpadom.

Bezbednost i zdravlje na radu

107. Zakon br. 35/2023 o Bezbednosti i zdravlju na radu Srbije uvodi, između ostalog, obaveznu obuku u oblasti BZR. Ovo podrazumeva obavezu poslodavaca da sprovede i osposobljavaju zaposlene za pravilnu upotrebu opreme za bezbedan rad. Takođe, u toku obuke za bezbedan i zdrav rad, poslodavac je dužan

⁶⁶ http://biomasa.undp.org.rs/wp-content/uploads/2019/01/Agricultural-Biomass_12_01_2019_1_engleski.pdf

⁶⁷ Izvučeno iz: <https://www.ecolex.org/details/legislation/regulation-on-the-conditions-and-procedure-of-leasing-and-the-use-of-state-owned-agricultural-land-lex-faoc172807/>

da obavesti zaposlenog o rizicima na radnom mestu na koje je raspoređen, kao i o konkretnim merama za BZR u skladu sa aktom o proceni rizika.

4.2 INSTITUCIONALNI OKVIR SRBIJE

108. **Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MPŠV)** je Agencija za izvršenje projekta. Odgovorno je za razvoj i implementaciju politika u oblasti poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede. Ono takođe obavlja poslove državne uprave koji se odnose na upravljanje poljoprivrednim zemljištem u državnoj svojini; uspostavljanje i vođenje informacionog sistema o poljoprivrednom zemljištu u Republici Srbiji; dodelu sredstava za izvođenje radova i praćenje realizacije godišnjeg programa zaštite, uređenja i korišćenja poljoprivrednog zemljišta u Republici Srbiji; vođenje registra poljoprivrednih osnova jedinica lokalne samouprave; i praćenje razvoja Poljoprivrednog fonda Republike Srbije i njegove realizacije.

109. **Ministarstvo zaštite životne sredine (MZŽS)** je odgovorno za razvoj i održavanje sistema zaštite i unapređenja životne sredine. Obavlja poslove državne uprave u vezi sa osnovama zaštite životne sredine; sistemom zaštite i unapređenja životne sredine; nacionalnim parkovima, inspekcijom u oblasti zaštite životne sredine; zaštitom prirode; klimatskim promenama; zaštitom voda od zagađenja radi sprečavanja pogoršanja kvaliteta površinskih i podzemnih voda; i utvrđivanjem uslova zaštite životne sredine u uređenju prostora i izgradnji objekata. Ono je nadležno za procedure procene uticaja na životnu sredinu.

110. **Ministarstvo rudarstva i energetike (MRE)** nadležno je za povećanje energetske efikasnosti, energetske sigurnosti i obnovljivih izvora energije. U okviru ovog ministarstva postoji sedam sektora, uključujući sektor za elektroenergetiku, sektor za zelenu energiju i sektor za energetske efikasnost i toplane. U sastavu Ministarstva rudarstva i energetike postoje dve administrativne organizacije: Institut za geološka istraživanja Republike Srbije i Institut za standardizaciju i metrologiju Republike Srbije.

111. **Ministarstvo privrede (MP)** nadležno je za izradu nacionalne politike ekonomskog, trgovinskog i industrijskog razvoja i strategije ekonomske sigurnosti i održivog razvoja, a **Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (MPNTR)** je nadležno za nacionalni obrazovni sistem. .

112. Javno preduzeće Srbijašume gazduje državnim šumama i šumskim zemljištem i obavlja poslove stručno-savetodavne službe u privatnim šumama (šume u vlasništvu fizičkih/pravnih lica). Cilj mu je gazdovanje šumama, zaštićenim prirodnim dobrima, rasadnicima, lovištima i ribarskim područjima prema principima održivog šumarstva i rentabilnosti, uz povećanje šumovitosti i unapređenje postojećeg Fonda za šume Republike Srbije. Tačnije, posao održivog gazdovanja šumama JP Srbijašume obuhvata gajenje šuma, proizvodnju drvnih sortimenata i pružanje usluga.

113. Poslovi **Javnog preduzeća Vojvodinašume** obuhvataju planiranje gazdovanja šumama; gazdovanje šumama; lov; turizam; ugostiteljstvo; ribarstvo; gajenje šuma; zaštitu prirodnih dobara; korišćenje šuma; proizvodnju šumskog semena i sadnog materijala (rasadnici); zaštitu šuma; privatne šume; i upravljanje zaštićenim područjima.

4.3 REGULATORNI OKVIR ZA PROCENU UTICAJA NA ŽIVOTNU SREDINU (EIA) U SRBIJI

114. Postoje tri glavna zakona koji regulišu procedure procene uticaja na životnu sredinu u Srbiji. To su Zakon o zaštiti životne sredine (Sl. glasnik RS br. 135/2004 i 36/2009), Zakon o proceni uticaja na životnu sredinu (Sl. glasnik RS br. 135/04 i 36/09), i Zakon o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu (Sl. glasnik RS br. 135/04 i 88/10).

115. **Zakon o zaštiti životne sredine** (2004) uređuje integralni sistem zaštite životne sredine koja je od suštinskog značaja za čovečanstvo, napredak i evolucija održivog društva koja će očuvati ekosistem i životnu sredinu. Sistem zaštite životne sredine čine mere, uslovi i instrumenti za: a) održivo upravljanje, očuvanje prirodne ravnoteže i njene celovitosti, raznovrsnosti i kvaliteta prirodnih vrednosti da bi se obezbedio opstanak svih živih bića; b) sprečavanje, kontrolu, smanjivanje i sanaciju svih oblika zagađenja životne sredine. Navedeno je deset osnovnih načela: (i) integralnost; (ii) prevencija i predostrožnost; (iii) očuvanje prirodnih vrednosti; (iv) održivi razvoj; (v) odgovornost zagađivača i njegovog pravnog sledbenika; (vi) „zagađivač plaća“; (vii) „korisnik plaća“; (viii) supsidijarna odgovornost; (ix) primena podsticajnih mera; i (x) informisanje i učešće javnosti.⁶⁸

116. Ovaj Zakon također opisuje mere i uslove zaštite životne sredine (npr. EIA, SEIA). Zakom je predviđeno da organ javne vlasti koji planira veće građevinske radove ili projekte, pre svega, sprovodi Procenu uticaja na životnu sredinu (EIA) i da Ministarstvu zaštite životne sredine podnese izveštaj u kom su sumirani nalazi tog EIA Izveštaja, ako takav projekat ili radovi imaju značajan potencijal za nanošenje štete po životnu sredinu. Predviđa se da nijedna od aktivnosti ovog projekta neće da naneti štetu po životnu sredinu; ovaj ESMF će se koristiti da bi se obezbedilo da su mere zaštite životne sredine i društva uspostavljene.

117. **Zakon u Proceni uticaja na životnu sredinu** (2004; poslednje izmene i dopune iz 2009)⁶⁹. Ovim Zakonom se definiše i uređuje postupak procene uticaja za projekte koji mogu da imaju značajne uticaje na životnu sredinu, sadržaj studije o proceni uticaja na životnu sredinu, učešće organa i organizacija i javnosti, sa odredbama u vezi sa prekograničnim projektima koji mogu da imaju značajne uticaje na životnu sredinu druge države, nadzor i druga pitanja od značaja za procenu uticaja na životnu sredinu na teritoriji Republike Srbije.

118. **Zakon o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu** (2004; poslednje izmene i dopune iz 2010)⁷⁰. Ovaj Zakon propisuje sve neophodne uslove, standarde i načine i procedure za procenu uticaja na životnu sredinu, na teritoriji Republike Srbije, određenih planova i programa o životnoj sredini, da bi se osigurala zaštita životne sredine i promovisao održivi razvoj integrisanjem osnovnih načela zaštite životne sredine u proces pripreme i usvajanja budućih planova i programa.

4.4 RELEVANTNE MEĐUNARODNE KONVENCIJE I UGOVORI

119. Republika Srbija je potpisnica tri Rio konvencije, koje propisuju zahteve i ograničenja različitog stepena zemljama članicama da bi ispunile ciljeve ovih sporazuma.

A. Okvirna konvencija Ujedinjenih nacija o klimatskim promenama

- Sporazum iz Pariza (Ratifikovan: 24. avgusta 2017.)
- Kjoto protokol (Ratifikovan: 28. jula 2009.)

120. U okviru Okvirne konvencije Ujedinjenih nacija o klimatskim promenama (UNFCCC), Srbija je podnela svoj Prvi nacionalno utvrđeni doprinos (NDC) u julu 2017. godine, a drugi nacionalni izveštaj u avgustu 2017. godine. Srpski Prvi dvogodišnji ažurirani izveštaj za UNFCCC pripremljen je u februaru 2016. Proces Nacionalnog plana adaptacije (NAP) dostupan je u formi nacarta. Na kraju, Srbija i njen Drugi

⁶⁸ Preuzeto iz: <https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC104942>

⁶⁹ Izvučeno iz: <https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC153667/>

⁷⁰ Izvučeno iz: <https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC129982>

dvogodišnji ažurirani izveštaj i Treći nacionalni izveštaj su u procesu završavanja za predaju UNFCCC-u.

B. UN Konvencija o biološkoj raznovrsnosti (Ratifikovana: 30. maja 2002.)

121. Srbija je 16. marta 2011. dostavila Nacionalnu strategiju biodiverziteta sa Akcionim planom za period 2011-2018. Pripremila je svoj Šesti nacionalni izveštaj CBD-u 2019. godine.

C. Konvencija Ujedinjenih nacija o borbi protiv dezertifikacije (Ratifikovana: 18. decembra 2007.)

122. Među dokumentima pripremljenim u kontekstu UNCCD-a su Izveštaj za Srbiju (2018) i Izveštaj o programu postavljanja ciljeva za neutralnost degradacije zemljišta Srbije 2020. godine.

5. FAO I GCF ZAŠTITNE MERE

123. U skladu sa FAO i GCF ESS politikom, Projekat je prošao ekološku i socijalnu procenu u odnosu na mere zaštite životne sredine i socijalnih pitanja FAO-a⁷¹. FAO neće preduzimati aktivnosti u neprihvatljivim aktivnostima navedenim u Aneksu 1. Osim toga, projekat neće koristiti GMO seme niti uvoditi invazivne strane vrste. Neće biti značajnih ili nepovratnih negativnih uticaja na životnu sredinu povezanih sa projektom – naprotiv, projekat će povećati kapacitet javnih i privatnih šuma za uklanjanje CO₂, smanjiti negativan uticaj pokretača degradacije šuma i podržati srpska privredna društva da dekarbonizuju svoje procese i povećaju otpornost. Projekat će u Srbiju preneti znanje, tehnologiju i prakse klimatski adaptivnog gajenja šuma (CAS) koje su potrebne da bi se smanjio deficit javnih i privatnih aktera u šumama u vezi sa klimatskim promenama i prilagođavanjem, kao i da bi se sektoru šumarstva omogućilo da postane otporniji na klimatske promene i da efikasan i efektivan doprinos nacionalnom procesu dekarbonizacije. Na površinama gde se vrše intervencije se ne može vršiti seča u periodu od 20 godina po završetku projekta. Nadovezujući se na rezultate GEF6 projekta, novo planiranje i praksa gazdovanja šumama osiguravaju održivost i pre početka ovog projekta. To je zato što je jedan od rezultata tog projekta zakonska obaveza korisnika šuma da, u svim fazama gazdovanja šumama, implementiraju ono što se zove „Prirodi blisko gazdovanje šumama“, čemu se CAS smatra ekvivalentom. Seča neće početi pre prosečno 80 godina, sa izuzetkom nekih operacija proređivanja u redovnim intervalima kako bi mlada šuma mogla da raste u optimalnim uslovima i proizvodi maksimalnu biomasu (što znači maksimalnu sekvencijaciju C). Biće usvojene dostupne dobre međunarodne industrijske prakse i smernice, uključujući one Grupe Svetske banke⁷². Konačno, rešavanjem uklanjanja ugljenika pomoću klimatski adaptivnih pristupa gajenju šuma nasuprot uobičajenih praksi, projekat će proširiti investiciju, jer će ulaganje u šumarstvo imati i druge opipljive i merljive koristi kao što su: (i) povećanje biodiverziteta na šumskom i poljoprivrednom zemljištu; (ii) širenje biokoridora; (iii) socio-ekonomski položaj seoskih domaćinstava; (iv) zaštita od katastrofa; i (v) i kontrola erozije tla.

124. Što se tiče aktivnosti u sektoru šumarstva uvođenjem CAS tehnologija, procesa i praksi, uvođenje istih će povećati efektivnost i efikasnost ulaganja u šume. Pored toga, projekat će pružiti podršku privatnom sektoru i nacionalnim institucijama u ozelenjavanju lanca vrednosti goriva biomase i u podršci nacionalnim akcijama za sprečavanje degradacije zemljišta kroz šumarstvo i agrošumarstvo. Projekat će takođe podržati zemlju u proširenju/unapređenju/uspostavljanju potrebnih političkih i zakonskih reformi kako bi se otklonila uska grla koja leže u korenu identifikovanog deficita prilagođavanja na klimatske promene u sektoru. Konačno, projekat će podržati zemlju u rešavanju zabeleženih rizika od prekomerne eksploatacije šuma koji postoji na lokalnom nivou zbog potreba za ogrevnim drvetom, kao i ukupne ranjivosti stanovništva na prirodne opasnosti.

125. Pored pozitivnih uticaja u smislu CCM i CCA, projekat će ostvariti pozitivne uticaje na biodiverzitet⁷³, na kvalitet zemljišta⁷⁴ i dostupnost vode, smanjenje evapotranspiracije i usporavanje erozije tla, povećanje poljoprivrednih prinosa i zaštitu ruralnih zajednica i infrastrukture od bujičnih poplava, poplava i klizišta. Pored toga, kroz aktivnosti pošumljavanja i zaštitnih pojaseva/vetrobrana, projekat će podržati aktivnu

71 FAO Smernice za upravljanje životnom sredinom i društvenim pitanjima na koje se odnosi Prilog 3 ESS kontrolna lista dostupna je na: <http://www.fao.org/3/a-i4413e.pdf>. Ažurirani FAO Okvir za upravljanje životnom sredinom i društvenim pitanjima može se pronaći ovde: <https://intranet.fao.org/uploads/media/FESM-PDF-compressed.pdf>.

72 Environmental, Health, and Safety Guidelines for Perennial Crop Production, World Bank, 2016; Environmental, Health, and Safety Guidelines for Forest Harvesting Operations, IFC, 2007

73 Aktivnosti će se odvijati po specifičnim protokolima koji će garantovati korišćenje lokalnih vrsta i vrsta koje će biti odabrane na osnovu karakteristika postojećih šuma. Projekat neće imati negativnih uticaja na ekosisteme.

74 Pretvaranje degradiranog poljoprivrednog zemljišta koje više nije pogodno za obrađivanje u šume pune biomase omogućuje zemljištu da održi svoju vrednost i prihoduje i da se tlo oporavi i postepeno povratiti kvalitet adekvatan za ponovo uspostavljanje poljoprivredne delatnosti. Pred toga, aktivnost će zaštititi tlo od erozije i doprineti ublažavanju štetnih uticaja vetrova.

zaštitu i očuvanje biodiverziteta. Time će se stvoriti koridori i skloništa za divlje životinjske vrste i floru.

126. Glavna socijalna zajednička korist koju projekat generiše je podrška putu dekarbonizacije zemlje. Zahvaljujući uvedenim praksama i tehnologijama, projekt može da doprinese otvaranju novih radnih mesta i novih tržišta (npr. upravljanje CO₂, zelena biomasa, klimatski adaptivni rasadnici). Štaviše, relevantne zajedničke koristi od smanjenja štetnih uticaja ogrevnog drveta uključuju posebne društvene koristi jer će projektne aktivnosti pomoći u smanjenju siromaštva u Srbiji na tri načina: (i) povećan pristup ogrevnom drvetu boljeg kvaliteta; (ii) veća transparentnost lanca vrednosti čvrstog biogoriva i (iii) poboljšane ekonomske mogućnosti kroz modernizaciju sektora. Projekat će biti od koristi celokupnoj populaciji Srbije sa određenim fokusom na zainteresovane strane i privatne kompanije u sektoru. U svim obukama i ulaganjima, kada je to moguće, projekt će dati veći prioritet ženama⁷⁵ koje poseduju degradirane izdanačke sastojine ili zemljište koje više nije pogodno za obrađivanje/uzgoj useva/uzgoj drvnih vrsta u bioenergetske ili druge svrhe, i postaraće se da najmanje 30 posto korisnika budu su žene.

127. Komponente projekta identifikovane su kroz konsultativni proces i bave se potrebama i prioritetima na koje je Republika Srbija ukazala u svojim NDC (iz 2015. i nacrtu iz 2020. godine), Nacionalnim izveštajima, Nacionalnom planu prilagođavanja, Strategiji niskougljeničnog razvoja, obavezama vezanim za EU i drugim okvirima nacionalne politike. Pored toga, projekat će doprineti implementaciji GCF državnog programa za Srbiju, podržavajući prioritetne oblasti: klaster 1 Energetska efikasnost i korišćenje obnovljivih izvora energije i klaster 3 NEXUS Vodni resursi – Poljoprivreda – Šumarstvo.

5.1 KLASIFIKACIJA RIZIKA PREDLOGA

128. Prema FAO-ovoj klasifikaciji ekoloških i društvenih rizika, projekat je umerenog rizika (kategorija B). Projekti umerenog rizika se definišu kao:

- a) Projekti sa potencijalno identifikovanim ekološkim i/ili društvenim uticajima.
 - Projektne aktivnosti će da poboljšaju gazdovanje i upravljanje šumama, istovremeno osiguravajući prilagođavanje klimatskim promenama i smanjujući pokretače degradacije; da unaprede doprinos AFOLU ublažavanju klimatskih promena uz ozelenjavanje lanca vrednosti drvene biomase sa privatnim sektorom; i da podrže uključenost privatnog sektora u dekarbonizaciju. Aktivnosti na terenu će obuhvatiti uspostavljanje novih šuma; obnavljanje oštećenih šuma; pretvaranje privatnih izdanačkih sastojina u visoke šume; i uspostavljanje zaštitnih pojaseva.
- b) Potencijalni uticaji su ograničeni na područje projekta.
 - Potencijalni identifikovani uticaji mogu se pojaviti kao rezultat aktivnosti u vezi sa šumama, ali su oni lokalizovani i mogu se ublažiti.
- c) Potencijalni uticaji nisu nepovratni niti kumulativni.
 - Potencijalni uticaji su reverzibilni i nisu kumulativni i imaju širok spektar prednosti za ublažavanje i prilagođavanje.
- d) Potencijalni negativni uticaji mogu se rešiti primenom najbolje prakse.

⁷⁵ Preliminarni spisak korisnika raščlanjenih po polu biće napravljen na osnovu digitalnog katastra Republike Srbije kako bi se osiguralo da su rodni aspekti dobro dokumentovani i reflektovani kako u polaznoj osnovi tako i u ciljevima. U zavisnosti od rezultata analize katastarski ciljevi će se povećati u fazi dizajniranja.

- Oni će se rešavati kroz mere ublažavanja (npr. korišćenje samo odgovarajućih autohtonih vrsta, osiguravanje učešća zainteresovanih strana, primenu najbolje prakse, pribavljanje potrebnih tehničkih dozvola, gde je potrebno i prema potrebi).

129. ESMF identifikuje aktivatore politike za projekat, skrining kriterijume za aktivnosti, ekološke i društvene uticaje aktivnosti, i mere za ublažavanje identifikovanih rizika. Akcijama ublažavanja će se izbeći, minimizovati i ublažiti negativni uticaji tokom implementacije i rada projekta. Akcije ublažavanja će biti u skladu sa FAO i GCF ESS politikom i nacionalnim zakonodavstvom i pridržavaće se onoga što je najstrože. ESMF takođe utvrđuje modalitete za uključivanje zainteresovanih strana, kao i proceduru i proces za postupanje po žalbama, kroz Mehanizam za rešavanje pritužbi.

130. ESMF će biti objavljen na relevantnim portalima i podeljen sa zainteresovanim stranama tokom konsultacija o učešću zainteresovanih strana, da bi oni bili svesni potencijalnih posledica projektnih aktivnosti. Formalne konsultacije sa zainteresovanim stranama tokom implementacije projekta će se održavati svake godine, u vreme pripreme Godišnjeg plana rada i budžeta (GPRB). GPRB će predstaviti Jedinica za upravljanje projektom (JUP/PMU) i pregledati sve zainteresovane strane, i to na nacionalnom nivou, nivou ciljnog okruga i lokalne zajednice. Tokom ovih konsultacija sa zainteresovanim stranama, biće predstavljen i objašnjen Mehanizam za rešavanje pritužbi.

131. Da bi se osigurao nesmetan i efikasan ESMF proces, jedna osoba u JUP-u će biti odgovorna za proces zaštite životne sredine i socijalna pitanja (uključujući GRM i učešće zainteresovanih strana).

132. Predložene investicije projekta su dizajnirane tako da imaju pozitivne društvene i ekološke koristi; projekat je, međutim, klasifikovan kao projekat umerenog rizika (kategorija B) uglavnom zbog radova povezanih sa uspostavljanjem šuma ili gazdovanjem šumama (CAS). FAO ESS aktivatori su:

- ESS 1 (Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje prirodnim resursima). Projekat će podržati Srbiju u povećanju otpornosti njenih šumskih ekosistema uvođenjem klimatski adaptivnog gajenja šuma i prakse održivog gazdovanja šumama. Sve projektne investicije imaju za cilj obnovu šuma, povećanje biodiverziteta kao sredstva postizanja otpornosti. Investicije u šumarstvu su osmišljene tako da unaprede biodiverzitet sa tim da će se poseban prioritet dati onim područjima koja će delovati kao koridori između postojećih šuma. Aktivnosti neće uticati na zaštićena područja prirodnih staništa ili osetljive ekosisteme. Međutim, ova mera zaštite je uključena zbog aktivnosti pošumljavanja/obnove šuma, a ekološke i socijalne procene koje se preduzimaju na nivou podprojekta, nakon što budu identifikovane, uzeće u obzir biodiverzitet. Iako će projekt uspostaviti i/ili upravljati zasađenim šumama, sadiće se samo autohtone ili lokalno prilagođene vrste i lokalna zajednica će biti uključena. Aktivnosti će se izvoditi u skladu sa odgovornim gazdovanjem zasađenim šumama. Projektne aktivnosti će uključivati samo ulaganja u šumarstvo u postojećim šumskim područjima ili u područjima koja su prethodno bila pokrivena šumama. Tako da neće uticati na stočne i vodene genetičke resurse.
- ESS 2 (Efikasnost resursa i prevencija i upravljanje zagađenjem). Projekat će promovisati klimatski adaptivno gajenje šuma. To neće dovesti do povećane upotrebe pesticida kroz intenziviranje ili proširenje proizvodnje. Kod modernizacije rasadnika nije predviđeno značajno povećanje potrošnje vode. Neće se nabavljati seme niti će se u zemlju uvoditi novi sadni materijal (drveće, žbunje, sorte useva). Što se tiče uspostavljanja ili gazdovanja zasađenim šumama/klimatski adaptivnog gajenja šuma – projekt će odabrati lokalne vrste sa širokim ekološkim rasponom i većom otpornošću na sušu, uzimajući u obzir bioklimatski tip svake lokacije i predviđene pomake

u granicama potencijalnih vrsta drveća zbog klimatskih promena (npr. izbegavanje sadnje sadnica vrsta u donjoj granici njihovog ekološkog raspona; sadnja sadnica vrsta nešto iznad gornje granice njihovog ekološkog raspona). U projektu se neće koristiti GMO niti seme tretirano insekticidima. Neće biti stvaranja značajne količine otpada – što se tiče raščišćavanja puteva, to će podrazumevati uklanjanje biološkog otpada (vegetacije) koji će se kompostirati ili integrisati u životnu sredinu. Što se tiče ograđivanja, ograde će biti u različitim formama uključujući i biološke, u zavisnosti od specifičnog konteksta investicija u šumarstvu. Svaka će biti definisana u preliminarnoj fazi kada će se formalizovati precizne lokacije i kada će se izvršiti odgovarajući skrining za tipove ograda i njihovo rukovanje i odlaganje. Ova zaštitna mera se aktivira da bi se uzelo u obzir potencijalno odlaganje otpada.

- **ESS 4 (Dostojanstven rad).** Projekat će promovisati, poštovati i ostvarivati osnovne principe i prava na radu. Zapošljavanje radnika na projektu će se zasnivati na principu jednakih mogućnosti i pravednog tretmana, i neće biti diskriminacije u pogledu bilo kog aspekta radnog odnosa. Zapošljavanje radnika će se vršiti u skladu sa zakonima i propisima Republike Srbije (Zakon o radu 24/05, 61/05 i 54/09) i radnici će morati da se pridržavaju FAO kodeksa ponašanja i FAO politika. Svi radnici će biti stariji od 18 godina. Radne lokacije moraju imati drumski pristup, a transport od sabirnih mesta u pristupačnim područjima do radne lokacije će biti zagarantovan projektom preko partnera i pružalaca usluga.
- **ESS 5 (Zdravlje, bezbednost i sigurnost zajednice).** Ova zaštitna mera se aktivira da bi se osiguralo da se prede i izbegnu negativni uticaji na zdravlje, sigurnost i sredstva za egzistenciju uključenih i pogođenih zajednica. Izloženost zajednice zdravstvenim rizicima nije predviđena, međutim rizici po bezbednost i zdravlje na radu (BZR) moraju se uzeti u obzir u vezi sa aktivnostima pošumljavanja/obnove šuma; oni će se rešavati pružanjem obuke, zaštitnih mera i opreme po potrebi. Projektne aktivnosti će se odvijati u udaljenim šumskim područjima uglavnom daleko od kuća i zajednica. Svi radnici u projektnim područjima biće odabrani među muškarcima i ženama iz lokalnih zajednica, u krugu od 25 km; neće biti potrebno osnivanje kampova ili drugih privremenih smeštajnih objekata. Pošto će se radovi odvijati u udaljenim šumskim područjima zemlje, ne očekuje se da će na projektu biti radnika migranata. Ne očekuje se da će požari biti direktna posledica projekta, ali u svetlu potencijalnih rizika od požara, tokom realizacije projekta biće data podrška povećanju kapaciteta Srbije da reaguje i spreči požare tako što će se obezbediti pristup vatrogascima da dođu do požara sanacijom puteva kao i planiranjem područja za obnovu šuma strateškom sadnjom (npr. razmak drveća, protivpožarni prolazi).

5.2 FAO-ve EKOLOŠKE I SOCIJALNE ZAŠTITNE MERE (ESS)

133. Tabela 14 (ispod) navodi FAO-ve zaštitne mere koje su primenjive na ovaj projekat i daje opis zašto („opravdanje“ primenjivosti).

Tabela 14. Primenjive FAO zaštitne mere

FAO zaštitna mera (FESM, 2022)	Primenjuje se	Objasnenje
ESS 1. Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje prirodnim resursima	Da	Projekat će podržati Srbiju u povećanju otpornosti njenih šumskih ekosistema uvođenjem klimatski adaptivnog gajenja šuma i prakse održivog gazdovanja šumama. Projekat se neće uključivati u loše prakse upravljanja prirodnim resursima niti će imati negativan uticaj na prirodne resurse.

		<p>Sve projektne investicije imaju za cilj obnovu šuma, povećanje biodiverziteta kao sredstva postizanja otpornosti. Investicije u šumarstvu su osmišljene tako da unaprede biodiverzitet sa tim da će se poseban prioritet dati onim područjima koja će delovati kao koridori između postojećih šuma. Tako da aktivnosti neće uticati na zaštićena područja prirodnih staništa ili osetljive ekosisteme. Međutim, ova mera zaštite je aktivirana zbog aktivnosti pošumljavanja/obnove šuma, a ekološke i socijalne procene koje se preduzimaju na nivou podprojekta, nakon što budu identifikovane, uzeće u obzir biodiverzitet. Detaljna karakterizacija biodiverziteta će biti uključena u procene.</p> <p>Iako će projekt uspostaviti i/ili upravljati zasađenim šumama, sadiće se samo autohtone ili lokalno prilagođene vrste i lokalna zajednica će biti uključena. Aktivnosti će se izvoditi u skladu sa odgovornim gazdovanjem zasađenim šumama.</p> <p>Projektne aktivnosti će uključivati samo ulaganja u šumarstvo u postojećim šumskim područjima ili u područjima koja su prethodno bila pokrivena šumama. Tako da neće uticati na stočne i vodene genetičke resurse.</p>
ESS 2. Efikasnost resursa i prevencija i upravljanje zagađenjem.	Da	<p>Projekat će promovisati klimatski adaptivno gajenje šuma. To neće dovesti do povećane upotrebe pesticida kroz intenziviranje ili proširenje proizvodnje. Kod modernizacije rasadnika nije predviđeno značajno povećanje potrošnje vode. Neće se nabavljati seme niti će se u zemlju uvoditi novi sadni materijal (drveće, žbunje, sorte useva). Što se tiče uspostavljanja ili gazdovanja zasađenim šumama/klimatski adaptivnog gajenja šuma – projekat će odabrati lokalne vrste sa širokim ekološkim rasponom i većom otpornošću na sušu, uzimajući u obzir bioklimatski tip svake lokacije i predviđene pomake u granicama potencijalnih vrsta drveća zbog klimatskih promena (npr. izbegavanje sadnje sadnica vrsta u donjoj granici njihovog ekološkog raspona; sadnja sadnica vrsta nešto iznad gornje granice njihovog ekološkog raspona). U projektu se neće koristiti GMO niti seme tretirano insekticidima. Neće biti stvaranja značajne količine otpada – što se tiče raščišćavanja puteva, to će podrazumevati uklanjanje biološkog otpada (vegetacije) koji će se kompostirati ili integrirati u životnu sredinu. Što se tiče ograđivanja, ograde će biti u različitim formama uključujući i biološke, u zavisnosti od specifičnog konteksta investicija u šumarstvu. Svaka će biti definisana u preliminarnoj fazi kada će se formalizovati precizne lokacije i kada će se izvršiti odgovarajući skrining za tipove ograda i njihovo rukovanje i odlaganje. Ova zaštitna mera se aktivira da bi se uzelo u obzir potencijalno odlaganje otpada.</p>
ESS 3. Smanjenje rizika od klimatskih promena i katastrofa	Ne	<p>Kroz neksus pristup i rešavanje uskih grla u prilagođavanju i ublažavanju klimatskih promena, projekat će smanjiti izloženost i ranjivost sektora šumarstva i povećati otpornost i povećati ukupno uklanjanje CO₂ kroz šumarstvo kao i biodiverzitet. Projekat ima za cilj da poveća uklanjanje ugljenika putem sektora šumarstva (7,6 MtCO₂e (27Y) i da smanji neto emisije privatnog sektora za 0,8 MtCO₂e (27Y). Učešće operatera u poljoprivredno-prehrambenom sektoru, lokalnih zajednica i učešće privatnih vlasnika šuma će pomoći da se osigura projektom predviđena promena paradigme, održivost aktivnosti i integracija neksusa šuma-energetska sigurnost-dekarbonizacija.</p>

ESS 4. Dostojanstven rad	Da	<p>Projekat će promovisati, poštovati i ostvarivati osnovne principe i prava na radu. Zapošljavanje radnika na projektu će se zasnivati na principu jednakih mogućnosti i pravednog tretmana, i neće biti diskriminacije u pogledu bilo kog aspekta radnog odnosa. Zapošljavanje radnika će se vršiti u skladu sa zakonima i propisima Republike Srbije (Zakon o radu 24/05, 61/05 i 54/09) i radnici će morati da se pridržavaju FAO kodeksa ponašanja i FAO politika. Svi radnici će biti stariji od 18 godina.</p> <p>Radne lokacije moraju imati drumski pristup, a transport od sabirnih mesta u pristupačnim područjima do radne lokacije će biti zagarantovan projektom preko partnera i pružalaca usluga.</p>
ESS 5. Zdravlje, bezbednost i sigurnost zajednice	Da	<p>Ova zaštitna mera se aktivira da bi se osiguralo da se predvide i izbegnu negativni uticaji na zdravlje, sigurnost i sredstva za egzistenciju uključenih i pogođenih zajednica. Izloženost zajednice zdravstvenim rizicima nije predviđena, međutim rizici po bezbednost i zdravlje na radu (BZR) moraju se uzeti u obzir u vezi sa aktivnostima pošumljavanja/obnove šuma; oni će se rešavati pružanjem obuke, zaštitnih mera i opreme po potrebi. Projektom nisu planirane aktivnosti koje bi izazvale požare u područjima u kojima će se raditi.</p> <p>Projektne aktivnosti će se odvijati u udaljenim šumskim područjima uglavnom daleko od kuća i zajednica. Svi radnici u projektним područjima biće odabrani među muškarcima i ženama iz lokalnih zajednica, u krugu od 25 km; neće biti potrebno osnivanje kampova ili drugih privremenih smeštajnih objekata. Pošto će se radovi odvijati u udaljenim šumskim područjima zemlje, ne očekuje se da će na projektu biti radnika migranata.</p>
ESS 6. Rodna ravnopravnost i sprečavanje rodno zasnovanog nasilja	Ne	<p>U svim obukama i ulaganjima, kada je to moguće, projekat će dati veći prioritet ženama^[1] koje poseduju degradirane izdahačke sastojine ili zemljište koje više nije pogodno za obrađivanje/uzgoj useva/uzgoj drvnih vrsta u bioenergetske ili druge svrhe, i postaraće se da najmanje 30 posto korisnika budu su žene. Što se tiče prevencije seksualne eksploatacije i zlostavljanja (PSEA)^[2] kroz svoj Mehanizam za rešavanje pritužbi, projekat će se postarati da se svi problemi i/ili incidenti prijave ESS specijalisti i FAO Kancelariji glavnog inspektora, kako bude prikladno. Projekat će uključiti podizanje svesti o seksualnoj eksploataciji i zlostavljanju, kao i o razumevanje prilagođeno različitim zainteresovanim stranama, tokom uključivanja zainteresovanih strana.</p> <p>^[1] Preliminarni spisak korisnika raščlanjenih po polu biće napravljena na osnovu digitalnog katastra Republike Srbije kako bi se osiguralo da se uračunavanje rodno aspekta dobro odrazi i u polaznoj osnovi i ciljevima. U zavisnosti od rezultata analize katastarski ciljevi će se povećati u fazi dizajniranja.</p> <p>^[2] FAO PSEA politika</p>
ESS 7. Posed nad zemljom, raseljavanje i preseljavanje	Ne	<p>Ovaj projekat ne podrazumeva ni otkup zemljišta niti raseljavanje ljudi. Projektne aktivnosti će obuhvatiti samo ulaganja u šumarstvo u postojećim šumskim područjima ili u područjima koja su prethodno bila pokrivena šumama, i biće sproveden samo na zemljištu koje je u državnom vlasništvu ili pripada poljoprivrednicima čije je vlasništvo nesporno. Ni projekat ni Vlada neće ekspropisati zemljište ili saditi na zemljištu nad kojim je vlasništvo upitno. Projekt će se raditi na zemljištu koje više nije pogodno za poljoprivredu i stoga je napušteno ili se ne koristi iz proizvodne perspektive.</p>

		Tako da neće biti prinudnog preseljavanja ili raseljavanja kao rezultat projektnih aktivnosti. Primena prava eksproprijacije, kao i bilo kakvo trajno ili privremeno, ekonomsko i fizičko raseljavanje usled prinudnog preseljenja, neće biti podržano u okviru projekta.
ESS 8. Autohtoni narodi	Ne	Projekat je nacionalnog obima; dizajniran je da deluje na nacionalnom nivou na javnom i privatnom zemljištu, osiguravajući dobrobit <i>svim</i> ciljnim grupama i narodima na koje će uticati projektne aktivnosti. Ciljna područja na kojima će se odvijati terenske aktivnosti su u AP Vojvodini i Centralnoj Srbiji. Prisustvo autohtonih naroda nije predviđeno, međutim, pre implementacije aktivnosti na terenu, biće održane konsultacije sa zainteresovanim stranama i skrining drugog nivoa pošto određene lokacije projekta budu identifikovana od strane Vlade.
ESS 9. Kulturno nasleđe	Ne	Pronalaženje artefakata od kulturnog značaja nije predviđeno, ali ukoliko do toga dođe, primeniće se procedure za slučajna otkrića.

Izvor: elaboracija autora.

5.3 ZAŠTITNE MERE ZELENOG KLIMATSKOG FONDA

134. GCF je privremeno usvojio Standarde učinka (PS) i direktive za implementaciju Međunarodne finansijske korporacije (IFC) kako bi osigurao zaštitu svojih projekata. Postoji osam IFC Standarda učinka koji uključuju glavna ekološka i socijalna pitanja koja se moraju uzeti u obzir prilikom pokretanja projekta, koristeći najbolju međunarodnu praksu. Za ovaj projekat je urađen skrining u skladu sa ekološkim i socijalnim standardima FAO-a, čime je osigurano da je usklađen sa ciljevima Standarda učinka GCF-a i Politikom GCF-a o autohtonim narodima. Tabela 15 ih navodi i usklađuje prema devet FAO standarda.

Tabela 15. Zaštitne mere Zelenog klimatskog fonda

IFC - Standardi učinka	FAO Standardi (FESM, 2022)
PS 1: Procena i upravljanje ekološkim i društvenim rizicima i uticajima	ESOP 1: Skrining, procena i upravljanje ekološkim i socijalnim rizicima ESOP 2: Uključivanje zainteresovanih strana ESS 3: Smanjenje rizika od klimatskih promena i katastrofa ESS 6. Rodna ravnopravnost i sprečavanje rodno zasnovanog nasilja
PS 2: Radnički i radni uslovi	ESS 4: Dostojanstven rad
PS 3: Efikasnost resursa i prevencija zagađenja	ESS 2: Efikasnost resursa i prevencija i upravljanje zagađenjem.
PS 4: Zdravlje, bezbednost i sigurnost zajednice	ESS 5. Zdravlje, bezbednost i sigurnost zajednice
PS 5: Akvizicija zemljišta i prinudno preseljavanje	ESS 7. Posed nad zemljom, raseljavanje i preseljavanje
PS 6: Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje živim prirodnim resursima	ESS 1: Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje prirodnim resursima

IFC - Standardi učinka	FAO Standardi (FESM, 2022)
PS 7: Autohtoni narodi	ESS 8. Autohtoni narodi
PS 8: Kulturno nasleđe	ESS 9. Kulturno nasleđe

Izvor: elaboracija autora.

135. Najstroža politika i/ili zakon će se poštovati u svim slučajevima neslaganja između nacionalnog zakonodavstva i GCF/FAO zahteva. U praksi, to znači da će se projekat pridržavati nacionalne politiku i/ili zakona u onoj meri u kojoj su primenjivi/relevantni, istovremeno osiguravajući da se preduzmu dodatne radnje i/ili mere u slučaju da primena relevantne nacionalne politike i/ili zakona nije dovoljna za poštovanje GCF/FAO zahteva. Na taj način, projekat će obezbediti dosledno poštovanje najstrožih standarda, uz primenu (i direktno nadogradnju na) relevantne nacionalne politike i/ili zakone.

6. UKLJUČIVANJE ZAINTERESOVANIH STRANA

136. Projekat je osmišljen uz bliske konsultacije i učešće relevantnih vladinih agencija, tehničkih resornih odeljenja, drugih nacionalnih institucija, agencija UN-a, civilnog društva i zainteresovanih strana iz privatnog sektora. Time se obezbedilo da komponente i predložene aktivnosti budu u skladu sa nacionalnim politikama i strategijama uz snažnu internalizaciju zemlje i relevantnost za lokalne zajednice. Više informacija o procesu uključivanja zainteresovanih strana u projektu dato je u posebnom Aneksu (Aneks 7), FFP-a.

137. Zainteresovane strane su prvobitno identifikovane kroz razgovore između NDA (MPŠV) i FAO-a tokom dizajniranja preliminarog koncepta projekta. Ovi razgovori su doveli do identifikovanja ministarstava, odeljenja, opština, resornih agencija i nevladinih partnera (Privredne komore; organizacije iz oblasti šumarstva, poljoprivrede i drugih kategorija) koje će biti uključene. Kroz proces konsultacija, subjekti i druge zainteresovane strane su mapirane za implementaciju projekta, uključujući upravljanje i tehničko vođstvo. Zatim su identifikovane zainteresovane strane za implementaciju komponenti projekta. Na osnovu konsultacija, u tabeli 16 su navedene ključne zainteresovane strane projekta i njihove uloge i odgovornosti u okviru projekta.

Tabela 16. Ključne zainteresovane strane i uloge/odgovornosti

Institucija	Opis
Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MPŠV)	Zajedno sa FAO-m je Izvršni subjekat. MPŠV je NDA i odgovorno je za razvoj i implementaciju politika u oblasti poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede. Projekat će uglavnom saradivati sa Upravom za šume na svim pitanjima vezanim za šumarstvo, ali posebno na pitanjima FLR, uz podršku i učešće Direkcije za poljoprivredno zemljište, Direkcije za ruralni razvoj i drugih direkcija po potrebi.
Ministarstvo zaštite životne sredine (MZŽS)	Odgovorno je za razvoj i održavanje sistema zaštite i unapređenja životne sredine. Projekat će saradivati sa MZŽS kao glavnim partnerom za uspostavljanje mehanizma kompenzovanja/internog smanjenja CO2 emisija u aktivnostima vezanim za proces dekarbonizacije.
Ministarstvo rudarstva i energetike (MRE)	Odgovorno je za povećanje energetske efikasnosti i energetske sigurnosti. Projekat će saradivati sa Ministarstvom privrede na

	ozelenjavanju lanaca vrednosti goriva biomase i drugim aktivnostima vezanim za proces dekarbonizacije.
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (MPNTR)	Odgovorno je za nacionalni obrazovni sistem. Projekat će sarađivati sa MPNTR kao glavnim partnerom za unapređenje nastavnih planova i programa nacionalnih univerziteta i stručnih škola koji su relevantni za prakse, tehnologije i metodologije uvedene projektom.
Ministarstvo privrede (MP)	Odgovorno je za izradu nacionalnih ekonomskih, trgovinskih i industrijskih politika razvoja i strategija ekonomske sigurnosti i održivog razvoja. Projekat će sarađivati sa MP kako bi se privatni sektor uključio u aktivnosti šumarstva i dekarbonizacije.
JP Srbijašume i JP Vojvodinašume	Odgovorni su za upravljanje šumama u državnom vlasništvu. Projekat će sarađivati sa JP-ovima u planiranju i implementaciji aktivnosti pošumljavanja i obnove projekta i širenju novouvedenog klimatski adaptivnog gajenja šuma da bi postao sastavni deo SFM-a.
Opštine	Opštine su nadležne za opštinsko zemljište (uključujući neznatnu šumsku površinu u veoma ograničenom broju opština) u okviru granica svoje teritorije. Projekat će sarađivati sa opštinama na istraživanju mogućnosti za ulaganja u FLR na degradiranom zemljištu primenom novouvedenih CAS pristupa.
Šumarska komora	Projekt će sarađivati sa Šumarskom komorom na daljoj obuci šumarskih stručnjaka kako bi se osiguralo da se novouvedeni CAS pristupi primenjuju u njihovom svakodnevnom radu.
Privredna komora Srbije/Udruženja proizvođača žitarica Srbije	Projekat će sarađivati sa Privrednom komorom i Udruženjem proizvođača žitarica Srbije na identifikovanju aktera iz privatnog sektora kako bi se oni uključili u aktivnosti šumarstva/dekarbonizacije.
Nacionalna asocijacija za biomasu SerBio	SerBio je udruženje nevladinih organizacija, privrednih društava i pojedinaca u oblasti korišćenja biomase i može olakšati interakciju sa različitim zainteresovanim stranama u vezi sa mobilizacijom i korišćenjem biomase.
Nacionalne i lokalne NVO	Ekološke NVO na nacionalnom nivou, poput Pokreta gorana i WWF-Srbija, aktivne su na lokalnom nivou u edukaciji mladih ljudi i preduzimanju terenskih aktivnosti kao što je sadnja drveća u manjem obimu. Projekat će pokušati da ih uključi u FLR aktivnosti, tako šireći znanje o novouvedenim CAS pristupima u široj javnosti i doprinoseći postizanju održivosti rezultata projekta.

Izvor: elaboracija autora.

6.2 PROCES UKLJUČIVANJA ZAINTERESOVANIH STRANA

6.2.1 Uključivanje zainteresovanih strana tokom formulacije projekta

138. Projekat je razvijen i pripremljen na zahtev Vlade Republike Srbije koji je bio upućen FAO-u. Proces je započeo 2019. godine, a kroz konsultacije sa zainteresiranim stranama razrađen je do onoga što sada predstavlja Kompletan predlog finansiranja (FFP).

139. Uključivanje zainteresovanih strana se smatra ključnim za razvoj snažnog projekta i visokog nivoa internalizacije zemlje. Predlog projekta je razvijen u konsultaciji sa zainteresovanim stranama da bi se osiguralo da je dizajn projekta prikladan i da ispunjava nacionalne prioritete (energija i prilagođavanje i ublažavanje klimatskih promena), kao i da se identifikuju prioriteta područja aktivnosti, nedostaci i

potencijali, glavne zainteresovane strane i organizacija implementacije i odgovornosti u vezi sa njom. Pored toga, održane su konsultacije da bi se proverila tehnička izvodljivost aktivnosti uključenih u komponente projekta, i da bi se dobile povratne informacije od zainteresovanih strana o svim aspektima projekta.

140. Tokom razrade projekta, konsultovane su ključne vladine agencije i drugi akteri koji se bave sektorom šumarstva, energetike i poljoprivrede u Srbiji (u hibridnim/virtuelnim formatima, zbog mera predostrožnosti u vezi sa COVID-19 i ograničenja putovanja) na nacionalnom i lokalnom nivou, uključujući radionice na nacionalnom nivou i detaljne bilateralne sastanke. Obuhvaćene su konsultacije sa Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Ministarstvom zaštite životne sredine, Ministarstvom rudarstva i energetike, Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Ministarstvom privrede, kao i sa lokalnim institucijama kao što su opštine i pokrajine, u ime članova zajednice. Uz podršku ministarstava, konsultovani su i drugi organi uprave, uključujući Javna preduzeća JP Srbijašume i JP Vojvodinašume. Održani su i bilateralni sastanci sa privrednim društvima, nacionalnim finansijskim institucijama, međunarodnim finansijskim institucijama i agencijama UN-a, kao i lokalnim organizacijama civilnog društva (npr. Bird Life) i akademskom zajednicom (npr. Institut za nizijsko šumarstvo i životnu sredinu). Održane su radionice radi razrade i potvrde projektnih prioriteta, i da bi se osigurala njihova usklađenost sa prioritetima GCF-a, definisale projektne aktivnosti i područja, kao i tehnička pitanja i pitanja upravljanja/implementacije projekta. Konsultacije sa lokalnom zajednicama su održane preko vodećih OCD-a. Detaljne konsultacije sa lokalnim zajednicama će biti organizovane tokom procesa da bi se potvrdile i osigurale lokacije za ulaganja. Dizajn FFP odražava povratne informacije dobijene tokom nacionalnih i bilateralnih konsultacija.

6.2.2 Uključivanje zainteresovanih strana tokom sprovođenja projekta

141. Konsultacije na svim nivoima tokom implementacije predstavljaju dobru praksu koju treba usvojiti kako bi se osiguralo adekvatno rešavanje svih potencijalnih negativnih uticaja i problema od strane svih potencijalno pogođenih zainteresovanih strana tokom rada projekta. Zainteresovane strane će biti uključene u implementaciju projekta tokom čitavog trajanja projekta primenom metoda uključenosti koji odgovaraju kontekstu i potrebama. Potrebne su opsežne konsultacije sa uključenim stanovništvom kada podaktivnosti mogu da utiču na prirodne resurse koji su od značaja za sredstva za egzistenciju lokalnog stanovništva. Uključivanje žena i organizacija koje se bave ženskim pitanjima u geografskom području i fokusnim sektorima projekta je od ključnog značaja za razumevanje izazova i prepreka sa kojima se one suočavaju. U preliminarnoj fazi projekta, žene i organizacije koje se bave ženskim pitanjima biće uključene u konsultacije kako bi se osiguralo da su njihove perspektive, potrebe i izazovi uzeti u obzir u projektu i adaptivnom gazdovanju. Pored toga, tokom ovih konsultacija razgovaraće se o međusobnoj ispreprečenosti rodni pitanja sa etničkom pripadnošću, ekonomskim statusom, domaćinstvima koja vode žene. Kada podprojekti budu odabrani, tamo gde je to relevantno, one zajednice koje su pod direktnim i indirektnim uticajem biće uključene u onoj meri u kojoj je to moguće, kako bi se osiguralo da se njihove potrebe uzmu u obzir tokom implementacije. Konsultacije sa zainteresovanim stranama pre i tokom implementacije projekta će takođe obuhvatiti podizanje svesti i razumevanje seksualne eksploatacije i rizika vezanih za zlostavljanje i mere ublažavanja koje je prilagođeno različitim zainteresovanim stranama. Formalne konsultacije sa zainteresovanim stranama tokom implementacije projekta će se stoga održavati svake godine, u vreme pripreme godišnjeg plana rada i budžeta (GPRB) – odnosno na početku svake od sedam projektnih fiskalnih godina (FG), kao i tokom svih aktivnosti planiranja i izvođenja investicija u šumarstvu. GPRB predstavlja glavni formalni instrument za osiguranje internalizacije i učešća zainteresovanih strana i korisnika. On predstavlja rezultate nacionalnog procesa

angažovanja i glavni je alat za planiranje projekta. U tom cilju, JUP (PMU) će, preko svoje jedinice za M&E i partnera, osigurati stalan dijalog sa ciljnim zainteresovanim stranama i vlastima i osigurati njihovo učešće u procesu formulacije GPRB-a. GPRB će predstaviti Jedinica za upravljanje projektom (PMU) i pregledati sve zainteresovane strane, na svim nivoima. Tokom ovih konsultacija o uključivanju zainteresovanih strana, ESFM – uključujući Mehanizam rešavanja pritužbi (GRM), ali i Rodni akcioni plan (GAP) – biće podeljen sa zainteresovanim stranama i objašnjen. Detalji o uključivanju zainteresovanih strana dostupni su u Aneksu 7 FFP-a. Uključivanje zainteresovanih strana će se odvijati i na nivou zajednice tokom procesa izrade Planova gazdovanja šumama (FMP).

142. Rodno specifične konsultacije i aktivnosti projekta – kroz obuke i aktivnosti fokus grupa i druge odgovarajuće metode angažmana po potrebi – detaljno su opisane u Rodnom akcionom planu (GAP). Konsultacije sa zainteresovanim stranama pre i tokom implementacije projekta će takođe obuhvatiti podizanje svesti i razumevanje seksualne eksploatacije i rizika vezanih za zlostavljanje i mere ublažavanja koje je prilagođeno različitim zainteresovanim stranama. Projekat neće tolerisati manipulaciju, mešanje, prinudu ili zastrašivanje zainteresovanih strana koje dele svoje stavove o projektu; Mehanizam za rešavanje pritužbi projekta je uspostavljen da se bavi takvim pojavama, ako do njih dođe. Dalje, uključivanje organizacija civilnog društva i privatnog sektora u Upravni odbor projekta će takođe doprineti tome da konsultacije ostanu slobodne, otvorene, inkluzivne i dobro dokumentovane.

143. ESFM – uključujući Mehanizam za rešavanje pritužbi (GRM) i Rodni akcioni plan (GAP) – biće podeljen i objašnjen zainteresovanim stranama, radi povratnih informacija i validacije. Ovo će se odvijati kao deo procesa uključivanja zainteresovanih strana tokom implementacije projekta.

6.3 OBJAVLJIVANJE INFORMACIJA

144. Prema GCF i FAO politikama o pristupu informacijama, svi zaštitni instrumenti u okviru ovog projekta, uključujući ESMF i Rodni akcioni plan, moraju da budu objavljeni na internetu na engleskom i lokalnom jeziku (srpski, u slučaju Srbije) najmanje 30 dana pre sastanka Odbora GCF-a i odobrenja projekta. Pristup dokumentima mora biti omogućen svom lokalnom stanovništvu (tj. informacije moraju da budu objavljene lokalno, na dostupnom mestu) u takvom obliku i na jeziku koji su razumljivi ključnim zainteresovanim stranama. Takvo objavljivanje relevantnih informacija o projektu pomaže zainteresovanim stranama da efektivno učestvuju. FAO je posvećen objavljivanju informacija na pravovremen način i na način koji je pristupačan i kulturološki primeren, poklanjajući dužnu pažnju specifičnim potrebama grupa u zajednici na koje može uticati implementacija projekta (npr. pismenost, pol, razlike u jeziku ili dostupnost tehničkih informacija ili povezanost sa sredstvima komunikacija).

145. Za projekte umerenog rizika kao što je ovaj, FAO objavljuje primenjive informacije što je pre moguće, a najkasnije 30 dana pre odobrenja projekta. Period od 30 dana počinje tek kada su sve relevantne informacije koje se traže od projekta dostavljene i dostupne javnosti. FAO se obavezuje na objavljivanje informacija za sve projekte umerenog rizika, koristeći portal da javno objavi svu projektну dokumentaciju koja se odnosi na ekološku i socijalnu zaštitu (npr. Okvir upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnih pitanja, Rodni akcioni planovi, Planovi autohtonih naroda i drugi relevantni dokumenti, kako je primenjivo). Veb sajt je: <http://www.fao.org/environmental-social-standards/disclosure-portal/en/>.

146. Da bi se osiguralo širenje i objavljivanje informacija o projektu najvećeg obima, uključujući sve detalje koji se odnose na primenjive ekološke i socijalne zaštitne mere, koristiće se lokalni i dostupni alati za objavljivanje podataka uključujući audiovizuelne materijale (npr. leci, brošure, radio emisije u zajednici) pored standardnih sredstava za objavljivanje informacija putem portala. Pored toga, a prema potrebi,

posebna pažnja će se posvetiti poljoprivrednicima, autohtonim narodima, nepismenim ili tehnološki nepismenim ljudima, osobama sa oštećenjem sluha ili vida, onima sa ograničenim ili nikakvim pristupom internetu i drugim grupama sa posebnim potrebama. Širenje informacija među ovim grupama će se vršiti sa partnerima na projektu i relevantnim lokalnim akterima.

147. U vezi sa svakom podaktivnošću kategorije B koja će se finansirati u okviru projekta, FAO će objaviti procenu ekološkog i socijalnog uticaja u skladu sa svrhom, Plan upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMP) a, prema potrebi, i sve druge vezane informacije koje je potrebno objaviti u skladu sa GCF-ovom Politikom objavljivanja informacija (Paket za objavljivanje informacija o projektu). FAO će objaviti informacije o zaštitnim merama podaktivnosti najmanje 30 kalendarskih dana pre početka sprovođenja bilo koje od podaktivnosti koje su kategorizovane kao kategorija B, na engleskom i na lokalnom jeziku (ako nema na engleskom), na svojoj veb stranici i na lokacijama pogodnim za ljude na koje one imaju uticaja, a Paket za objavljivanje informacija o projektu će dostaviti Sekretarijatu GCF-a za dalju distribuciju Odboru i Aktivnim posmatračima, kao i za objavljivanje na GCF veb stranici. U roku od 180 dana pošto GCF Odbor odobri projekat, FAO i GCF Sekretarijat će se dogovoriti o procesu koji će omogućiti prenošenje komentara FAO-u, uključujući komentare članova GCF Odbora i Aktivnih posmatrača, a o podaktivnostima kategorije B koje se odnose na Paket za objavljivanje informacija o projektu, i kako će takvi komentari biti uzeti u obzir pri finalizaciji tih dokumenata.

148. Ovaj ESMF i prateći Rodni akcioni plan biće objavljeni na engleskom i srpskom (državni jezik Srbije) na odgovarajućim veb stranicama. Oba dokumenta će takođe biti objavljeni na opštinskom nivou na srpskom jeziku, pre implementacije projekta.

6.4 MEHANIZAM ZA REŠAVANJE PRITUŽBI

149. FAO je posvećen tome da se postara da se njegovi programi sprovode u skladu sa njegovim ekološkim i društvenim obavezama. U cilju boljeg ostvarivanja ovih ciljeva, i da bi se osiguralo da korisnici FAO programa imaju pristup delotvornom i blagovremenom mehanizmu za rešavanje svojih problema u vezi sa nepoštovanjem ovih obaveza, Organizacija je, da bi dopunila mere za prijem, reviziju i postupanje u skladu sa ovim problemima na nivou upravljanja programom, poverila Kancelariji Glavnog inspektora mandat da nezavisno pregleda žalbe koje ne mogu da se reše na programskom nivou.

150. FAO će olakšati rešavanje problema korisnika FAO programa u vezi sa navodnim ili potencijalnim kršenjima FAO-ovih društvenih i ekoloških obaveza. U tu svrhu, problemi se mogu izneti u skladu sa kriterijima podobnosti iz Smernica za reviziju usklađenosti po žalbama u vezi sa ekološkim i društvenim standardima Organizacije⁷⁶, koje se primenjuju na sve FAO-ove programe i projekte (Smernice za reviziju usklađenosti po žalbama u vezi sa ekološki i društvenim standardima).

151. Problemi se moraju rešavati na najbližem odgovarajućem nivou, odnosno na nivou upravljanja programom/tehničkom nivou, a ako je potrebno, na nivou regionalne kancelarije. Ako problem ili pritužba ne može da se reši putem konsultacija i mera na nivou upravljanja projektom, Kancelariji Glavnog inspektora (OIG) se može podneti žalba kojom se zahteva revizija usklađenosti u skladu sa Smernicama. Menadžeri programa i projekta će imati odgovornost da se postaraju za rešavanje problema na koje se ukaže kontakt osobi. Što se tiče prevencije seksualne eksploatacije i zlostavljanja (PSEA), kroz svoj Mehanizam za rešavanje pritužbi, projekat će se postarati da se sve problemi i/ili incidenti prijave ESS specijalisti i FAO Kancelariji glavnog inspektora, kako bude prikladno.

⁷⁶ Dostupno onlajn na: <http://www.fao.org/3/a-i4439e.pdf>

Žalbeni mehanizam na nivou projekta

152. Za podnošenje pritužbi, uključujući pritužbe radnika, projekat će uspostaviti žalbeni mehanizam na terenu. Kontakt informacije i informacije o procesu podnošenja žalbe biće izneti na svim sastancima, radionicama i drugim povezanim događajima tokom trajanja projekta. Osim toga, predviđeno je da se distribuira materijal za podizanje svesti koji će sadržati potrebne informacije u vezi sa kontaktima i procesom podnošenja pritužbi. Projekat će uključiti podizanje svesti o seksualnoj eksploataciji i zlostavljanju, kao i o razumevanje prilagođeno različitim zainteresovanim stranama, tokom uključivanja zainteresovanih strana.

153. Jedinica za upravljanje projektom (JUP/PMU) će biti odgovorna za rešavanje pristiglih pritužbi u vezi sa ekološkim i socijalnim standardima; kao deo praćenja učinka zaštitnih mera, koordinator projekta PMU će biti odgovoran za dokumentovanje i izveštavanje o svim primljenim žalbama i načinu na koji su one rešavane.

Struktura mehanizma za rešavanje pritužbi:

1. Podnosilac žalbe podnosi žalbu putem jednog od kanala žalbenog mehanizma, koji će biti uspostavljen (imejl adresa, broj telefona, kontakt osoba ili fizička adresa) pre implementacije projekta.
2. To će biti poslato PMU, gde će specijalista za zaštitne mere, koji ujedno obavlja i funkciju kontakt osobe za GRM, proceniti da li je žalba prihvatljiva ili ne. *Tokom čitavog procesa mora se obezbediti poverljivost žalbe.*
3. Prihvatljivim pritužbama će se baviti specijalista za zaštitne mere pri PMU zajedno sa koordinatorom projekta u PMU. Koordinator projekta će biti odgovoran za evidentiranje pritužbe i načina na koji je rešena ako se do rešenja dođe dogovorom.
4. Ako je situacija izuzetno složena, ili podnosilac žalbe ne prihvata rešenje, žalba mora da se podigne na viši nivo (predstavništvo FAO u Srbiji), dok se ne postigne rešenje ili prihvatanje.
5. Ako situacija i dalje ne bude rešena, pritužba se prosleđuje Regionalnoj kancelariji FAO-a za Evropu i centralnu Aziju.
6. Ako situacija i dalje ne bude rešena, pritužba se podiže na nivo Kancelarije Generalnog inspektora FAO-a.
7. Za svaku primljenu žalbu, pismeni dokaz o prijemu se šalje u roku od sedam (7) radnih dana; posle toga, donosi se predlog rešenja u roku od deset (10) radnih dana.
8. U skladu sa rešenjem, osoba zadužena za postupanje po žalbi može da inicira komunikaciju sa podnosiocem žalbe, ili može da zatraži razgovore i sastanke kako bi bolje razumela situaciju.
9. Sve primljene žalbe, kao i odgovori i rešenja istih moraju biti uredno evidentirani.

Interni proces

1. Jedinica za upravljanje projektom. Žalba se može uputiti direktno obratiti PMU-u, pismeno ili usmeno. Na ovom nivou, PMU će biti odgovoran za registrovanje, istragu i rešavanje primljenih žalbi.

2. Predstavnik FAO. Ako rešenja i dogovor o tome ne budu postignuti na nivou 1, traži se asistencija Predstavnik FAO-a.

3. Regionalna kancelarija FAO za Evropu i Centralnu Aziju. Ako je potrebno, Predstavnik FAO-a će zatražiti savet Regionalne kancelarije radi rešavanja pritužbe ili će u potpunosti preneti rešavanje pritužbe Regionalnoj kancelariji, ako je problem vrlo složen.

4. Samo u vrlo specifičnim situacijama ili složenim problemima, Regionalni predstavnik FAO-a će zatražiti pomoć od Glavnog inspektora FAO-a koji prati sopstvene procedure za rešavanje problema.

GRM projekta, koji je po svojoj prirodi rodno senzitiv i usmeren na osobe koje su preživele nasilje, uspostavlja puteve prijavljivanja i delovanja. Poverljivost je detaljno opisana u smernicama za istragu Kancelarije generalnog inspektora FAO-a u kojima se navodi da se sve istrage sprovede na poverljiv način. Identitet podnosioca žalbe koji u dobroj veri podnese žalbu OIG-u se ne objavljuje, kao ni identitet bilo kog svedoka koji daje informacije OIG-u.

Rešavanje

5. Kada podnosilac žalbe prihvati rešenje, potpisuje se dokument o sporazumu, u kojem se jasno navode uslovi rešenja.

Nivo mehanizma za rešavanje pritužbi:	Detalji
PMU	Mora da reaguje u roku od 7 radnih dana. Podaci za kontakt će biti utvrđeni pre implementacije projekta.
FAO Srbija	U konsultacijama sa PMU, mora da reaguje u roku od 10 radnih dana. G. Aleksandar Mentov E-mail: aleksandar.mentov@fao.org ; FAO-RS@fao.org
Regionalna kancelarija FAO za Evropu i Centralnu Aziju	Mora da reaguje u roku od 12 radnih dana u konsultaciji sa Nacionalnom dopisnom kancelarijom FAO u Srbiji. G. Nabil Gangi 20 Kalman Imre utca H-1054 Budapest Hungary Tel: +36 1 4612000 Faks: +36 1 3517029 E-mail: nabil.gangi@fao.org ; FAO-RO-Europe@fao.org
Kancelarija Generalnog inspektora (OIG)	Za prijavljivanje eventualne prevare ili lošeg ponašanja faksom, poverljivo: (+39) 06 570 55550 E-mejlom: Investigations-hotline@fao.org Putem poverljive otvorene linije: (+ 39) 06 570 52333

GCF-ov nezavisni mehanizam rešavanja

154. GCF je uspostavio [Nezavisan mehanizam rešavanja \(IRM\)](#) koji direktno izveštava Odbor². Misija IRM-a je da se pozabavi žalbama onih koji su pogođeni i pruži rešenje na pravičan, efikasan i transparentan način, kao i da poboljša učinak GCF-ovog klimatskog finansiranja. IRM takođe prima zahteve zemalja u razvoju koji traže ponovno razmatranje predloga za finansiranje koje je Odbor GCF-a odbio. Da bi izvršio svoj mandat, IRM se rukovodi nizom politika GCF-a koje se odnose na opšte operacije GCF-a i njegove projekte i programe: Revidirana ekološka i socijalna politika (E&S), Privremene ekološke i socijalne zaštitne mere, Politika o autohtonim narodima, Ažurirana politika rodne ravnopravnosti i Politika objavljivanja informacija Zelenog klimatskog fonda (GCF).
155. U skladu sa Procedurama i smernicama IRM-a, glavne funkcije IRM-a podrazumevaju, između ostalog: rešavanje pritužbi ili žalbi koje podnese osoba, grupa osoba ili zajednica koja je bila ili bi mogla biti negativno pogođena projektom ili programom finansiranim od strane GCF-a, putem rešavanja problema i/ili revizije usklađenosti, prema potrebi; pokretanje postupaka na sopstvenu inicijativu kako bi se istražile pritužbe osobe, grupe osoba ili zajednice koja je bila ili bi mogla biti negativno pogođena projektom ili programom finansiranim od strane GCF-a; praćenje da li su odluke sprovedene koje je doneo Odbor, na osnovu preporuka IRM-a ili dogovora postignutih u vezi sa pritužbama ili žalbama kroz rešavanje problema, i izveštavanje o tom praćenju Odboru.
156. Bez obzira na različite mere i procedure ublažavanja ekoloških i socijalnih (E&S) uticaja koje su na snazi, projekti za adaptaciju na klimatske promene i njihovo ublažavanje mogu da imaju nenameran negativni uticaj na zajednice. Uzimajući to u obzir, GCF pruža platformu na kojoj zajednice, autohtoni narodi i civilno društvo mogu da podnose žalbe u vezi sa određenim projektom finansiranim od strane GCF-a, da zatraže naknadu štete i poboljšaju učinak projekta na duži rok. Ne postoje formalni zahtevi za podnošenje žalbe. Žalba bi generalno trebalo da sadrži: i) ime, adresu i kontakt informacije podnosioca žalbe; ii) ako žalbu podnosi predstavnik podnosioca žalbe, ime i kontakt informacije predstavnika, kao i dokaz da je predstavnik ovlašćen da deluje u ime podnosioca žalbe; iii) opis projekta ili programa koji je prouzrokovao ili može prouzrokovati negativne posledice za podnosioca žalbe; iv) opis načina na koji su podnosioci žalbe pretrpeli ili bi mogli pretrpeti negativne posledice od projekta ili programa; v) da li se traži poverljivost i razlozi za takav zahtev.
157. Primenu se određena izuzeća, kako je navedeno u IRM smernicama . Žalba može pokrenuti pitanja vezana za bilo koju od politika i procedura GCF-a, uključujući one koje se odnose na društvena i ekološka pitanja, autohtone narode, rodnu ravnopravnost, objavljivanje informacija i druga. Međutim, IRM ne može da prihvati žalbu ako: i) se odnosi na projekat ili program u kojem GCF nije direktno i/ili indirektno uključen; ii) se tiče neoperativnih unutrašnjih poslova GCF-a, poput ljudskih resursa i finansija; iii) sadrži optužbe za korupciju ili pitanja nabavke (ove žalbe obrađuje Jedinica za nezavisni integritet (IIU) i druge jedinice u okviru GCF-a); iv) se isključivo radi o tome da li su politike i procedure GCF-a adekvatne; v) se odnosi na pitanje koje je IRM već rešavao, osim ako ne postoje nove relevantne informacije koje ranije nisu bile dostupne; ili vi) je zlonamerna, neozbiljna i/ili lažna ili je podneta radi sticanja konkurentne prednosti.
158. Ko i kako može da podnese žalbu ili pritužbu:
- Bilo koja osoba, grupa osoba ili zajednica koja je ili može biti negativno pogođena projektom ili programom GCF-a (uključujući one koji su u fazi razmatranja za finansiranje od strane GCF-a) može

da podnese žalbu. Pogođene osobe mogu da ovlaste svoju vladu ili predstavnika za podnošenje i postupak žalbe u njihovo ime.

- IRM će podnosiocu žalbe ili predstavniku obezbediti poverljivost, na zahtev podnosioca žalbe. Pritužba ili žalba se može podneti na engleskom jeziku ili na bilo kom jeziku koji koristi podnosilac žalbe.
- IRM će obezbediti poverljivost nakon prijema žalbe, na zahtev podnosioca žalbe. Pritužbe ili žalbe mogu se podneti IRM-u na bilo koji način, kao što su: podnošenje putem onlajn formulara za žalbe, poštom, imejlom, glasovnim ili video snimkom, ili pozivanjem besplatne telefonske linije koja je za tu svrhu određena od strane IRM-a, ili direktno putem veb-formulara:
 - <https://gcf.i-sight.com/external/case/new/group=Complaint>
 - Žalbe se takođe mogu podneti mehanizmu za rešavanje pritužbi Akreditovanih subjekata (AS)³.

159. IRM će sarađivati i usklađivati aktivnosti sa mehanizmima za odgovornost i/ili rešavanje pritužbi AS-ova. IRM, sa jedne strane, i mehanizmi za odgovornost i/ili rešavanje pritužbi odgovarajućeg AS-a, s druge strane, obavljaju svoje dužnosti i vršiti svoja ovlašćenja i funkcije u skladu sa politikama i procedurama primenljivim na njih.

Nezavisni mehanizam za rešavanje pritužbi - Zeleni klimatski fond

Imejlom: irm@gcfund.org

Telefon kancelarije: +82 32-458-6186; Faks: +82 32-458-6096; Mobilni: +82 10-4296-1337.

7. MERE UBLAŽAVANJA I PRISTUP ZA JAČANJE POZITIVNIH UTICAJA

7.1 OČEKIVANI UTICAJI PROJEKTA

160. **pozitivni uticaji** projekta su ekološki, socijalni i ekonomski. Projekat predviđa da će najmanje 30 procenata korisnika biti žene, dajući veći prioritet ženama⁷⁷ koje poseduju degradirane izdanačke sastojine ili zemljište koje više nije pogodno za obrađivanje/uzgoj useva/uzgoj drvnih vrsta u bioenergetske ili druge svrhe. Zahvaljujući klimatski adaptivnim praksama i tehnologijama gajenja šuma (CAS) projekt predviđa da će doprineti otvaranju novih radnih mesta i novih tržišta (npr. upravljanje CO₂, zelena biomasa, klimatski adaptivni rasadnici). Relevantne zajedničke koristi od smanjenja štetnih uticaja ogrevnog drveta uključuju posebne društvene koristi jer će projektne aktivnosti pomoći u smanjenju siromaštva. Ekonomske koristi će proizaći iz: (i) mehanizma kompenzacije koji će povećati budžet šumarskog sektora; (ii) poboljšane efikasnosti korišćenja drvne biomase za gorivo; i (iii) potencijalnih koristi koje će proizaći iz degradiranih privatnih zemljišta pretvorenih u bioenergetske zasade i od zemljišta zaštićenih zaštitnim pojasevima. Takođe, projekat će imati pozitivan uticaj na domaćinstva za koja se očekuje da će imati niže jedinične troškove za energiju proizvedenu od drvne biomase. Ovi niži jedinični troškovi energije povećaće pristupačnost energije za najsiromašnije delove stanovništva. Pored pozitivnih uticaja u smislu ublažavanja i prilagođavanja na klimatske promene (CCM i CCA), projekat će ostvariti pozitivne uticaje na biodiverzitet⁷⁸, na kvalitet zemljišta⁷⁹ i dostupnost vode, smanjenje evapotranspiracije i usporavanje erozije tla, povećanje poljoprivrednih prinosa i zaštitu ruralnih zajednica i infrastrukture od bujičnih poplava, poplava i klizišta. Pored toga, kroz aktivnosti pošumljavanja i zaštitnih pojaseva/vetrobrana, projekat će podržati aktivnu zaštitu i očuvanje biodiverziteta. Time će se stvoriti koridori i skloništa za divlje životinjske vrste i floru. Projekat će takođe podržati zemlju u proširenju/unapređenju/uspostavljanju potrebnih političkih i zakonskih reformi kako bi se otklonila uska grla koja leže u korenu identifikovanog deficita prilagođavanja na klimatske promene u sektoru. Konačno, projekat će podržati zemlju u rešavanju zabeleženih rizika od prekomerne eksploatacije šuma koji postoji na lokalnom nivou zbog potreba za ogrevnim drvetom, kao i ukupne ranjivosti stanovništva na prirodne opasnosti. Kumulativni uticaji nisu predviđeni.

161. Potencijalni negativni uticaji se mogu ublažiti i uglavnom su povezani sa terenskim aktivnostima u šumarskom sektoru. Aktivnosti na terenu će obuhvatiti uspostavljanje novih šuma; obnavljanje oštećenih šuma; pretvaranje privatnih **izdanačkih** sastojina u visoke šume; i uspostavljanje zaštitnih pojaseva. Projekat ne pokriva operacije seče šuma. Potencijalni uticaji su ograničeni na područje projekta i mogu se javiti kao rezultat aktivnosti vezanih za šumarstvo, ali su lokalizovani i ublaženi odabirom lokalnih vrsta sa širokim ekološkim rasponom i većom otpornošću na sušu, uzimajući u obzir bioklimatski tip svake lokacije mesta i predviđene pomake u granicama potencijalnih vrsta drveća usled klimatskih promena. Prisustvo autohtonih naroda nije predviđeno, međutim, to je uzeto u obzir u planu ublažavanja ESS uticaja ovog ESMF-a. Ako autohtoni narodi budu identifikovani, sledeće aktivnosti će biti u potpunosti u skladu sa Okvirom za upravljanje zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima FAO-a, kao i sa Politikom o autohtonim narodima GCF-a. **FAO zaštitne mere koje se primenjuju na ovaj projekat** prikazane su u Tabeli 17, u nastavku.

⁷⁷ Preliminarni spisak korisnika raščlanjenih po polu biće napravljen na osnovu digitalnog katastra Republike Srbije kako bi se osiguralo da su rodni aspekti dobro dokumentovani i reflektovani kako u polaznoj osnovi tako i u ciljevima. U zavisnosti od rezultata analize katastarski ciljevi će se povećati u fazi dizajniranja.

⁷⁸ Aktivnosti će se odvijati po specifičnim protokolima koji će garantovati korišćenje lokalnih vrsta i vrsta koje će biti odabrane na osnovu karakteristika postojećih šuma. Projekat neće imati negativnih uticaja na ekosisteme.

⁷⁹ Pretvaranje degradiranog poljoprivrednog zemljišta koje više nije pogodno za obrađivanje u šume pune biomase omogućiće zemljištu da održi svoju vrednost i prihode, i da se tlo oporavi i postepeno povratu kvalitet adekvatan za ponovno uspostavljanje poljoprivredne delatnosti. Pred toga, aktivnost će zaštititi tlo od erozije i doprineti ublažavanju štetnih uticaja vetrova.

7.2 UBLAŽAVANJE EKOLOŠKIH I SOCIJALNIH UTICAJA

162. Projekat je **osmišljen** da ima pozitivne ekološke i socijalne rezultate. Glavne intervencije projekta doprineće nacionalnim prioritetima za prilagođavanje i ublažavanje klimatskih promena. Kriterijumi prioriteta projekta razvijeni su i dogovoreni sa zainteresovanim stranama za svaki komponentu projekta. Rodni akcioni plan predstavlja alat pripremljen kako bi se obezbedilo da rodni ciljevi i zadaci budu ispunjeni.

163. Neke aktivnosti projekta, međutim, mogu izazvati lokalizovane i nenamerne uticaje. Tabela 17 (u nastavku) identifikuje glavne aktivnosti i potencijalne probleme koji mogu nastati u zavisnosti od aktivnosti projekta – a zatim identifikuje akcije koje treba sprovesti, ili mere ublažavanja koje treba preduzeti – da bi se *izbegle* negativne posledice. Sve terenske aktivnosti proći će kroz procenu ekoloških i socijalnih uticaja pre početka aktivnosti, i ESMP-ovi biće izrađeni. U ESMP-ovima će se uzeti u obzir mere ublažavanja opisane u tabeli ispod.

Tabela 17. ESS plan ublažavanja: potencijalni ekološki i socijalni uticaji, i akcije

Aktivnost	Potencijalni rizik	Akcije (osigurati izbegavanje/ublažavanje ovoga) da bi se rešili potencijalni uticaji
<p>Unapređenje dva javna rasadnika⁸⁰</p> <p>- Proizvodnja klimatski adaptivnih sadnica</p>	<p>Loše planiranje kvaliteta i/ili dostupnosti sadnica</p> <p>Nedostatak dugoročne vizije za održivost rasadnika i proizvodnju sadnica</p> <p>Nedostatak odgovarajućih semena, što dovodi do prekida kontinuiteta proizvodnje ili zahteva korišćenje semena neodgovarajućeg porekla</p>	<p>Osigurati adekvatne tehničke i profesionalne kapacitete u rasadnicima za kontinuiranu proizvodnju i siguran plasman sadnica, kao i odgovarajuće količine visokokvalitetnog semena.</p> <p>Osigurati da asortiman stalno dostupnih semena za potrebe proizvodnje u rasadnicima bude u skladu sa godišnjom dinamikom planiranih radova sadnje (tj. proizvodnjom sadnog materijala).</p> <p>Kvalitetne planirane sadnice za pošumljavanje moraju da budu proizvedene od semena proverenog porekla i da ispunjavaju zahteve predviđene za najviše klase kvaliteta; seme mora biti nabavljeno putem zvanično priznatih kanala. U projektu se neće koristiti GMO ili seme tretirano insekticidima.</p> <p>Neće biti nikakve izgradnje. Za ublažavanje potencijalnih rizika korišćiće se četiri smernice za klimatski adaptivno gajenje šuma pripremljene u okviru projekta: 1) klimatski pametna proizvodnja sadnica uključujući odabir semena; 2) priprema zemljišta za sadnju na ekstremnim lokalitetima; 3) efikasne i efektivne metode sadnje; kao i 4) operacije održavanja nakon sadnje i prvih proređivanja.</p>
<p>Obnova i proširenje šuma (vidi Aneks 16 - Mape koje označavaju lokaciju predloženih intervencija za predložene lokacije projekta)</p>	<p>Planovi za upravljanje šumama (FMP) nisu dovoljno razvijeni</p> <p>Ugrožavanje autohtonih ekosistema</p>	<p>Osigurati da Planovi gazdovanja šumama (FMP) budu detaljno razrađeni, uključujući sve aspekte pošumljavanja, uključujući pripremu zemljišta. U procesu planiranja je neophodno proceniti rizik od požara na području predviđenom za pošumljavanje i uzeti u obzir relevantne nacionalne i podnacionalne planove zaštite od požara. U procesu</p>

⁸⁰ detaljni opis rasadnika je dostupan u Dodatku 2.i

Aktivnost	Potencijalni rizik	Akcije (osigurati izbegavanje/ublažavanje ovoga) da bi se rešili potencijalni uticaji
<ul style="list-style-type: none"> - Uspostavljanje šuma - Obnova šuma - Pretvaranje privatnih izdanačkih sastojina u visoke šume - Uspostavljanje zaštitnih pojaseva - Kultivacija privatnog zemljišta koje više nije pogodno za poljoprivredu drvenastim vrstama, u energetske svrhe 	<p>Neprikladne tehnike sadnje</p> <p>Vlasništvo nad šumama/zemljištem nije uzeto u obzir</p> <p>Zajednice nisu uključene/konsultovane</p> <p>Seča nije uzeta u obzir</p>	<p>planiranja takođe treba proceniti pretnje od širenja invazivnih vrsta kako bi se usvojile neophodne mere ublažavanja.</p> <p>Spisak pretnji, uključujući pretnje na regionalnom nivou koje su relevantne za lokaciju projekta i područje uticaja, biće detaljno razmatran tokom izrade ESIA/ESMP-a. Međunarodna ekspertiza će biti angažovana za izbor lokacija za aktivnosti vezane za izdanačke šume. Ekspert će biti odabran tako da se osigura da poseduje odgovarajuće iskustvo i kapacitete za sprovođenje procena biodiverziteta, tako da se osigura da odabrane oblasti nisu klasifikovane kao kritična staništa.</p> <p>Ekspert će pružiti savete o pošumljavanju/obnovi šuma, uključujući preporuke za specifične lokacije za sadnju, kako bi se osiguralo da staništa ne budu fragmentirana i da ne utiču na kretanje postojećih vrsta.</p> <p>Sav biljni materijal treba da bude nabavljen iz zakonski odobrenih izvora. Za pošumljavanje će se koristiti autohtone vrste lokalnog porekla ili njihovi ekotipovi koji su dobro prilagođeni uslovima staništa. Odabrane vrste drveća i žbunja treba da imaju široki ekološki raspon (da rastu u širokom dijapazonu temperaturnih i padavinskih uslova), sposobnost da izdrže sušu, ponovo izbiju nakon požara, privuku faunu koja širi seme i na taj način podstiče obnavljanje sadnica različitih vrsta, između ostalih karakteristika.</p> <p>Vrste, porekla, sorte ili ekotipovi treba da se koriste van njihovog prirodnog areala samo ako njihovo uvođenje ne bi ugrozilo autohtone ekosisteme. Na primer, sledeće vrste se smatraju invazivnim i isključene su iz razmatranja u FMP-ovima: javor jasenolistac (<i>Acer negundo</i>), kiselo drvo (<i>Ailanthus glandulosa</i>), bagremac (<i>Amorpha fruticosa</i>), američki koprivić (<i>Celtis occidentalis</i>), pensilvanijski jasen (<i>Fraxinus penns</i>), trnovac (<i>Gleditsia triacanthos</i>), obični vučac (<i>Lycium halimifolium</i>), petolisni bršljen (<i>Parthenocissus inserta</i>), kasna sremza (<i>Prunus serotina</i>), bagrem (<i>Robinia pseudoacacia</i>).</p> <p>Nije predviđena upotreba hemikalija ili drugih supstanci koje negativno utiču na zemljište, vodne resurse i biološku raznovrsnost, ali , ukoliko bude potrebno, prednost se daje prirodnim, biološkim i mehaničkim intervencijama kao alternativama hemikalijama.</p> <p>Pre sprovođenja planiranih aktivnosti pošumljavanja, šumarski stručnjaci treba da posete svaku od identifikovanih parcela, ponovo procene uslove i mogućnosti za pošumljavanje i izrade dodatne opise staništa. Detaljniji opisi</p>

Aktivnost	Potencijalni rizik	Akcije (osigurati izbegavanje/ublažavanje ovoga) da bi se rešili potencijalni uticaji
		<p>su potrebni za eventualnu korekciju odabranih vrsta sadnica za sadnju, kao i za izradu operativnih planova gajenja šume.</p> <p>Tehnike sadnje će se sprovoditi u skladu sa najnovijim saznanjima i dokazanim praksama pošumljavanja. Prilikom sadnje drveća, pravilo je da se odabere vrsta drveća u zavisnosti od staništa i drugih uslova, kao i broj sadnica, starost, način proizvodnje itd. Ovo takođe uključuje tehnike sadnje povezane sa prevencijom požara (npr. razmak između stabala, protivpožarni prolazi).</p> <p>Na zaparloženim neplodnim površinama, gde postoji rizik od odumiranja biljaka, potrebno je planirati sadnju razvijenijih višegodišnjih sadnica. Sa druge strane, na plitkim, kamenitim i sušnim zemljištima treba koristiti mlađe sadnice sa snažnim, gusto razgranatim ili zaštićenim korenom. U takvim uslovima staništa potrebno je planirati maksimalan broj sadnica po hektaru. Sadnja mešanjem različitih vrsta drveća treba da se obavlja primenom mešovitih grupa, što podrazumeva grupisanje vrsta drveća na manjim površinama u skladu sa uslovima staništa.</p> <p>Gde je primenjivo, treba održavati ogradu za zaštitu sadnica drveća i čuvati je najmanje pet godina pre nego što bude uklonjena na odgovarajuće mesto za odlaganje. Pošumljavanje će se vršiti na zemljištu državnog šumskog fonda, samim tim, na javnom zemljištu; nema problema sa vlasništvom. Šume će ostati vlasništvo države tako da će država i njene institucije gazdovati njima, i one neće biti predmet seče. Na privatnoj zemlji koja nije pod šumom, šumske investicije su povezane samo sa merama pošumljavanja za koje postoje kriterijumi selekcije zasnovani na istraživanjima (klase degradacije zemljišta), što će doprineti sprečavanju mita i lošeg upravljanja sredstvima projekta. U svakom slučaju, PMU projekta i njegov tim za monitoring i evaluaciju (M&E) će stalno pratiti aktivnosti i izveštavati o svim potencijalnim rizicima ili sumnjama.</p> <p>Ograde će biti u različitim formama uključujući i biološke, u zavisnosti od specifičnog konteksta investicija u šumarstvu. Svaka će biti definisana u preliminarnoj fazi kada će se formalizovati precizne lokacije i kada će se izvršiti odgovarajući skring za tipove ograda i njihovo rukovanje i odlaganje.</p> <p>Konsultacije će se održati sa lokalnim zajednicama. Obnova šuma će se zasnivati na potražnji, a preduslov za pristup je vlasništvo nad zemljištem na osnovu javno dostupnog digitalnog katastra. Kao deo procedura koje je postavio projekat, zajednice će biti informisane i uključene u sve investicije u šumarstvu, a oblasti odabrane za investicije</p>

Aktivnost	Potencijalni rizik	Akcije (osigurati izbegavanje/ublažavanje ovoga) da bi se rešili potencijalni uticaji
		<p>moraju biti bez potraživanja ili konflikata, što će biti potvrđeno od strane šumarskih tela i opštinskih vlasti.</p> <p>Pratiti regeneraciju vegetacije.</p> <p>Na površinama gde se vrše intervencije se ne može vršiti seča u periodu od 20 godina po završetku projekta. Seča se neće desiti pre nego što u proseku prođe 80 godina, sa izuzetkom nekih operacija proređivanja u redovnim intervalima kako bi mlada šuma mogla da raste u optimalnim uslovima i proizvodi maksimalnu biomasu (što znači maksimalnu sekvestraciju C). Novo planiranje i prakse gazdovanja šumama (koje se nadgrađuje na rezultate GEF6 projekta) osigurava zakonsku obavezu korisnika šuma da, u svim fazama gazdovanja šumama, implementiraju ono što se zove „Prirodi blisko gazdovanje šumama“, čemu se CAS smatra ekvivalentom. To će biti primenjeno u projektu. Biće usvojene dostupne dobre međunarodne industrijske prakse i smernice, uključujući one Grupe Svetske banke⁸¹.</p> <p>Ovaj projekat ne podrazumeva otkup zemljišta niti raseljavanje ljudi. Šumarske investicije će se sprovesti samo u ono zemljište koje je u vlasništvu države ili poljoprivrednika sa nespornim vlasništvom kako je navedeno u svakom od kriterijuma za odabir zemljišta. Ovo će takođe biti zagarantovano ažuriranim katastarskim podacima. Štaviše, o svim akcijama u vezi sa investicijama u šumarstvu će se razgovarati i sa opštinama i zajednicama kako bi se osiguralo da zemljište bude besplatno. Ni projekat ni Vlada neće eksproprisati zemljište ili saditi na zemljištu nad kojim je vlasništvo upitno. Projekt će se raditi na zemljištu koje više nije pogodno za poljoprivredu i stoga je napušteno ili se ne koristi iz proizvodne perspektive. Vlasnici zemljišta u Srbiji su jasno identifikovani putem digitalnog katastra i takvo ulaganje neće biti izvršeno bez saglasnosti vlasnika zemljišta.</p>
Saniranje i klimatska zaštita šumskih puteva	<p>Opasnosti po bezbednost</p> <p>Uvođenje invazivnih vrsta</p>	<p>Izgradnja i održavanje šumskih puteva mora biti u skladu sa propisima i uslovima koje daje Agencija za zaštitu prirode Srbije. Sanacija puteva će biti sprovedena samo za postojeće pristupne puteve, kako bi se obezbedio pristup za pošumljavanje, gazdovanje i zaštitu novoformiranih šuma od požara. Ovo uglavnom podrazumeva čišćenje puteva i sanaciju šteta izazvanih kišama. U opremu mogu spadati lopate, motike i grablje, ručne sabijače i prenosne pumpe. Svi alati će biti temeljno očišćeni pre i nakon radova kako bi se izbegao rizik od uvođenja invazivnih vrsta. Neće se vršiti asfaltiranje niti modifikacija strukture, a otpad će biti odlagan na namenska mesta. Klimatsko prilagođavanje će biti obezbeđeno</p>

81 Environmental, Health, and Safety Guidelines for Perennial Crop Production, World Bank, 2016; Environmental, Health, and Safety Guidelines for Forest Harvesting Operations, IFC, 2007

Aktivnost	Potencijalni rizik	Akcije (osigurati izbegavanje/ublažavanje ovoga) da bi se rešili potencijalni uticaji
		efikasnim nivelisanjem puteva i čišćenjem postojećih drenažnih sistema koji će sprečiti eroziju, kao i zadržavanje vode. Putevi su javni putevi u vlasništvu Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede i ne koriste se za tranzit ili kretanje robe i ljudi osim onih koji su potrebni za održavanje šuma.
	Ometanje korisnika/zajednica	Korisnici i zajednice u blizini puteva koji će biti sanirani će biti konsultovani i obavješteni o radovima i vremenskom rasporedu.
	Nepravedno zapošljavanje	<p>Radna snaga će biti angažovana iz lokalnih ruralnih zajednica.</p> <p>Zapošljavanje će biti u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i/ili propisima UN/FAO, zavisno koje je najstrože.</p> <p>Neće biti zaposlen niko mlađi od 18 godina.</p> <p>Radnici će biti angažovani preko subjekata odgovornih za određenu aktivnost - uslov za zapošljavanje radnika u prečniku od 25 km primenjivaće se za firme koje će biti izabrane od strane projekta u svrhu svake aktivnosti.</p>
Čitav projekat	Rizici po bezbednost i zdravlje na radu (BZRR)	<p>Usaglašenost sa opštim pravilima i regulativama o BZRR</p> <p>Kada je primenjivo, postarati se da radnici imaju zaštitnu opremu.</p> <p>Kada je primenjivo, postarati se da postoji oprema za prvu pomoć na radnim lokacijama i da su dostupne potrebne informacije o spašavanju u slučaju vanredne situacije.</p> <p>Osigurati da radnici budu obučeni o prevenciji i upravljanju rizicima u oblasti BZRR na terenu.</p> <p>COVID-19: Poštovaće se (i) smernice Svetske zdravstvene organizacije (SZO) za sprečavanje širenja virusa COVID-19; (ii) relevantne smernice Vlade Republike Srbije u vezi sa COVID-19; i (iii) smernice FAO za obavljanje terenskih radova tokom pandemije COVID-19, ako i kada je to primenljivo.</p> <p>Ne predviđa se potencijalno prisustvo mina (neeksplozirane bombe ili oružje) u ciljnim područjima.</p>
	Isključivanje autohtonih naroda i interno raseljenih lica	Pre implementacije aktivnosti na terenu, biće održane konsultacije sa zainteresovanim stranama i biće sproveden drugostepeni skrining kada tačne projektne lokacije budu identifikovane od strane Vlade, kako bi se potvrdila prisutnost urođenih naroda ili interno raseljenih lica (IDP) na određenim područjima.

Aktivnost	Potencijalni rizik	Akcije (osigurati izbegavanje/ublažavanje ovoga) da bi se rešili potencijalni uticaji
	Isključivanje žena	Problemi vezani za rodnu ravnopravnost rešeni su u dizajnu/projektnim aktivnostima, kao i u Rodnoj proceni i Rodnom akcionom planu. GRM je uspostavljen kao platforma putem koje se mogu rešavati pritužbe u vezi sa ESMF-om projekta.
	Seksualna eksploatacija i zlostavljanje	<p>Konsultacije sa zainteresovanim stranama pre i tokom implementacije projekta će obuhvatiti podizanje svesti i razumevanje rizika vezanih SEAH i mere ublažavanja koje je prilagođeno različitim zainteresovanim stranama. Mehanizam za rešavanje pritužbi daje pristupačne i inkluzivne mehanizme za rešavanje žalbi koji su usmereni na žrtve i rodno osetljivi, sa specifičnim procedurama za SEAH, uključujući poverljivo prijavljivanje i sigurno i etičko dokumentovanje takvih slučajeva, koji navode kada i gde prijaviti incidente, kao i koje će dalje radnje biti preduzete.</p> <p>Projekt će se postarati da svi problemi i/ili incidenti budu prijavljeni nadležnom stručnom kontaktu za ESS i Kancelariji Generalnog inspektora FAO, prema potrebi. PMU projekta će takođe imati i specijalistu za rodna pitanja sa ekspertizom u prevenciji seksualnog iskorišćavanja, zlostavljanja i uznemiravanja (PSEA).</p> <p>Postojeće stalna koordinacija između rodnog i ESS specijaliste projekta, Nacionalnog koordinatora za rodna pitanja i Regionalnog koordinatora za rodna pitanja u FAO-u. Projekat će sarađivati sa relevantnim ministarstvima i odeljenjima Vlade zaduženim za rodna pitanja i socijalnu zaštitu, kao i sa drugim organizacijama ili mrežama za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja. Projekat će se povezati sa institucionalnim akterima koji pružaju obuke o SEAH (npr. UNFPA, UNWOMEN, UNICEF, OCHA i drugi) za učesnike projekta i zajednice.</p> <p>Sprečavanje SEAH je predviđeno uključivanjem žena tokom trajanja projekta - tačnije, konsultacije sa zainteresovanim stranama pre i tokom implementacije projekta će obuhvatiti podizanje svesti i razumevanje rizika vezanih SEAH i mere ublažavanja koje je prilagođeno različitim zainteresovanim stranama. Projekat će osigurati redovne posete zajednicama i lokalnim institucijama. Rodni i ESS eksperti će sarađivati sa lokalnim vlastima ili organima kako bi senzibilisali članove zajednice o zaštitnim merama protiv SEAH. Stručnjak za rodna i socijalna pitanja projekta će podržavati lokalne zvaničnike u sprovođenju kampanja za prevenciju SEAH. Pobornici će biti identifikovaće koji će, gde je to primenjivo, delovati kao saveznici u SEAH zaštiti. Učesnicima projekta i zajednicama će biti pružene obuke o SEAH rizicima, načinu prijavljivanja i</p>

Aktivnost	Potencijalni rizik	Akcije (osigurati izbegavanje/ublažavanje ovoga) da bi se rešili potencijalni uticaji
		dostupnim uslugama, uključujući SEAH GRM uspostavljen od strane projekta.
Monitoring	Mogući negativni uticaji koji nisu identifikovani	<p>Iako ovo nije ekološki i socijalni uticaj sam po sebi, ima implikacije na praćenje uspeha ili nedostataka projekta kako bi se oni mogli ublažiti, ali i da bi se doprinelo većem, nacionalnom obimu prikupljanja podataka. Stoga je obuka o monitoringu (npr. obnova šuma) od suštinske važnosti. Svaka inventura i procena, kao i investicija, treba da budu georeferencirana i postavljena na Earth Map.</p> <p>Aktivnosti izgradnje kapaciteta (uključujući obuke i podizanje svesti) treba da se održavaju na različitim nivoima upravljanja i na nacionalnom nivou.</p> <p>Monitoring ESMF-a će obavljati posebno angažovana osoba u okviru PMU-a.</p>

Izvor: elaboracija autora.

8. PRINCIPI I PROCEDURE ZA UBLAŽAVANJE UTICAJA TOKOM IMPLEMENTACIJE

164. Ovo poglavlje opisuje proces kojim se osigurava da se pitanja životne sredine i socijalna pitanja rešavaju kroz institucionalne aranžmane i procedure koje projekat koristi za upravljanje identifikacijom, pripremom, odobravanjem i implementacijom aktivnosti podprojekata.

165. Ovaj ESMF identifikuje aktivatore ESS politike za projekat, potencijalne ekološke i društvene uticaje projektnih aktivnosti, i mere za ublažavanje identifikovanih rizika. U ranim fazama projekta, kada budu identifikovane konkretne ciljane oblasti aktivnosti, i aktivnosti u potpunosti definisane, izvršice se skrining za životnu sredinu i socijalna pitanja na nivou podprojekata (vidi FAO kontrolnu listu za ekološke i socijalne zaštitne mere [ESS] u Aneksu 3). Projekti kategorije A će biti isključeni. Ovaj alat će pomoći u identifikovanju podprojekata za koje mogu biti potrebne mere ublažavanja.

166. Da bi se osiguralo da se ekološka i socijalna pitanja pravilno razmatraju i rešavaju u skladu a politikama FAO i GCF, sve aktivnosti projekta će proći kroz proces skrininga, ocene, revizije i odobravanja pre sprovođenja projektnih aktivnosti. Sprovede se procene biodiverziteta da bi se osiguralo da se područja obuhvaćena projektom ne smatraju kritičnim staništima i da će, ako i kada bude potrebno, biti usvojene odgovarajuće mere ublažavanja. U skladu sa ESIA procedurama Srbije, ovaj ESMF predstavlja početnu procenu uticaja na životnu sredinu; MPŠV je NDA i izvršni subjekat projekta, i odgovorno je za aktivnosti u oblasti šumarstva, poljoprivrede i vodoprivrede (dakle, tehnički odgovorno Ministarstvo za stratešku procenu uticaja na životnu sredinu). Strateška procena uticaja na životnu sredinu u Srbiji je pod sveukupnom odgovornošću Ministarstva za zaštitu životne sredine (MZŽS); ovaj ESMF će se koristiti da bi se osiguralo da su ekološke i socijalne mere zaštite uspostavljene.. Takođe, podaktivnosti projekta će sprovesti, ukoliko je primenljivo, dodatne procene uticaja na životnu sredinu i socijalna pitanja, gde će se poštovati FAO i/ili nacionalni standardi/procedure za procenu uticaja na životnu sredinu, u zavisnosti od toga koji su najstroži. Nijedna podaktivnost neće otpočeti dok se ne sprovedu odgovarajuće procene i dobiju odobrenja.

Tabela 18. Usaglašenost projekta sa Srpskim ESIA procedurama i koracima

Faza aktivnosti	Srpske ESIA procedure i koraci
Početni skrining	<ul style="list-style-type: none"> • ESS specijalista u okviru PMU projekta popunjava FAO-ovu kontrolnu listu za ESS skrining (koja je priložena u Aneksu 3) za planiranu podaktivnost i dostavlja je FAO-ovoj Jedinici za upravljanje zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMU) na proveru i odobrenje. • ESS kontrolna lista određuje klasifikaciju podaktivnosti projekta: <ul style="list-style-type: none"> ○ Projekat kategorije I (A) za koji je potreban potpuni izveštaj o proceni uticaja na životnu sredinu (EIA/EMP). ○ Projekat kategorije II (B) za koji je potrebna inicijalna procena uticaja na životnu sredinu (EIA/EMP). ○ Projekat kategorije III (C), za koji nije potrebna procena uticaja na životnu sredinu. <p>(Vidi Odeljak 8.2 u nastavku)</p>
Planovi za životnu sredinu i socijalna pitanja	<ul style="list-style-type: none"> • ESS specijalista u PMU projekta priprema Projektni zadatak za izradu ESMP, na osnovu Odeljaka 8.2 i 8.3 u nastavku. • ESS specijalista u PMU projekta, zajedno sa tehničkim stručnjacima, priprema Plan upravljanja životnom sredinom i socijalnim pitanjima (ESMP). • FAO-ova ESMU i MZŽS Republike Srbije pregledaju i odobravaju ESMP.

• ESMP-ovi se javno objavljuju i predstavljaju i o njima se razgovara tokom konsultacija sa zainteresovanim stranama.

(Vidi Odeljke 8.2 i 8.3 u nastavku)

Izvor: elaboracija autora.

8.1 DEFINISANJE PODPROJEKTNIH AKTIVNOSTI

167. Projekt je dizajniran tako da se očekuje da će imati mnogo veće ekološke koristi nego negativne ekološke uticaje. Potencijalni negativni ekološki uticaji projekta verovatno će biti mali i lokalizovani. Međutim, prepoznato je da oni mogu prerasti u veće uticaje ukoliko se ne identifikuju na vreme tokom ciklusa planiranja i ako se mere za njihovo ublažavanje ne ugrade u planiranje i implementaciju projekta.

168. S obzirom na to da će aktivnosti koje će biti implementirane na svakoj lokaciji biti vrlo slične po prirodi i obimu, predlaže se da se procena potencijalnih rizika sprovodi na nivou aktivnosti podprojekta. Podprojektne aktivnosti predstavljaju validan alat za identifikaciju očekivanih uticaja, kao i mera za njihovo ublažavanje i monitoring.

169. U tom kontekstu, podprojektne aktivnosti će biti identifikovane tokom preliminarne faze projekta. Za svaku podprojektnu aktivnost će biti identifikovane lokacije za implementaciju, zajedno sa aktivnostima, uključujući izgradnju kapaciteta i obuku kao i informacije o uključivanju zainteresovanih strana specifične za svaku lokaciju.

170. Da bi se osigurao neometan i efikasan ESMF proces, jedna osoba u PMU će biti odgovorna za proces ekoloških i socijalnih zaštitnih mera (ESS) (uključujući GRM i uključivanje zainteresovanih strana).

8.2 SKRINING NA EKOLOŠKE I SOCIJALNE RIZIKE PODPROJEKTNIH AKTIVNOSTI

171. FAO-vom kontrolnom listom za Ekološki i socijalni (ESS) skrining (Aneks 3) će biti utvrđeno da li je potrebno izraditi Plan upravljanja životnom sredinom i socijalnim pitanjima (ESMP) za svaku podprojektnu aktivnost. Priroda, obim, reverzibilnost i lokacija uticaja su glavni elementi u skriningu podprojekata; stručna procena je ključni faktor u odlučivanju da li je potrebna izrada ESMP za podprojekat ili ne, a mora se konsultovati i nacionalna SEIA legislativa.

172. Za podprojektnu aktivnost za koju je potrebno izraditi ESMP, predlog mora da uključi skup mera ublažavanja sa monitoringom i institucionalnim aranžmanima koji će se preduzeti tokom faze implementacije kako bi se pravilno upravljalo svim potencijalnim negativnim ekološkim i socijalnim uticajima koji mogu biti identifikovani.

173. FAO će sprovesti ekološki i socijalni skrining po ESS kontrolnoj listi FAO-a. Kada se odrede lokacije za implementaciju i korisnici, kontrolna lista za skrining po podprojektnim aktivnostima će biti popunjena i potpisana od strane ESS specijaliste u Jedinici za upravljanje projektom (PMU). ESS specijalista će sakupiti rezultate kontrolne liste za skrining. Ovaj dokument će biti poslat ESM jedinici u FAO na odobrenje. FAO će isključiti visokorizične podprojekte.

174. Skrining podprojektnih aktivnosti podrazumeva:

- a) proveravanje da li je aktivnost dozvoljena (u skladu sa zakonodavnim i regulatornim zahtevima Projekta); i
- b) utvrđivanje nivoa procene uticaja na životnu sredinu na osnovu očekivanih uticaja.

Kontrolna lista za ESS skrining će dati sledeće ishode:

- a) utvrdiće kategoriju za dalju procenu; i
- b) utvrdiće koji instrument procene uticaja na životnu sredinu treba primeniti.

175. Za dokumente o predimplementacionim zaštitnim merama (po jedan za svaku podaktivnost) biće odgovoran specijalista za zaštitne mere projekta pre implementacije aktivnosti i oni će biti poslani ESM Jedinici na odobrenje.

176. Dokumenti će sadržati sledeće informacije koje se odnose na svaku projektnu podaktivnost:

- a) Opis aktivnosti koje će se sprovoditi na svim lokacijama
- b) Opis svake lokacije za implementaciju:
 - i. Geografija i specifičnosti u pogledu aktivnosti
 - ii. Korisnici i zainteresovane strane
 - iii. Mapa lokacije
- c) Opis procesa uključivanja zainteresovanih strana koji je sproveden u preliminarnoj fazi i plan uključivanja zainteresovanih strana koji će se sprovoditi tokom implementacije.
- d) Podatke po pojedinačnim lokacijama o mehanizmu za rešavanje pritužbi i objavljivanju informacija.
- e) Ukupni rezultati kontrolnih lista za ekološki i socijalni skrining po podaktivnostima, potpisani od strane specijaliste za zaštitne mere u Jedinici za upravljanje projektom.
- f) Gde je primenljivo, planovi ekoloških i socijalnih zaštitnih mera koji identifikuju mere ublažavanja, indikatore, odgovornosti i vremenski okvir. ESMP će biti dodat planu monitoringa da bi se osiguralo da se o učinku zaštitnih mera redovno izveštava kao i o monitoringu uključenosti zainteresovanih strana po lokacijama.

8.3 UPRAVLJANJE EKOLOŠKIM I SOCIJALNIM RIZICIMA

177. Za podaktivnost koja zahteva ESMP, predlog podaktivnosti mora sadržati ESMP koji se sastoji od skupa mera ublažavanja sa planom monitoringa i institucionalnim aranžmanima koji će biti preduzeti tokom implementacije. Sredstva su budžetirana za ESS specijalistu, koji je odgovoran za sveukupnu pripremu ovog dokumenta (vidi Aneks 2).

178. ESMP treba da uključuje:

Mere ublažavanja: Na osnovu ekoloških i socijalnih uticaja identifikovanih iz kontrolne liste, ESMP treba da da opis sa tehničkim detaljima za svaku meru ublažavanja, zajedno sa projektima, opisima opreme i operativnim procedurama, gde je odgovarajuće.

Monitoring: Ekološki i socijalni monitoring tokom implementacije podprojekata treba da bude opisan, kako bi se merio uspeh mera ublažavanja. Konkretno, odeljak o monitoringu u ESMP-u daje:

- Specifičan opis i tehničke detalje mera monitoringa koje uključuju parametre koji se mere, metode koje će biti korišćene, lokacije uzorkovanja, učestalost merenja, granice detekcije

(gde je odgovarajuće), i definiciju pragova koji će signalizirati potrebu za korektivnim akcijama.

- Procedure za monitoring i izveštavanje kako bi se osigurala rana detekcija uslova koji zahtevaju specifične mere ublažavanja i pružili podaci o napretku i rezultatima ublažavanja, npr. putem godišnjih revizija i ispitivanja da bi se ispratila sveukupna efikasnost datog ESMP-a.

179. **Institucionalni aranžmani** ESMP treba takođe da pruži konkretan opis institucionalnih aranžmana, tj. ko je odgovoran za sprovođenje mera ublažavanja i monitoringa (za rad, nadzor, sprovođenje, monitoring implementacije, korektivne akcije, finansiranje, izveštavanje i obuku osoblja). Takođe, ESMP treba da uključi procenu troškova mera i aktivnosti koje se preporučuju, kako bi se obezbedila neophodna sredstva koja će biti budžetirana i uključena u predlog. Mere ublažavanja i praćenja koje se preporučuju u ESMP-u treba da budu razvijene u konsultacijama sa svim pogođenim grupama kako bi se u dizajn ESMP-a ugradili njihovi problemi i stavovi.

180. Kada predimplementacioni dokumenti sa ESMP-ovima budu odobreni od strane ESM jedinice u FAO-u i Ministarstva za zaštitu životne sredine Srbije, Specijalista za ekološke i socijalne zaštitne mere iz PMU-a će postarati da ESMP-ovi budu uključeni i da se o njima izveštava, pored izveštavanja o uključivanju zainteresovanih strana u kontekstu plana za monitoring.

181. U tom kontekstu, terensko osoblje će biti odgovorno za monitoring napretka u skladu sa planom za monitoring, kao i za identifikovanje potencijalnih rizika koji mogu nastati tokom faze implementacije. Ove informacije će biti sakupljene u izveštajima o napretku, a obrasci će imati odeljak o upravljanju ekološkim i socijalnim rizicima, u kojem će biti izveštavano o gore navedenim informacijama.

182. Informacije iz izveštaja o napretku priprema ESS specijalista u PMU, koji će sabrati informacije primljene u izveštajima o napretku, kao i one vezane za pritužbe, kako bi se sastavio polugodišnji izveštaj o učinku ekoloških i socijalnih zaštitnih mera, koji će biti odobren od strane ESM jedinice u FAO-u. Ovaj izveštaj će takođe obuhvatiti aspekte Mehanizma za rešavanje pritužbi kako bi se obezbedila njegova efikasnost i biće korišćen u pripremi Godišnjih izveštaja o učinku M&E jedinice (APR): na osnovu iskustava iz prethodnih godina, na sastancima GPRB, GRM će biti ocenjen i razrađen, ako i kada to bude potrebno.

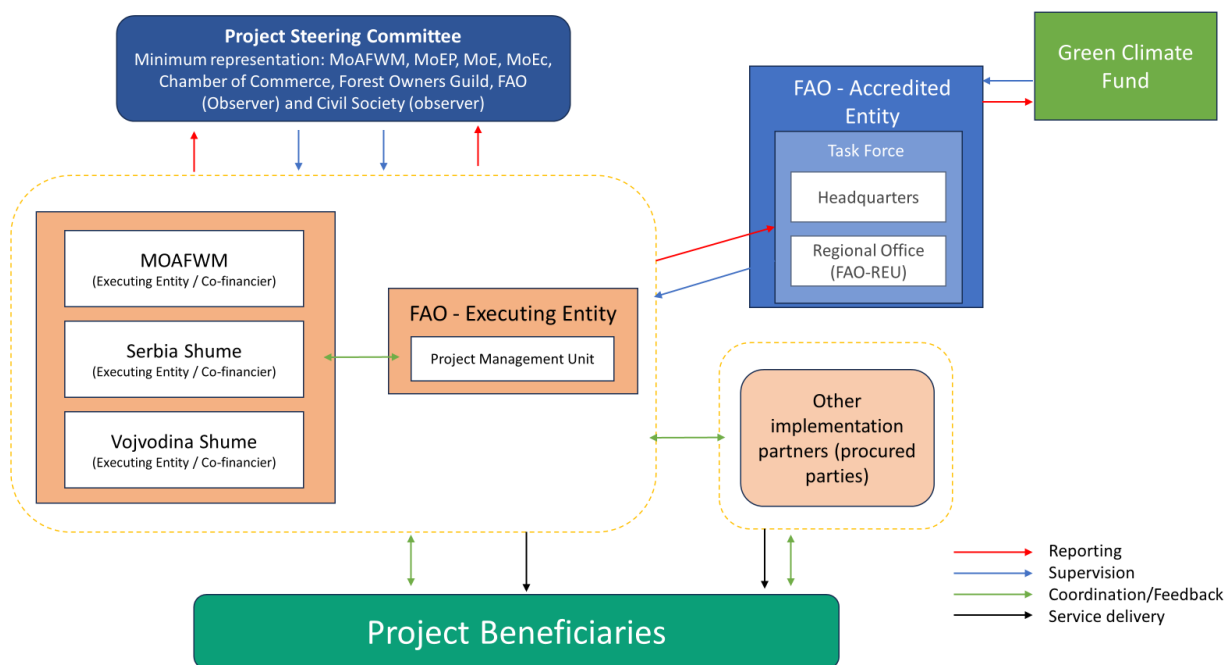
9. ORGANIZACIJA IMPLEMENTACIJE

183. U okviru strukture uprave projektom opisane u odeljku 2.4, iznad, biće uspostavljena struktura upravljanja projektom (Jedinica za upravljanje projektom, ili JUP/PMU), u okviru koje će raditi i Specijalista za ekološke i socijalne zaštitne mere.

9.1 UPRAVLJANJE I IMPLEMENTACIJA PROJEKTA

184. FAO će biti akreditovani subjekat Projekta i biće suizvršilac aktivnosti zajedno sa Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MPŠV). Projekat će se izvoditi kroz Jedinicu za upravljanje projektom (PMU) da bi se podržale sve tehničke aktivnosti. Jedinica za upravljanje projektom će raditi pod vođstvom upravnog odbora u kojem će biti predstavnici resornih ministarstava i drugih zainteresovanih strana, uključujući predstavnike privatnog sektora.

Slika 12. Organizacija implementacije projekta

Izvor: elaboracija autora.

185. Da bi se osigurao nacionalni angažman i strateško pozicioniranje, projekat će sarađivati sa vladinim (Ministarstva i opštine) i nevladinim partnerima (Privredne komore; organizacije iz oblasti šumarstva, poljoprivrede i drugih kategorija). Institucije i organizacije partneri odražavaju različite dimenzije projekta. Svaka od njih će imati specifičnu ulogu u obezbeđivanju uspeha i održivosti planiranih aktivnosti.

Tabela 19. Uloga glavnih institucionalnih zainteresovanih strana

Institucija	Opis
Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MPŠV) (IZVRŠNI SUBJEKAT)	NDA je odgovorna je za razvoj i implementaciju politika u oblasti poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede. Projekat će uglavnom saradivati sa Upravom za šume na svim pitanjima vezanim za šumarstvo, ali posebno na pitanjima FLR, uz podršku i učešće Direkcije za poljoprivredno zemljište, Direkcije za ruralni razvoj i drugih direkcija po potrebi.
Ministarstvo zaštite životne sredine (MZŽS)	Odgovorno je za razvoj i održavanje sistema zaštite i unapređenja životne sredine; ima generalnu odgovornost za stratešku procenu uticaja na životnu sredinu. Projekat će saradivati sa MZŽS kao glavnim partnerom za uspostavljanje mehanizma kompenzovanja/internog smanjenja CO2 emisija u aktivnostima vezanim za proces dekarbonizacije.
Ministarstvo rudarstva i energetike (MRE)	Odgovorno je za povećanje energetske efikasnosti i energetske sigurnosti. Projekat će saradivati sa Ministarstvom privrede na ozelenjavanju lanaca vrednosti goriva biomase i drugim aktivnostima vezanim za proces dekarbonizacije.
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (MPNTR)	Odgovorno je za nacionalni obrazovni sistem. Projekat će saradivati sa MPNTR kao glavnim partnerom za unapređenje nastavnih planova i programa nacionalnih univerziteta i stručnih škola koji su relevantni za prakse, tehnologije i metodologije uvedene projektom.
Ministarstvo privrede (MP)	Odgovorno je za izradu nacionalnih ekonomskih, trgovinskih i industrijskih politika razvoja i strategija ekonomske sigurnosti i održivog razvoja. Projekat će saradivati sa MP kako bi se privatni sektor uključio u aktivnosti šumarstva i dekarbonizacije.
JP Srbijašume i JP Vojvodinašume (IZVRŠNI SUBJEKTI)	Odgovorni su za upravljanje šumama u državnom vlasništvu, kao i stručne poslove i nadzor nad privatnim šumama. Projekat će saradivati sa JP u planiranju i implementaciji aktivnosti pošumljavanja i obnove projekta i širenju novouvedenog klimatski adaptivnog gajenja šuma da bi postao sastavni deo SFM.
Opštine	Opštine su nadležne za opštinsko zemljište (uključujući neznatnu šumsku površinu u veoma ograničenom broju opština) unutar granica svoje teritorije. Projekat će saradivati sa opštinama na istraživanju mogućnosti za ulaganja u FLR na degradiranom zemljištu primenom novouvedenih CAS pristupa.
Šumarska komora	Projekt će saradivati sa Šumarskom komorom na daljoj obuci šumarskih stručnjaka kako bi se osiguralo da se novouvedeni CAS pristupi primenjuju u njihovom svakodnevnom radu.
Privredna komora Srbije/Udruženja proizvođača žitarica Srbije	Projekat će saradivati sa Privrednom komorom i Udruženjem proizvođača žitarica Srbije na identifikovanju aktera iz privatnog sektora kako bi se oni uključili u aktivnosti šumarstva/dekarbonizacije.
Nacionalna asocijacija za biomasu SerBio	SerBio je udruženje nevladinih organizacija, privrednih društava i pojedinaca u oblasti korišćenja biomase i može olakšati interakciju sa različitim zainteresovanim stranama u vezi sa mobilizacijom i korišćenjem biomase.
Nacionalne i lokalne NVO	Ekološke NVO na nacionalnom nivou, poput Pokreta gorana, aktivne su na lokalnom nivou u edukaciji mladih ljudi i preduzimanju terenskih

	aktivnosti kao što je sadnja drveća u manjem obimu. Projekat će pokušati da ih uključi u FLR aktivnosti, tako šireći znanje o novouvedenim CAS pristupima široj javnosti i doprinoseći postizanju održivosti rezultata projekta.
--	--

Izvor: elaboracija autora.

186. Pregled aktivnosti/uloga dodeljenih relevantnim zainteresovanim stranama za svaku od komponenti i podkomponenti dat je u Tabeli 20, ispod. Specijalista za ekološke i socijalne zaštitne mere (ESS) će sarađivati sa partnerima kako bi se osigurala implementacija ovog ESMF-a. Kako bude identifikovano tokom implementacije projekta, ovo podrazumeva pripremu ESMP-a i obuku o aspektima sprovođenja ESMP-a (npr. angažovanje zainteresovanih strana, GRM, monitoring).

Tabela 20. Uloge i odgovornosti u aktivnostima

Aktivnost	Uloga	Odgovornost
Aktivnosti 1.1: Tehnička pomoć za jačanje postojećeg okvira politika upravljanja i monitoringa šuma.	Uspostavljanje Nacionalnog sistema monitoringa šuma (NFM).	MPŠV
	Izrada nacionalne strategije, akcionog plana i smernica za sprovođenje za zasade drvene biomase za energiju.	MPŠV
	Izdavanje smernica za donosioce odluka o LULUCF-u radi sprečavanja degradacije zemljišta.	MPŠV
	Izrada standarda za proizvodnju/rukovanje i upotrebu biomase.	MPŠV
Aktivnosti 1.2: Tehnička pomoć za unapređenje postojećeg sistema za monitoring, izveštavanje i verifikaciju (MRV) i uspostavljanje nacionalnih opcija za kompenzaciju i interno smanjenje emisija.	Unapređenje i operativno osposobljavanje nacionalnog MRV sistema (u vezi sa šumarstvom).	MPŠV
	Razvijanje i aktiviranje nacionalnih mehanizama za ugljeničnu kompenzaciju/interno smanjenje emisija.	MZŽS

	Uspostavljanje regionalne platforme za razmenu znanja o nacionalnim mehanizmima za kompenzaciju/intern o smanjenje emisija.	MZŽS
Aktivnosti 1.3: Tehnička pomoć za uvođenje klimatski adaptivnog gajenja šuma (CAS) u nacionalne procedure za upravljanje šumama.	Uključiti i obučiti javne i privatne zainteresovane strane u vezi sa klimatski adaptivnim gajenjem šuma.	MPNTR/Šumarska komora/JP Srbijašume i JP Vojvodinašume/MPŠV
	Izraditi smernice za klimatski adaptivno gajenje šuma (rasadnička proizvodnja, priprema zemljišta, operacije sadnje i upravljanje).	MPŠV/MZŽS/JP Srbijašume i JP Vojvodinašume
	Unaprediti nacionalne nastavne programe (šumarski fakultet i stručne škole koje se bave šumarstvom, poljoprivredom i računovodstvom) tako da uključe novouvedene prakse i tehnologije.	MPNTR
	Uvesti regionalne platforme za razmenu znanja o CAS.	MPŠV
Aktivnosti 2.1: Unapređenje javnih rasadnika i proizvodnje klimatski adaptivnih sadnica.	Unapređenje i stavljanje u funkciju javnih rasadnika (Vojvodina/Centraln a Srbija).	MZŽS/JP Srbijašume i JP Vojvodinašume
	Podrška i obuka operatera javnih i privatnih rasadnika u proizvodnji različitih i klimatski	MZŽS/Šumarska komora

	adaptivnih šumskih sadnica.	
	Proizvodnja klimatski adaptivnih sadnica (lokalne vrste/sorte) od strane državnih rasadnika.	MZŽS/JP Srbijašume i JP Vojvodinašume
Aktivnosti 2.2: Investiranje u obnovu i širenje šuma (učesće zajednice, priprema zemljišta, sadnja i održavanje).	Osnivanje novih šuma.	JP Srbijašume i JP Vojvodinašume/MPŠV
	Obnova degradiranih šuma.	JP Srbijašume i JP Vojvodinašume/MPŠV
	Pretvaranje privatnih izdaničkih sastojina u visoke šume.	JP Srbijašume i JP Vojvodinašume/MPŠV
	Uspostavljanje zaštitnih pojaseva.	JP Srbijašume i JP Vojvodinašume/MPŠV
Aktivnosti 2.3: Podrška i unapređenje uloge privatnog sektora u postizanju nacionalnih ciljeva u šumarstvu i ozelenjavanju lanca vrednosti drvene biomase.	Kultivacija privatnog zemljišta koje više nije pogodno za poljoprivredu drvenastim vrstama u energetske svrhe.	JP Srbijašume i JP Vojvodinašume/MPŠV/Opštine
	Uključivanje privatnih aktera u lance vrednosti održive biomase.	MRE/MP
	Uspostaviti platformu koja uključuje zainteresovane strane iz šumarskog i poljoprivrednog sektora radi podrške savremenog i transparentnog lanca vrednosti šumarstva i biomase.	MRE/MP
Aktivnosti 3.1: Osnivanje/promocija/pokretanje/operacionalizacija nacionalnog postrojenja za dekarbonizaciju.	Osnovati i operacionalizovati nacionalno postrojenje za dekarbonizaciju.	MZŽS

<p>Aktivnosti 3.2: Tehnička pomoć i razvoj kapaciteta za privredna društva u dizajniranju strategija dekarbonizacije, obračun GHG emisija i stvaranju investicionih planova za smanjenje emisije ugljen-dioksida i kompenzaciju.</p>	<p>Osigurati uključenost agroindustrijskih i drugih kompanija u proces.</p>	<p>MRE/MP/Privredna komora Srbije/Udruženja proizvođača žitarica Srbije</p>
	<p>Osigurati da agroindustrijska i druga privredna društva izrade i započnu implementaciju svojih strategija, budžeta i akcionih planova za dekarbonizaciju.</p>	<p>MRE/MP</p>
	<p>Obučiti, osposobiti i operacionalizovati pružaoce usluga dekarbonizacije (npr. knjigovođe/revizore)</p>	<p>MRE/MP</p>
<p>Aktivnosti 3.3: Isplata zajmova i tehničke pomoći za izvršenje planova za smanjenje ugljeničnih emisija, uključujući projekte internog smanjenja emisija (insetting).</p>	<p>Isplaćivati sredstva iz nacionalnih i međunarodnih finansijskih institucija kompanijama u privatnom sektoru za izvršenje njihovih planova za smanjenje ugljeničnih emisija (uključujući projekte internog smanjenja emisija).</p>	<p>MRE/MP</p>
	<p>Postarati se da kompanije ulože sredstva u nacionalne kompenzacije.</p>	<p>MRE/MP</p>

Izvor: elaboracija autora.

9.2 UPRAVLJANJE EKOLOŠKIM I SOCIJALNIM ZAŠTITNIM MERAMA

187. Projekat će osigurati sve zainteresovane strane pridržavaju ovog Okvira za upravljanje zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMF), a da se njegovi delovi koriste kao smernice za pripremu planova za upravljanje ekološkim i socijalnim pitanjima (ESMP), uključujući aspekte monitoringa i izgradnje kapaciteta. U tu svrhu će biti angažovan specijalista za ekološke i socijalne zaštitne mere (ESS) u

okviru PMU, tokom trajanja projekta. Ukupni budžet od 115.000 USD je odvojen za platu ove osobe. ESS specijalista će biti odgovoran za obezbeđivanje sveukupne usklađenosti sa ovim ESMF-om, uključujući osiguranje implementacije različitih predloženih mera ublažavanja; prezentovanje i objašnjavanje ESMF-a i Mehanizma za rešavanje pritužbi svim zainteresovanim stranama tokom konsultacija, kao i uključivanje povratnih informacija u implementaciju projekta; kao i monitoring procesa zaštite. To podrazumeva obezbeđivanje da zainteresovane strane imaju kapacitete za implementaciju ESMP-a, a ako nemaju, pružanje obuke. ESS specijalista će takođe podržavati monitoring učinaka zaštitnih mera tokom trajanja projekta. To podrazumeva sve aspekte ekoloških i socijalnih zaštitnih mera, rešavanje pritužbi, uključivanje zainteresovanih strana, izveštavanje, koordinaciju i nadgledanje skrininga podaktivnosti i pripremu i izvršenje povezanih ESMP-ova. ESS specijalista će biti odgovoran za obezbeđivanje ESS skrining za podaktivnosti pre implementacije i obezbeđivanje da svi ESMP-ovi budu odobreni od strane FAO ESMU i MZŽS Srbije. ESS specijalista će takođe biti odgovoran za pripremu Projektnog zadatka za ESMP-ove (koristeći smernice iz Odeljka 8, iznad) i sveukupni nadzor nad ublažavanjem svih aktivnosti srednjeg rizika koristeći ESMP-ove izrađene tokom implementacije, a u saradnji sa subjektima uključenim u implementaciju tih komponenti (kao što je opisano u Tabelama 19 i 20 iznad).

188. ESS specijalista će imati podršku od strane projektnog specijaliste za rodna pitanja i drugih tehničkih stručnjaka. ESS specijalista će takođe blisko sarađivati sa M&E jedinicom i specijalistom za rodna pitanja na pitanjima koja se odnose na izveštavanje o aspektima ekoloških i socijalnih zaštitnih mera i uključivanja zainteresovanih strana u projekat.

189. Radni plan koji opisuje implementaciju obaveza i budžet, prikazan je u ovom okviru upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima i obuhvaćen je Aneksom 2.

190. **Monitoring**⁸². Sistem za praćenje i evaluaciju će biti uspostavljen za projekat u skladu sa smernicama GCF-a, radi izveštavanja o njegovom Integrisanom okviru za upravljanje rezultatima (IRMF), dizajniranom da meri ključne indikatore projekta. PMU će biti odgovoran za praćenje aktivnosti projekta. Sistem za monitoring i evaluaciju će biti razvijen u saradnji sa službenikom za M&E i sa Sistemom za monitoring informacija kako bi se pratio učinak i ključni indikatori na nacionalnom nivou, kao i na nivou AP Vojvodine i Centralne Srbije. Svi ugovori o uslugama, pisma o saglasnosti i memorandumi o razumevanju sa partnerima u implementaciji preciziraće njihovu odgovornost u vezi sa prikupljanjem i izveštavanjem podataka razvrstanih po polu. Partneri u implementaciji će podnositi izveštaje PMU-u, koji će pripremati konsolidovani izveštaj na godišnjem nivou. Biće organizovani redovni sastanci za monitoring i dalje praćenje realizacije, gde će se razmatrati problemi, a kada bude potrebno, biće preporučene korektivne mere. FAO, kao glavna implementacijska agencija, biće odgovoran za čuvanje evidencije o svim aktivnostima projekta u standardnim formatima izveštavanja. Svi partneri na implementaciji će biti obavezni da obezbede informacije o ključnim indikatorima, uticaju, rezultatima i izlaznim indikatorima koji su navedeni u IRMF-u. Sedište FAO-a će podržati PMU u proveru i analizi izveštaja o napretku i proceni učinka u odnosu na polaznu tačku i ciljeve. FAO će upravljati i koordinirati izveštavanjem GCF-u u skladu sa njegovim standardnim procedurama. Funkcije M&E uključuju verifikaciju i poštovanje socijalnih i ekoloških zaštitnih mera. ESS specijalista će blisko sarađivati sa M&E službenikom kako bi informacije za pravovremeno izveštavanje o implementaciji ESMF-a, u odgovarajućem formatu (M&E) bilo obezbeđeno. Pored toga, u ESMP-ovima će biti opisan ekološki i socijalni monitoring tokom implementacije svih podprojekata da bi se merio uspeh mera ublažavanja iz ESMP-a (ovo će biti uključeno u Projektni zadatak

⁸² Dodatni detalji o praćenju i evaluaciji SRVALI projekta dostupni su u Odeljku 6 Aneksa 2 (Studija izvodljivosti) i Aneksu 11 (Planovi monitoringa i evaluacije) FPP-a..

za pripremu ESMP-a). Informacije prikupljene kroz ovaj proces će se vraćati u M&E izveštavanje o projektu (Odeljak 8.3 iznad).

ANEKS 1. SPISAK NEPRIHVALJIVIH AKTIVNOSTI

Da bi se izbegli negativni i nepovratni uticaji na životnu sredinu i ljude, sledeće aktivnosti su eksplicitno isključene iz finansiranja:

1. Štetan ili eksploatatorski oblik dečjeg rada.
2. Štetan ili eksploatatorski oblik prisilnog rada.
3. Prisilna evikcija bez obezbeđivanja i pristupa odgovarajućim oblicima pravne i druge zaštite.
4. Aktivnosti koje dovode do eksploatacije i omogućavanja autsajderima da pristupe zemljištu i teritoriji autohtonih naroda u koji su u dobrovoljnoj izolaciji i u inicijalnom kontaktu.
5. Uništavanje zaštićenih područja ili drugih područja visokog biodiverziteta i Velike vrednosti u pogledu očuvanja.
6. Izgradnja ili finansiranje brana visine preko 15 m.
7. Aktivnosti koje su nezakonite u skladu sa zakonima, propisima ili ratifikovanim međunarodnim konvencijama i sporazumima zemlje domaćina u vezi sa zaštitom biodiverziteta ili kulturnog nasleđa.
8. Aktivnosti ili materijali koji se smatraju nezakonitim u skladu sa zakonima ili propisima zemlje domaćina ili međunarodnim konvencijama i sporazumima, kao što su:
 - proizvodi koji sadrže bilo koju supstancu koja je zabranjena za upotrebu ili trgovinu prema primenljivim međunarodnim ugovorima i sporazumima, ili koja zadovoljava kriterijume kancerogenosti, mutagenosti ili reproduktivne toksičnosti propisanim od strane relevantnih međunarodnih agencija;
 - divlje biljne ili životinjske vrste odnosno proizvodi koji podležu odredbama Konvencije o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore (CITES).
9. Prekogranična trgovina otpadom i otpadnim proizvodima, osim ako je u skladu sa Bazelskom konvencijom i relevantnim propisima.
10. Trgovina povezana sa pornografijom i/ili prostitucijom.
11. Proizvodnja i distribucija rasističkih i diskriminatorских medijskih sadržaja.
12. Aktivnosti projekta u kojima bilo koji od sledećih proizvoda ima primarnu ulogu:
 - proizvodnja, upotreba ili trgovina radioaktivnim materijalima i nevezanim vlaknima azbesta ili proizvodima koji sadrže azbest;
 - ribolov pomoću eksploziva i izlovljavanje ribe velikim pelagijskim plutajućim mrežama dužim od 2,5 km;
 - proizvodnja ili trgovina alkoholnim pićima (osim piva i vina) i duvanom;
 - proizvodnja, upotreba, trgovina ili distribucija oružja i municije;
 - poslovi kocke, kazina i slično.
13. Korišćenje genetski modifikovanih organizama (GMO) i invazivnih vrsta.

ANEKS 2: Vremenski raspored i budžet ESMF-a

Specijalista za ekološke i socijalne zaštitne mere (ESS) biće deo Jedinice za upravljanje projektom (PMU). Ta osoba će biti angažovana za vreme trajanja projekta i radiće u saradnji sa ostalim članovima tima (npr. specijalista za rodna pitanja, M&E službenik). ESS specijalista će biti odgovoran za sveukupnu implementaciju ovog ESMF-a, uključujući: (i) sprovođenje ekoloških i socijalnih procena koristeći FAO-ovu kontrolnu listu za ESS skrining, kao i pripremu ESMP-a za podprojektnu aktivnosti koje to zahtevaju (u saradnji sa tehničkim stručnjacima kao što su tehnički savetnik MP, stručnjak za šumarstvo, specijalista za rodna pitanja i relevantni pružaoci usluga); (ii) obuku osoblja PMU i relevantnog osoblja implementacijskih agencija o ESMF-u (uključujući proces uključivanja zainteresovanih strana i Mehanizam za rešavanje pritužbi), uz podršku specijaliste za rodna pitanja; (iii) validacija ESMF-a: tokom konsultacija sa zainteresovanim stranama, prezentovanje, objašnjavanje i prikupljanje povratnih informacija od zainteresovanih strana o ESMF-u (uključujući Mehanizam za rešavanje pritužbi) i, po potrebi, uključivanje tih povratnih informacija u proces GPRB; i (iv) u sklopu M&E procesa projekta, i u saradnji sa M&E službenikom u PMU, priprema uvida u aspekte ekoloških i socijalnih zaštitnih mera projekta za godišnje izveštavanje, kao i za srednjoročne i završne evaluacije.

Projektni troškovi za relevantne članove tima.

Opis troška	1. godina	2. godina	3. godina	4. godina	5. godina	6. godina	7. godina	Ukupni troškovi u USD
Specijalista za ESS zaštitne mere	30.000	40.000	15.000	7.500	7.500	7.500	7.500	115.000
Međunarodni konsultant (ekspert za biodiverzitet/pošumljavanje/obnovu i obogaćivanje šuma)	0	2.250	3.600	3.600	1.800	450	450	12.150
Specijalista za rodna pitanja	30.000	40.000	15.000	7.500	7.500	7.500	7.500	115.000
UKUPNO	60.000	82.250	33.600	18.600	16.800	15.450	15.450	242.150

Radni plan i odgovornosti

ACTIVITY	INDICATOR	YEAR 1				YEAR 2				YEAR 3				YEAR 4				YEAR 5				YEAR 6				YEAR 7				RESPONSIBILITY				
		Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4					
CAPACITY BUILDING																																		
Capacity building of project staff/Implementing partners on ESS	Training of PMU staff on ESS provided at AWPB meetings																																	ESS Specialist
ESS SCREENING AND ASSESSMENT																																		
Identification of sub-project activities	List of sub-activities																																	ESS Specialist/FAO ESM Unit
ESS screening of sub-project activities	ESS Checklists																																	ESS Specialist/FAO ESM Unit
Environmental and Social Assessment and preparation of safeguards related documentation for compliance by sub-project activity and ESMPs	Pre-implementation documents per sub-project activity and ESMPs																																	ESS Specialist/FAO ESM Unit
ESS oversight																																		
STAKEHOLDER ENGAGEMENT-IMPLEMENTATION																																		
Annual Work Plan and Budget (AWPB)	Approved AWPBs																																	PMU/Steering Committee/Project ESS Specialist
Stakeholder consultations	Consultation reports																																	PMU M&E Officer and Specialist/ESS Specialist/Gender Specialist
GENDER ACTION PLAN																																		
Mainstreaming gender in project interventions	Details in Gender Action Plan																																	Gender Specialist/PMU M&E Specialist
MONITORING AND REPORTING																																		
Monitoring on ESS performance and stakeholder engagement, including Grievance Redress Mechanism	Project Progress reports																																	PMU M&E Specialist/ESS Specialist/Gender Specialist/FAO ESM Unit
Mid-Term and Terminal Review and Reporting	Mid-Term and Terminal Reports																																	FAO/PMU/PMU M&E Unit/External Independent Auditor
PROJECT MONITORING	Project Monitoring																																	FAO/PMU/PMU M&E Unit/External Independent Auditor
<p>* Annual Work Plan and Budget</p> <p>** Annual Performance Report</p>																																		

ANEKS 3. FAO KONTROLNA LISTA ZA EKOLOŠKI I SOCIJALNI SKRINING KOJA SE KORISTI ZA UTVRĐIVANJE PLANA ZA UBLAŽAVANJE RIZIKA

Identifikacija ekoloških i socijalnih rizika - Kontrolna lista za skrining (ESMG, 2015)

Aktivaciona pitanja

	Pitanje	DA	NE
1	<p>Da li bi ovaj projekat:</p> <ul style="list-style-type: none"> doveo do degradacije (biološke ili fizičke) zemljišta ili ugrozio održive prakse upravljanja zemljištem; ili uključivao razvoj velikog sistema za navodnjavanje, izgradnju brane, upotrebu otpadnih voda ili uticao na kvalitet vode; ili umanjio adaptivnu sposobnost na klimatske promene ili značajno uvećao GHG emisije; ili doveo do bilo kakvih promena u postojećim pravima poseda¹ (formalnim i neformalnim²) pojedinaca, zajednica ili drugih na zemljište, ribarske ili šumske resurse? 		X
2	Da li bi ovaj projekat bio realizovan u ili oko zaštićenih oblasti ili prirodnih staništa, smanjio biodiverzitet ili promenio funkcionalnost ekosistema, koristio strane vrste ili genetičke resurse?	X	
3	<p>Da li bi ovaj projekat:</p> <ul style="list-style-type: none"> Uveo useve i sorte koje prethodno nisu bile uzgajane, i/ili; Obezbedio seme/sadni materijal za kultivisanje, i/ili; Uključivao uvoz ili prenos semena ili sadnog materijala za kultivisanje <u>ili</u> istraživanje i razvoj; Dobavio ili koristio moderne biotehnologije ili njihove proizvode u proizvodnji useva, i/ili; Uspostavljao ili upravljao šumskim zasadima? 	X	
4	Da li bi ovaj projekat uveo vrste, rase, genotipove ili drugi genetski materijal koji nije poreklom sa tog područja ili nije lokalno prilagođen, u područje ili proizvodni sistem, ili na bilo koji način modifikovao okolni habitat ili proizvodni sistem koji koriste postojeći genetski resursi?		X
5	Da li bi ovaj projekat:		X

	<ul style="list-style-type: none"> • za rezultat imao direktnu ili indirektnu nabavku, snabdevanje ili upotrebu pesticida³: • na usevima, stoci, akvakulturi, šumarstvu, domaćinstvima; • kao što su tretiranje semena/useva na polju ili u skladištu; • kroz programe snabdevanja ulaznim resursima, uključujući sisteme vaučera; • u svrhu malih demonstracionih polja i istraživanja; • za strateške zalihe (skakavci) i hitne slučajeve; • izazivajući štetne efekte po zdravlje i/ili životnu sredinu; • dovodeći do povećane upotrebe pesticida u području projekta kao rezultat intenzifikacije proizvodnje; • izazivajući upravljanje ili odlaganje otpada od pesticida i materijala kontaminiranih pesticidima; • dovodeći do kršenja Kodeksa ponašanja? 		
6	Da li bi ovaj projekat trajno ili privremeno izmestio ljude iz njihovih domova ili udaljio od sredstava za proizvodnju/egzistenciju ili im ograničio pristup sredstvima za egzistenciju?		X
7	Da li bi ovaj projekat uticao na sadašnju ili buduću situaciju zaposlenosti ruralnih siromašnih slojeva, a posebno na produktivnost rada, mogućnosti zapošljavanja, uslove rada i prava na radu samozaposlenih seoskih proizvođača i drugih seoskih radnika?	X	
8	Da li ovom projektu pretil rizik da previdi postojeće rodne nejednakosti u pristupu proizvodnim resursima, robama, uslugama, tržištima, dostojanstvenom zapošljavanju i donošenju odluka? Na primer, tako što se ne bavi postojećom diskriminacijom žena i devojaka, ili ne uzimajući u obzir različite potrebe muškaraca i žena.		X
9	<p>Da li bi ovaj projekat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • imao autohtone narode* koji žive izvan područja projekta¹ gde će se odvijati aktivnosti; ili • imao autohtone narode koji žive u okviru područja projekta gde će se odvijati aktivnosti; ili • štetno ili ozbiljno uticao na prava autohtone naroda, njihovo zemljište, prirodne resurse, teritorije, egzistenciju, znanje, društveno tkivo, tradiciju, sisteme upravljanja i kulturu ili nasleđe (fizičko² i nefizičko ili nematerijalno³) u okviru odnosno izvan područja projekta; ili • bio lociran u području gde postoje kulturni resursi? <p>* FAO razmatra sledeće kriterijime za identifikaciju autohtonih naroda: vremenski prioritet</p>		X

<p>u pogledu zauzimanja i korišćenja određene teritorije; dobrovoljno održavanje kulturne posebnosti (npr. jezika, zakona i institucija); samoidentifikaciju; iskustvo potčinjavanja, marginalizacije, lišavanja poseda, isključenosti ili diskriminacije (bez obzira da li ovi uslovi traju i dalje ili ne).</p> <p>¹Izraz „Izvan područja projekta“ treba razumeti uzimajući u obzir verovatnoću da projektne aktivnosti utiču na život, pristup zemljištu i/ili prava autohtonih naroda, bez obzira na fizičku udaljenost. Na primer: Ako autohtona zajednica živi 100 km od projektnog područja gde će ribolovne aktivnosti uticati na prinos reke kojoj pristup ima i ta zajednica, tada korisnik treba da odgovori „DA“ na ovo pitanje.</p> <p>²Fizički se definišu kao pokretni ili nepokretni predmeti, lokaliteti, objekti, grupe objekata, prirodne karakteristike i predeli koji imaju arheološki, paleontološki, istorijski, arhitektonski, verski, estetski ili drugi kulturni značaj koji se nalaze u urbanim ili ruralnim sredinama, na tlu, pod zemljom ili pod vodom.</p> <p>³Nefizički ili nematerijalni se definišu kao „prakse, predstave, izrazi, znanja i veštine, kao i instrumenti, predmeti, artefakti i kulturni prostori povezani sa njima na takav način da ih zajednice, grupe i u nekim slučajevima pojedinci prepoznaju kao deo svog duhovnog i /ili kulturnog nasleđa“</p>		
---	--	--

Aneks 2: Drugostepena pitanja

ZAŠTITNA MERA 1 UPRAVLJANJE PRIRODNIM RESURSIMA

Pitanje	Upravljanje zemljištem i zemljišnim resursima	Ne	Da	Komentari
1.1	Da li bi ovaj projekat za rezultat imao degradaciju zemljišta (biološku ili fizičku)	NIZAK RIZIK	<p>UMERENI RIZIK</p> <p>Prikažite kako projekat primenjuje i pridržava se načela Svetske povelje o zemljištu</p>	Projekat <u>neće za rezultat imati degradaciju zemljišta (biološku ili fizičku)</u>
1.2	Da li bi ovaj projekat narušio prakse održivog upravljanja zemljištem?	NIZAK RIZIK	<p>VISOK RIZIK</p> <p>Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja.</p>	Ovaj projekat <u>neće narušiti prakse održivog upravljanja zemljištem</u>

			Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.	
--	--	--	--	--

	Upravljanje vodnim resursima i malim branama	Ne	Da	Komentari
1.3	Da li bi ovaj projekat razvio sistem navodnjavanja veći od 20 hektara ili povlačio više od 1000 m3/dnevno vode?	NIZAK RIZIK	<p>UMERENI RIZIK</p> <p>Navedite sledeće informacije:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) implementacija odgovarajućih principa efikasnosti i opcija za povećanje produktivnosti, b) tehnički izvodljive mere očuvanja voda, c) alternativno vodosnabdevanje, d) ublažavanje odnosno izbegavanje kontaminacije resursa, e) potencijalni uticaj na korisnike vode nizvodno, f) kompenzacije za korišćenje vode i opcije upravljanja potražnjom kako bi se održala ukupna potražnja za vodnim resursima u okviru raspoloživih zaliha. g) ICID-kontrolna lista će biti uključena, zajedno sa odgovarajućim akcijama u okviru projekta radi ublažavanja identifikovanih potencijalnih negativnih uticaja. h) Projekti koji imaju za cilj poboljšanje efikasnosti korišćenja vode vodiće temeljan obračun vode kako bi se izbegli mogući negativni uticaji kao što su preplavlivanje terena, salinitet ili smanjenje dostupnosti vode nizvodno. 	Ovaj projekat neće razvijati sisteme navodnjavanja.

1.4	Da li bi ovaj projekat razvio sistem navodnjavanja veći od 100 hektara ili povlačio više od 5000 m3/dnevno vode?	NIZAK RIZIK	<p style="text-align: center;">VISOK RIZIK</p> <p>Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja. Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.</p>	Ovaj projekat <u>neće razvijati</u> sisteme navodnjavanja.
1.5	Da li bi ovaj projekat imao za cilj poboljšanje sistema navodnjavanja (bez proširenja)?	NIZAK RIZIK	<p style="text-align: center;">UMERENI RIZIK</p> <p>ICID-kontrolna lista će biti uključena, zajedno sa odgovarajućim akcijama u okviru projekta radi ublažavanja identifikovanih potencijalnih negativnih uticaja.</p> <p>Projekti koji imaju za cilj poboljšanje efikasnosti korišćenja vode vodiće temeljan obračun vode kako bi se izbegli mogući negativni uticaji kao što su preplavlivanje terena, salinitet ili smanjenje dostupnosti vode nizvodno.</p>	Ovaj projekat <u>neće poboljšavati</u> sisteme navodnjavanja.
1.6	Da li bi ovaj projekat uticao na kvalitet vode bilo ispuštanjem zagađujućih materija ili njenim korišćenjem, čime bi uticao na njene karakteristike (kao što su temperatura, pH, rastvoreni kiseonik, TSS ili nešto drugo)?	NIZAK RIZIK	<p style="text-align: center;">VISOK RIZIK</p> <p>Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja. Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.</p>	Ovaj projekat <u>neće uticati</u> na kvalitet vode bilo ispuštanjem zagađujućih materija ili njenim korišćenjem, čime bi uticao na njene karakteristike (kao što su temperatura, pH, rastvoreni kiseonik, TSS ili nešto drugo)
1.7	Da li bi ovaj projekat uključivao korišćenje otpadnih voda?	NIZAK RIZIK	<p style="text-align: center;">UMERENI RIZIK</p> <p>Pokažite kako projekat primenjuje ili se pridržava primenjivih nacionalnih smernica ili, ako one nisu dostupne, SZO/FAO/UNEP Smernica o bezbednom korišćenju otpadnih voda u poljoprivredi</p>	Projekat <u>neće uključivati</u> korišćenje otpadnih voda.

1.8	Da li bi ovaj projekat uključivao izgradnju ili finansiranje brane koja je viša od 15 m ?	NIZAK RIZIK	NE MOŽETE NASTAVITI	Ovaj projekat <u>neće uključivati</u> izgradnju ili finansiranje brane bilo koje visine
1.9	Da li bi ovaj projekat uključivao izgradnju ili finansiranje brane koja je viša od 5 m ?	NIZAK RIZIK	VISOK RIZIK Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja. Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.	Ovaj projekat <u>neće uključivati</u> izgradnju ili finansiranje brane bilo koje visine

	Posed	Ne	Da	Komentari
1.10	<p>Da li bi ovaj projekat trajno ili privremeno uskratio ili ograničio pristup prirodnim resursima na koje imaju pravo pristupa ili korišćenja? Da li bi ovaj projekat doveo do bilo kakvih promena u postojećim <i>pravima poseda</i>¹ (<i>formalnim i neformalnim</i>²) pojedinaca, zajednica ili drugih na zemljište, ribarske ili šumske resurse?</p> <p>¹Prava poseda su prava na posedovanje, raspolaganje ili korišćenje prirodnih resursa kao što su zemljište, vodna tela ili šume</p> <p>²Društveno ili tradicionalno priznata prava poseda koja nisu definisana zakonom</p>	NIZAK RIZIK	PREĐI NA SLEDEĆE PITANJE	Projekat <u>neće trajno ili privremeno uskratiti ili ograničiti pristup</u> prirodnim resursima na koje imaju pravo pristupa ili korišćenja

	mogu se i dalje smatrati „legitimnim pravima sticanja, raspolaganja i korišćenja“.			
1.10.1	Da li bi ovaj projekat mogao dovesti do negativnih izmena u legitimnim pravima poseda?	UMERENI RIZIK Prikažite kako projekat primenjuje i pridržava se načela/okvira Dobrovoljnih smernica za odgovorno upravljanje sticanjem, raspolaganjem i korišćenjem zemljišnih resursa, ribolovnim područjima i šumama, u kontekstu očuvanja sigurnosti hrane na nacionalnom nivou (VGGT)	VISOK RIZIK Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja. Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.	Projekat neće trajno ili privremeno uskratiti ili ograničiti pristup prirodnim resursima na koje imaju pravo pristupa ili korišćenja
	Klima	Ne	Da	Komentari
1.11	Da li ovaj projekat može dovesti do smanjenja kapaciteta prilagođavanja klimatskim promenama za	NIZAK RIZIK	VISOK RIZIK Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja.	Ovaj projekat neće dovesti do smanjenja kapaciteta prilagođavanja klimatskim promenama za bilo koje zainteresovane strane u području

	bilo koje zainteresovane strane u području projekta?		Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.	projekta. Naprotiv, on će povećati ukupnu otpornost ekosistema i zajednica.
1.12	Da li bi ovaj projekat mogao dovesti do smanjenja otpornosti na ekstremne vremenske prilike?	NIZAK RIZIK	VISOK RIZIK Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja. Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.	Ovaj projekat neće dovesti do smanjenja otpornosti na ekstremne vremenske prilike u području projekta
1.13	Da li bi ovaj projekat mogao da dovede do uvećanja neto GHG emisija preko onih koje su očekivane zbog povećane proizvodnje?	NIZAK RIZIK	PREĐI NA SLEDEĆE PITANJE	Ovaj projekat neće dovesti do uvećanja neto GHG emisija
1.13.1	Da li je očekivano uvećanje ispod nivoa navedenog u smernicama FAO-a ili nacionalnoj politici/zakonu (koje je strože)?	VISOK RIZIK Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja. Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.	NIZAK RIZIK	
1.13.2	Da li je očekivano uvećanje iznad nivoa navedenog u smernicama FAO-a ili nacionalnoj politici/zakonu (koje je strože)?	NIZAK RIZIK	VISOK RIZIK Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja. Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.	

ZAŠTITNA MERA 2 BIODIVERZITET, EKOSISTEMI I PRIRODNA STANIŠTA

	Zaštićena područja, zaštitne zone ili prirodna staništa	Ne	Da
2.1	Da li bi se ovaj projekat realizovao u okviru zakonom utvrđenog zaštićenog područja ili njegove zaštitne zone?	NIZAK RIZIK	VISOK RIZIK Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja. Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.

	Zaštita biodiverziteta	Ne	Da	Komentari
2.2	Da li bi ovaj projekat promenio prirodni ekosistem u jedinicu za poljoprivrednu/akvakulturnu/šumarsku proizvodnju sa smanjenim diverzitetom flore i faune?	NIZAK RIZIK	VISOK RIZIK Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja. Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.	Ovaj projekat se <u>neće realizovati</u> u okviru zaštićenih područja velike osetljivosti biodiverziteta Ovaj projekat <u>neće promeniti</u> prirodni ekosistem u jedinicu za poljoprivrednu/akvakulturnu/šumarsku proizvodnju sa smanjenim diverzitetom flore i faune. Međutim, ova zaštitna mera je aktivirana da bi se potvrdilo da će se intervencije na prirodnim resursima dogoditi (prvenstveno šumske aktivnosti), ali radi poboljšanja i pozitivnih koristi.
2.3	Da li bi ovaj projekat povećao trenutni uticaj na okolnu životnu sredinu, na primer korišćenjem više vode, hemikalija ili mehanizacije nego ranije?	NIZAK RIZIK	UMERENI RIZIK U projektnom dokumentu prikažite koje će mere biti preduzete da se štetni uticaji na životnu sredinu minimizuju i osigura da se implementacija ovih mera evidentira u dnevniku rizika u izveštajima o napretku.	Ovaj projekat <u>neće povećati</u> trenutni uticaj na okolnu životnu sredinu, na primer korišćenjem više vode, hemikalija ili mehanizacije nego ranije

	Korišćenje stranih vrsta	Ne	Da	Komentari
--	--------------------------	----	----	-----------

2.4	<p>Da li bi se u ovom projektu koristila strana vrsta koja je pokazala invazivno* ponašanje u zemlji ili u drugim delovima sveta ili vrstu čije je ponašanje nepoznato?</p> <p>*Invazivnu stranu vrstu Konvencija o biološkoj raznovrsnosti definiše kao „stranu vrstu čije uvođenje odnosno širenje ugrožava biološku raznovrsnost“ (vidi https://www.cbd.int/invasive/terms.shtml).</p>	NIZAK RIZIK	<p style="text-align: center;">VISOK RIZIK</p> <p>Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja. Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.</p>	<p>U ovom projektu se neće koristiti strana vrsta koja je pokazala invazivno* ponašanje u zemlji ili u drugim delovima sveta ili vrstu čije je ponašanje nepoznato</p>
-----	--	-------------	---	---

	Pristup i učešće u raspodeli koristi za genetičke resurse	Ne	Da	Komentari
2.5	<p>Da li bi ovaj projekat uključivao pristup genetičkim resursima za njihovo korišćenje i/ili pristup tradicionalnom znanju povezanom sa genetičkim resursima koje drže autohtone, lokalne zajednice i/ili poljoprivrednici?</p>	NIZAK RIZIK	<p style="text-align: center;">UMERENI RIZIK</p> <p>Postarajte se da se sledeća pitanja razmotre i da se preduzmu odgovarajuće mere. Utvrđeni problemi i akcije koje su preduzete za njihovo rešavanje moraju biti navedeni u projektnom dokumentu i u izveštajima o napretku.</p> <p>Za biljne genetičke resurse za hranu i poljoprivredu (PGRFA) koji potpadaju pod Multilateralni sistem pristupa i učešća u raspodeli koristi (MLS) Međunarodnog ugovora o biljnim genetičkim resursima za</p>	<p>Ovaj projekat neće uključivati pristup genetičkim resursima za njihovo korišćenje i/ili pristup tradicionalnom znanju povezanom sa genetičkim resursima koji su u posedu autohtonih, lokalnih zajednica i/ili poljoprivrednika.</p>

			<p>hranu i poljoprivredu (Ugovor), osigurajte da je potpisan Standardni sporazum o prenosu materijala (SMTA) i usaglasite se sa odredbama SMTA.</p> <p>Za genetičke resurse, osim PGRFA koji potpadaju pod MLS Ugovor:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Osigurajte da je, u skladu sa domaćim zakonima o pristupu i učešću u raspodeli koristi ili drugim regulatornim zahtevima, zemlja koja obezbeđuje genetičke resurse koja je zemlja porekla resursa dala prethodnu informisanu saglasnost ili da je pribavila resurse u skladu sa Konvencijom o biološkoj raznovrsnosti, osim ako ta zemlja ne utvrdi drugačije; i 2. Osigurajte da se koristi koje proizlaze iz korišćenja genetičkih resursa, kao i naknadne primene i komercijalizacije, dele na pravedan i ravnopravan način sa zemljom koja obezbeđuje genetičke resurse koja je zemlja porekla resursa ili koja je pribavila resurse u skladu sa Konvencijom o biološkoj raznovrsnosti; i 3. Osigurajte da je, u skladu sa domaćim zakonom, dobijena prethodna informisana saglasnost ili odobrenje i uključenost autohtonih i lokalnih zajednica za pristup genetičkim resursima gde autohtone i lokalne zajednice imaju utvrđeno pravo da dodeljuju takve resurse; i 	
--	--	--	---	--

			<p>4. Osigurajte da se, u skladu sa domaćim zakonodavstvom u vezi sa utvrđenim pravima ovih autohtonih i lokalnih zajednica nad genetičkim resursima, oni dele na pravedan i ravnopravan način sa dotičnim zajednicama, na osnovu obostrano dogovorenih uslova.</p> <p>Što se tiče tradicionalnog znanja povezanog sa genetičkim resursima koje su u posedu autohtonih i lokalnih zajednica:</p> <p>1. Osigurajte da se, u skladu sa primenjivim domaćim zakonodavstvom, tom znanju pristupa sa prethodnom informisanom saglasnošću ili odobrenjem i uključenošću ovih autohtonih i lokalnih zajednica i da su utvrđeni obostrano dogovoreni uslovi; i</p> <p>2. Osigurajte da se, u skladu sa domaćim zakonodavstvom, koristi koje dolaze od upotrebe tradicionalnih znanja povezanih sa genetičkim resursima raspodeljuju, prema obostrano dogovorenim uslovima, na pravedan i ravnopravan način sa autohtonim i lokalnim zajednicama koje su u posedu takvih znanja.</p> <p>Postarajte se da je projekat usklađen sa Elementima za olakšavanje domaćeg sprovođenja pristupa i učešća u raspodeli koristi za različite podsektore genetičkih resursa za hranu i poljoprivredu kada je to slučaj</p>	
--	--	--	---	--

ZAŠTITNA MERA 3 BILJNI GENETIČKI RESURSI ZA HRANU I POLJOPRIVREDU

	Uvođenje novih useva i sorti	Ne	Da	Komentari
3.1	Da li bi ovaj projekat uvođio useve i sorte koje se prethodno nisu uzgajale?	NIZAK RIZIK	<p>UMERENI RIZIK</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pridržavajte se odgovarajućih fitosanitarnih protokola u skladu sa IPPC • Preduzeti mere kako bi osigurali da su raseljene sorte i/ili usevi, ako ih ima, uključeni u nacionalne ili međunarodne <i>ex situ</i> programe očuvanja 	Ovaj projekat <u>neće uvoditi</u> useve i sorte koje se prethodno nisu uzgajale

	Obezbeđivanje semena i sadnog materijala	Ne	Da	Komentari
3.2	Da li bi ovaj projekat obezbedio seme/sadni materijal za uzgoj?	NIZAK RIZIK	PREĐI NA SLEDEĆE PITANJE	Ovaj projekat <u>neće obezbediti</u> seme/sadni materijal za uzgoj
3.2.1	Da li bi ovaj projekat uključivao uvoz ili prenošenje semena i/ili sadnog materijala za uzgoj?	NIZAK RIZIK	<p>UMERENI RIZIK</p> <ul style="list-style-type: none"> • Izbegavajte narušavanje lokalne proizvodnje i snabdevanja semenom i sadnim materijalom korišćenjem programa vaučera za seme, na primer • Osigurajte da seme i sadni materijal bude od lokalno prilagođenih useva i sorti koje su prihvaćene od poljoprivrednika i potrošača • Osigurati da seme i sadni materijal ne budu kontaminirani štetočinama i bolestima u skladu sa dogovorenim normama, posebno prema standardima IPPC-a. • Interna saglasnost od strane AGPMG-a je obavezna za svu nabavku semena i 	Ovaj projekat <u>neće uključivati</u> uvoz ili prenošenje semena i/ili sadnog materijala za uzgoj

			<p>sadnog materijala. Saglasnost od strane AGPMC-a je obavezna za hemijski tretman semena i sadnog materijala</p> <ul style="list-style-type: none"> • Osigurajte da se seme ili sadni materijal može legalno koristiti u zemlji u koju se uvozi. • Razjasnite da li je čuvanje semena dozvoljeno prema važećim zakonima i/ili regulativama zemlje i o tome obavestiti partnere. • Osigurajte da su, u skladu sa važećim nacionalnim zakonima i/ili regulativama, prava poljoprivrednika na PGRFA, kao i na tradicionalno znanje povezano sa tim resursima, poštovana pri pristupu PGRFA i raspodeli koristi koje proističu iz njihove upotrebe. Vidi ESS9: Autohtoni narodi i kulturno nasleđe. 	
3.2.2	Da li bi ovaj projekat uključivao uvoz ili prenošenje semena i/ili sadnog materijala za istraživanje i razvoj?	NIZAK RIZIK	<p style="text-align: center;">UMERENI RIZIK</p> <p>Osigurajte usklađenost sa Normama pristupa i učešća u raspodeli koristi kako je propisano u Međunarodnom ugovoru o biljnim genetičkim resursima za hranu i poljoprivredu i Nagoja protokolom Konvencije o biološkoj raznovrsnosti kako mogu biti primenjivi. Vidi i ESS2: Biodiverzitet, ekosistemi i prirodna staništa.</p>	Ovaj projekat neće uključivati uvoz ili prenošenje semena i/ili sadnog materijala za istraživanje i razvoj

	Moderne biotehnologije i primena njihovih proizvoda u proizvodnji useva	Ne	Da	Komentari
--	--	-----------	-----------	------------------

3.3	Da li bi ovaj projekat obezbedio ili koristio moderne biotehnologije i njihove proizvode	NIZAK RIZIK	<p style="text-align: center;">UMERENI RIZIK</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pridržavajte se Kartagena protokola o biosigurnosti u okviru Konvencije o biološkoj raznovrsnosti radi obezbeđivanja bezbednog rukovanja, transporta i korišćenja živih modifikovanih organizama (LMO) nastalih primenom modernih biotehnologija, koji mogu imati štetne efekte na biološku raznovrsnost, uzimajući u obzir i rizike po ljudsko zdravlje. • Pridržavajte se biosigurnosnih zahteva u vezi sa rukovanjem genetski modifikovanim organizmima (GMO) ili živim modifikovanim organizmima (LMO), u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom. • Preduzmite mere za sprečavanje prenosa gena sa uvedenih sorti na postojeće sorte i/ili njihove divlje srodnike 	Ovaj projekat <u>neće obezbediti ili koristiti moderne biotehnologije i njihove proizvode</u>
-----	--	-------------	--	---

	Šumski zasadi	Ne	Da	Komentari
3.4	Da li bi ovaj projekat uspostavljao veštački podignute šume ili gazdovao njima?	NIZAK RIZIK	<p style="text-align: center;">UMERENI RIZIK</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pridržavajte se postojećih nacionalnih politika šumarstva, šumskih programa ili ekvivalentnih strategija. • Poštovanje principa 9, 10, 11 i 12 Dobrovoljnih smernica za veštački podignute šume je dovoljno za autohtone šume, ali se mora u 	<p style="text-align: center;">Da, ovim projektom će se uspostaviti veštački zasađena šuma u svrhu zaštite tla, smanjenja antropogenog pritiska na prirodne šume i saniranja degradiranih poljoprivrednih zemljišta i zemljišta koje više pogodno za obrađivanje. Takođe, projektom će se uspostaviti zaštitni</p>

			<p>potpunosti uskladiti sa ESS 9 - Autohtoni narodi i kulturno nasleđe.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Planeri i oni koji gazduju šumama moraju uključiti očuvanje biološke raznovrsnosti kao osnovu u planiranju, gazdovanju, korišćenju i monitoringu resursa veštački podignutih šuma. • Da bi se smanjili rizici za životnu sredinu, učestalost pojave i uticaj abiotskih i biotskih štetnih činilaca, kao i da bi se održalo i unapredilo zdravlje i produktivnost šumskih zasada, FAO će sarađivati sa zainteresovanim stranama na razvoju i primeni odgovarajućih i efikasnih odgovora u gazdovanju šumskim zasadima. 	<p>pojasevi/vetrobrani za zaštitu poljoprivrednog zemljišta od erozije tla.</p>
--	--	--	--	--

ZAŠTITNA MERA 4 (STOČNI I AKVATIČKI) GENTIČKI RESURSI ZA HRANU I POLJOPRIVREDU

	Uvođenje novih vrsta/rasa i promena u proizvodni sistem lokalno adaptiranih rasa	Ne	Da	Komentari
4.1	Da li bi ovaj projekat u neko područje ili proizvodni sistem uveo vrste, rase, genotipove ili drugi genetički materijal koji nisu domaći ili lokalno prilagođeni?	NIZAK RIZIK	PREĐI NA SLEDEĆE PITANJE	Ovaj projekat <u>neće uvesti</u> vrste, rase, genotipove ili drugi genetički materijal koji nisu domaći ili lokalno prilagođeni u područje ili proizvodni sistem
4.1.1	Da li bi ovaj projekt predviđao povećanje proizvodnje za najmanje 30% (zbog uvođenja) u odnosu na trenutno dostupne lokalno prilagođene rase i može li pratiti učinak proizvodnje?	NE MOŽETE NASTAVITI	NIZAK RIZIK	Ovaj projekat <u>se neće ticati</u> poljoprivredne proizvodnje.

4.1.2	Da li bi ovaj projekat uveo genetski izmenjene organizme, npr. kroz selektivni uzgoj, manipulaciju hromozomskim skupovima, hibridizaciju, uređivanje genoma ili transfer gena i/ili uvođenje ili korišćenje eksperimentalnih genetičkih tehnologija, npr. genetski inženjering i transfer gena, ili proizvode tih tehnologija?	NIZAK RIZIK	<p style="text-align: center;">VISOK RIZIK</p> <p>Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja. Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.</p>	Ovaj projekat <u>neće uvesti</u> genetski izmenjene organizme, npr. kroz selektivni uzgoj, manipulaciju hromozomskim skupovima, hibridizaciju, uređivanje genoma ili transfer gena i/ili uvođenje ili korišćenje eksperimentalnih genetičkih tehnologija, npr. genetski inženjering i transfer gena, ili proizvode tih tehnologija.
4.2	Da li bi ovaj projekat u zemlju ili neki proizvodni sistem uveo po prvi put vrste ili rase koje nisu domaći ili lokalno prilagođeni?	NIZAK RIZIK	<p style="text-align: center;">UMERENI RIZIK</p> <p>Pre izdavanja dozvole za uvoz treba da se sprovede procena genetičkog uticaja (koja pokriva identifikaciju životinja, evidentiranje performansi i razvoj kapaciteta koji omogućavaju monitoring produktivnosti, zdravlja i ekonomske održivosti uvedenih vrsta/rasa u nekoliko proizvodnih ciklusa)</p> <ul style="list-style-type: none"> • http://www.fao.org/docrep/012/i0970e/i0970e00.htm • ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/012/i0970e/i0970e03.pdf 	Ovaj projekat u zemlju ili neki proizvodni sistem <u>neće uvesti</u> po prvi put vrste ili rase koje nisu domaći ili lokalno prilagođeni.
4.3	Da li bi ovaj projekat u zemlju ili neki proizvodni sistem uveo po prvi put vrste ili rase koje nisu domaće ili lokalno prilagođene?	NIZAK RIZIK	<p style="text-align: center;">UMERENI RIZIK</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ako projekat uvozi ili promoviše vrste/rase koje daju rezultate veće od lokalno prilagođenih, osigurajte: resurse za hranu, upravljanje zdravljem, kapacitet upravljanja gazdinstvom, snabdevanje ulaznim resursima i organizaciju poljoprivrednika kako bi se 	Ovaj projekat <u>neće uvesti</u> vrste ili rase koje nisu domaće ili lokalno prilagođene bez obzira da li već postoje u zemlji

			<p>omogućilo novim vrstama/rasama da izraze svoj genetički potencijal</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sledite OIE kodove za kopnene i vodene životinje kako biste osigurali da uneta vrsta/rasa ne nosi bolesti koje su drugačije od lokalnih • Uključite procenu zdravstvenog rizika i razvoj poljoprivredničkih/veterinarskih kapaciteta u projekat kako bi se osiguralo da uvedena vrsta/rasa nema drugačiju osetljivost na lokalne bolesti uključujući ekto- i endoparazite od lokalno prilagođenih/autohtonih vrsta/rasa. 	
4.4	<p>Da li bi ovaj projekat osigurao da nema širenja unetog genetičkog materijala u druge proizvodne sisteme (tj. neselektivnog ukrštanja sa lokalno prilagođenim vrstama/rasama)?</p>	<p>UMERENI RIZIK</p> <p>Uvedite a) mehanizam identifikacije i evidentiranja životinja u projekat i b) razvijte novu ili izmeniti postojeću stočarsku politiku i Nacionalnu strategiju i akcioni plan za AnGR</p>	<p>NIZAK RIZIK</p>	<p>Ovaj projekat će <u>osigurati</u> da nema širenja unetog genetičkog materijala u druge proizvodne sisteme (tj. neselektivnog ukrštanja sa lokalno prilagođenim vrstama/rasama)</p>

	Prikupljanje divljih genetičkih resursa za poljoprivredničke sisteme	Ne	Da	Komentari
4.5	Da li bi ovaj projekat prikupljao živi materijal iz divljine, npr. za uzgoj, ili mlade jedinke i jaja za dalji uzgoj?	NIZAK RIZIK	UMERENI RIZIK Smernice će biti date	Ovaj projekat će sakupljati živi materijal iz divljine, npr. za uzgoj sadnice drveća. To će biti obavljeno u skladu sa FAO-ovim i drugim međunarodnim smernicama.

	Modifikacija staništa	Ne	Da	Komentari
4.6	Da li bi ovaj projekat modifikovao okolna staništa ili proizvodni sistem koji koriste postojeći genetički resursi?	NIZAK RIZIK	UMERENI RIZIK Smernice će biti date	Ovaj projekat neće modifikovati okolna staništa ili proizvodni sistem koji koriste postojeći genetički resursi
4.7	Da li bi ovaj projekat bio smešten u ili u blizini međunarodno priznatog zaštićenog područja, npr. Ramsarskog područja ili lokaliteta svetske baštine, ili drugog nacionalno značajnog staništa, npr. nacionalnog parka ili poljoprivrednog zemljišta od velikog prirodnog značaja?	NIZAK RIZIK	UMERENI RIZIK Smernice će biti date	Ovaj projekat neće biti smešten u ili u blizini međunarodno priznatog zaštićenog područja, npr. Ramsarskog područja ili lokaliteta svetske baštine, ili drugog nacionalno značajnog staništa, npr. nacionalnog parka ili poljoprivrednog zemljišta od velikog prirodnog značaja.
4.8	AQR Da li bi ovaj projekat blokirao ili stvorio migracione rute za vodene vrste?	NIZAK RIZIK	UMERENI RIZIK Smernice će biti date	Ovaj projekat neće blokirati ili stvoriti migracione rute za vodene vrste.
4.9	Da li bi ovaj projekat promenio kvalitet i količinu	NIZAK RIZIK	UMERENI RIZIK Smernice će biti date	Ovaj projekat neće promeniti kvalitet i količinu vode u

	vode u projektnom području ili područjima koja su sa njim povezana?			projektnom području ili područjima koja su sa njim povezana
4.10	Da li bi ovaj projekat prouzrokovao velike promene u staništu/sistemu proizvodnje koje bi podstakle nove ili nepoznate mogućnosti za protok gena, na primer spajanjem geografski odvojenih ekosistema ili vodnih tela; ili bi narušio staništa, migracione rute ili genetsku strukturu vrednih ili lokalno prilagođenih vrsta, populacija ili rasa?	NIZAK RIZIK	VISOK RIZIK Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja. Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.	Ovaj projekat <u>neće prouzrokovati</u> velike promene u staništu/sistemu proizvodnje koje bi podstakle nove ili nepoznate mogućnosti za protok gena, na primer spajanjem geografski odvojenih ekosistema ili vodnih tela; ili bi narušio staništa, migracione rute ili genetsku strukturu vrednih ili lokalno prilagođenih vrsta, populacija ili rasa
4.11	Da li bi ovaj projekat uključivao intenziviranje proizvodnih sistema koje vodi ka promenama u korišćenju zemljišta (npr. krčenje šuma), većem unosu hranljivih materija koje uzrokuju zagađenje zemljišta ili voda, ili promenama u režimu voda (drenaža, navodnjavanje)?	NIZAK RIZIK	UMERENI RIZIK Smernice će biti date	Ovaj projekat <u>neće uključivati</u> intenziviranje proizvodnih sistema koje vodi ka promenama u korišćenju zemljišta (npr. krčenje šuma), većem unosu hranljivih materija koje uzrokuju zagađenje zemljišta ili voda, ili promenama u režimu voda (drenaža, navodnjavanje)

ZAŠTITNA MERA 5 UPRAVLJANJE ŠTETOČINAMA I PESTICIDIMA

	Snabdevanje pesticidima od strane FAO	Ne	Da	Komentari
--	---------------------------------------	----	----	-----------

<p>5.1</p>	<p>Da li će ovaj projekat nabaviti, snabdevati i/ili rezultirati upotrebom pesticida na usevima, stoci, akvakulturi ili šumarstvu?</p>	<p>NIZAK RIZIK</p>	<p>UMERENI RIZIK</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uvek se mora davati prednost održivim pristupima upravljanja štetočinama, kao što su Integrisano upravljanje štetočinama (IPM), upotreba ekoloških pristupa upravljanju štetočinama i upotreba mehaničkih/kulturnih/fizičkih ili bioloških sredstava za kontrolu štetočina u odnosu na sintetičke hemikalije; kao i preventivnim merama i monitoringu. • Kada ne postoji održiva alternativa za upotrebu hemijskih pesticida, odabir i nabavka pesticida podlažu internom postupku odobrenja http://www.fao.org/fileadmin/template/agphome/documents/Pests_Pesticides/Code/E_SS5_pesticide_checklist.pdf • Kriterijumi navedeni u FAO Smernicama za ESM pod ESS5 moraju se poštovati i treba ih uključiti ili uputiti na njih u dokumentu projekta. • Ako će se tokom trajanja projekta pribaviti ili koristiti velike količine pesticida (preko 1.000 litara ili kilograma), mora se pripremiti Plan upravljanja štetočinama da bi se pokazalo kako će se promovisati Integrisano upravljanje štetočinama (IPM) u cilju smanjenja zavisnosti od pesticida, kao i koje će mere biti preduzete kako bi se minimizovali rizici od upotrebe pesticida. 	<p>Ovaj projekat neće nabavljati, snabdevati i/ili rezultirati upotrebom pesticida na usevima, stoci, akvakulturi ili šumarstvu</p>
-------------------	--	---------------------------	--	--

			<ul style="list-style-type: none"> Takođe, mora biti jasno naznačeno koja će osoba/osobe u okviru (izvršnih) institucija uključenih u projekat biti zadužene i odgovorne za pravilno skladištenje, transport, distribuciju i upotrebu preparata u skladu sa propisima. 	
5.2	Da li bi ovaj projekat obezbedio semenske ili druge materijale tretirane pesticidima (na terenu ili u skladištu)?	NIZAK RIZIK	<p style="text-align: center;">UMERENI RIZIK</p> <p>Upotreba hemijskih pesticida za tretiranje semena ili skladišta ubranih proizvoda podleže internom postupku odobrenja [http://www.fao.org/fileadmin/templates/agphome/documents/Pests_Pesticides/Code/E_SS5_pesticide_checklist.pdf]. Kriterijumi navedeni u FAO Smernicama za ESM pod ESS5 kako za nabavku pesticida tako i tretman semena moraju se poštovati i treba ih uključiti ili uputiti na njih u dokumentu projekta.</p>	Ovaj projekat neće obezbediti semenske ili druge materijale tretirane pesticidima (na terenu ili u skladištu).
5.3	Da li bi ovaj projekat obezbedio ulazne resurse poljoprivrednicima direktno ili putem programa vaučera?	NIZAK RIZIK	<p style="text-align: center;">UMERENI RIZIK</p> <ul style="list-style-type: none"> FAO projekti ne smeju biti odgovorni za izlaganje ljudi ili životne sredine rizicima od pesticida. Vrste i količine pesticida, kao i odgovarajuća oprema za primenu i zaštitu koju korisnici programa vaučera dobijaju, moraju uvek biti u skladu sa uslovima definisanim u ESS5 i podležu internom postupku odobrenja [link]. Ovo morate uključiti ili uputiti na to u dokumentu projekta. Uvek se mora davati prednost održivim pristupima upravljanja štetočinama, kao 	Ovaj projekat neće obezbediti ulazne resurse poljoprivrednicima direktno ili putem programa vaučera.

			što su Integrirano upravljanje štetočinama (IPM), upotreba ekoloških pristupa upravljanju štetočinama i upotreba mehaničkih ili bioloških sredstava za kontrolu štetočina u odnosu na sintetičke hemikalije	
5.4	Da li bi ovaj projekat doveo do povećane upotrebe pesticida kroz intenziviranje ili proširenje proizvodnje?	NIZAK RIZIK	UMERENI RIZIK Podstaknite zainteresovane strane da izrade Plan upravljanja štetočinama kako bi pokazali kako će se promovirati Integrirano upravljanje štetočinama (IPM) radi smanjenja zavisnosti od pesticida, kao i koje će mere preduzeti da minimizuju rizike od upotrebe pesticida. Ovo bi trebalo da bude deo plana održivosti projekta kako bi se sprečili ili ublažili drugi negativni ekološki i socijalni uticaji koji mogu nastati usled intenziviranja proizvodnje.	Ovaj projekat <u>neće dovesti</u> do povećane upotrebe pesticida kroz intenziviranje ili proširenje proizvodnje.
5.5	Da li će ovaj projekat upravljati ili odlagati otpadne pesticide, zastarele pesticide ili otpadne materijale kontaminirane pesticidima?	NIZAK RIZIK	VISOK RIZIK Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja. Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.	Ovaj projekat <u>neće upravljati</u> ili odlagati otpadne pesticide, zastarele pesticide ili otpadne materijale kontaminirane pesticidima

ZAŠTITNA MERA 6 PRINUDNO PRESELJAVANJE ILI RASELJAVANJE

		Ne	Da	Komentari
6.1	Da li bi izmeštanje ljudi* bilo dobrovoljno? *trajno ili privremeno izmeštanje ljudi iz njihovih domova ili udaljavanje od sredstava za	NE MOŽETE NASTAVITI	VISOK RIZIK Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja. Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.	Projekat <u>neće</u> direktno ili indirektno izazvati prinudno preseljavanje ili raseljavanje. Primena prava eksproprijacije, kao i bilo kakvo trajno ili privremeno, ekonomsko i fizičko raseljavanje

proizvodnju/egzistenciju ili im ograničavanje pristupa sredstvima za egzistenciju			usled prinudnog preseljenja, neće biti podržano u okviru projekta.
---	--	--	--

ZAŠTITNA MERA 7 DOSTOJANSTVEN RAD

		Ne	Da	Komentari
7.1	Da li bi ovaj projekat izazvao zatvaranje radnih mesta? (npr. zbog sektorske restrukturiranja ili promena u zanimanjima)	NIZAK RIZIK	VISOK RIZIK Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja. Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.	Ovaj projekat <u>neće izazvati zatvaranje radnih mesta.</u> (npr. zbog sektorske restrukturiranja ili promena u zanimanjima)
7.2	Da li bi ovaj projekat bio realizovan u sektorima ili vrednosnim lancima kojima dominiraju proizvođači za sopstvene potrebe i drugi ranjivi radnici u neformalnoj poljoprivredi, a koje generalno karakteriše visok nivo „siromaštva uprkos zaposlenju“?	NIZAK RIZIK	UMERENI RIZIK Preduzmite mere za predviđanje mogućeg rizika od produžavanja siromaštva i nejednakosti u socijalno neodrživim poljoprivredno-prehrambenim sistemima. Dostojanstven rad i produktivno zapošljavanje treba da se nađu među prioritetima projekta ili, alternativno, projekat treba da uspostavi sinergiju sa specifičnim programima zapošljavanja i socijalne zaštite, npr. favorizovanjem pristupa nekom programu socijalne zaštite ili obliku socijalnog osiguranja. Trebalo bi uvesti posebne mere i mehanizme za osnaživanje posebno najugroženijih kategorija seoskih radnika/kategorija u nepovoljnom položaju kao što su mali proizvođači, članovi porodice koji pomažu, samostalni poljoprivrednici, neformalni radnici u poljoprivredi, sa posebnom pažnjom na žene i mlade koji se pretežno nalaze u ovim radnim statusima. Za	Ovaj projekat <u>neće biti realizovan u sektorima ili vrednosnim lancima kojima dominiraju proizvođači za sopstvene potrebe i drugi ranjivi radnici u neformalnoj poljoprivredi, a koje generalno karakteriše visok nivo „siromaštva uprkos zaposlenju“</u>

			velike projekte potrebna je starosno i rodno senzitivna analiza društvenog lanca vrednosti ili procena sredstava za život/zapošljavanja .	
7.3	Da li bi ovaj projekat bio realizovan u situacijama kada mladi rade uglavnom kao neplaćeni članovi porodice koji pomažu, nemaju pristup pristojnim poslovima i sve više napuštaju poljoprivredu i ruralna područja?	NIZAK RIZIK	<p>UMERENI RIZIK</p> <p>Preduzmite mere da predvidite verovatni rizik od neodrživog starenja poljoprivredno-prehrambenih sistema integracijom specifičnih mera za podršku osnaživanju mladih i zapošljavanju u poljoprivredi. Potrebna je procena sredstava za život/zapošljavanja mladih.</p> <p>Trebalo bi uključiti komplementarne mere koje imaju za cilj obučavanje mladih, uključivanje njih i njihovih udruženja u lanac vrednosti, olakšavanje njihovog pristupa proizvodnim resursima, kreditima i tržištima i stimulisanje usluga za razvoj poslovanja prilagođenih mladima.</p>	Ovaj projekat će biti realizovan u situacijama kada mladi rade uglavnom kao neplaćeni članovi porodice koji pomažu, nemaju pristup pristojnim poslovima i sve više napuštaju poljoprivredu i ruralna područja. Ipak, projekat će raditi po najvišim nacionalnim i međunarodnim zakonima i standardima.
7.4	Da li bi ovaj projekat bio realizovan u situacijama gde preovladava velika rodna nejednakost na tržištu rada? (npr. gde žene uglavnom rade kao neplaćeni članovi porodice koji pomažu ili poljoprivrednice koje proizvode za sopstvene potrebe, imaju manje veština i niže kvalifikacije, nižu produktivnost i manje su plaćene, manje su zastupljene i njihov glas se manje čuje u organizacijama proizvođača i radnika, imaju	NIZAK RIZIK	<p>UMERENI RIZIK</p> <p>Preduzmite mere da predvidite verovatni rizik od društveno neodrživih poljoprivredno-prehrambenih sistema integracijom specifičnih mera za smanjenje rodne nejednakosti i promovišite socijalno i ekonomsko osnaživanje ruralnih žena. Za velike projekte potrebna specifična analiza društvenog lanca vrednosti ili procena sredstava za život/zapošljavanja .</p> <p>Trebalo bi podržati da žene svih uzrasta imaju pristup proizvodnim resursima (uključujući zemlju), kreditima, tržištima i marketinškim kanalima, obrazovanju i tehničkom i stručnom obrazovanju i obuci (TVET),</p>	Ovaj projekat će biti realizovan u situacijama gde preovladava velika rodna nejednakost na tržištu rada. Ipak, on će raditi na osiguravanju rodne ravnopravnosti i rodne pravičnosti u svakoj od svojih aktivnosti.

	nesigurnije ugovore i veće stope neformalnosti, itd.)		tehnologiji, kolektivnoj akciji ili mentorstvu. Trebalo bi predvideti zahteve za zaštitu majki, uključujući ustanove za brigu o deci, da bi se favoriziralo učešće žena i predvideli potencijalni negativni efekti na dečji rad, povećano opterećenje žena i zdravstveni rizici za trudnice i dojilje.	
7.5	Da li bi ovaj projekat biti realizovan u područjima ili lancima vrednosti u kojima su prisutni radnici migranti ili koji bi potencijalno mogli privući radnike migrante?	NIZAK RIZIK	UMERENI RIZIK Preduzmite mere da biste predvideli potencijalnu diskriminaciju radnika migranata i osigurali da njihova prava budu adekvatno zaštićena, sa posebnom pažnjom na različite grupe poput mladih, žena i muškaraca.	Ovaj projekat neće biti realizovan u područjima ili lancima vrednosti u kojima su prisutni radnici migranti ili koji bi potencijalno mogli privući radnike migrante

		Ne	Da	Komentari
7.6	Da li bi ovaj projekat direktno zapošljavao radnike?	NIZAK RIZIK	UMERENI RIZIK Pretpostavlja se da će FAO projekti garantovati prava zaposlenih prema standardima UN/FAO u pogledu informacija o pravima radnika, redovnosti isplata itd. Odluke koje se odnose na zapošljavanje radnika na projektu treba da se pridržavaju standardne prakse UN-a i da se ne donose na osnovu ličnih karakteristika koje nisu povezane sa inherentnim zahtevima posla. Zapošljavanje radnika na projektu će se zasnivati na principu jednakih mogućnosti i pravednog tretmana, i neće biti diskriminacije u pogledu bilo kog aspekta radnog odnosa, kao što su regrutovanja i zapošljavanje, naknade (uključujući plate i beneficije), uslovi rada i uslovi zapošljavanja,	Radnici će biti angažovani preko subjekata koji realizuju određenu aktivnost - uslov za zapošljavanje radnika u prečniku od 25 km primenjivaće se za firme koje će biti izabrane od strane projekta u svrhu svake aktivnosti.

			dostupnost obuke, raspoređivanje na posao, unapređenje, prestanak radnog odnosa ili odlazak u penziju, itd.	
7.7	Da li bi ovaj projekat uključivao podugovaranje?	NIZAK RIZIK	<p>UMERENI RIZIK</p> <p>Preduzmite mere kako biste predvideli mogući rizik od produžavanja nejednakosti i kršenja radnih prava uvođenjem komplementarnih mera. Projekti FAO-a koji uključuju podugovaranje treba da promovišu, u meri u kojoj je to moguće, podugovaranje sa lokalnim preduzetnicima – posebno sa ruralnim ženama i mladima – kako bi se maksimizovalo otvaranje radnih mesta sa pristojnim uslovima rada. Takođe, FAO treba da prati i eventualno podrži izvođače da ispune standarde učinka i kvaliteta, uzimajući u obzir nacionalne i međunarodne socijalne i radne standarde.</p>	<p>Ovaj projekat ne predviđa uključivanje podugovaranja.</p> <p>Radnici će biti unajmljeni kroz subjekte koji sprovode određene aktivnosti. Uslov o zapošljavanju radnika u prečniku od 25 km primenjivaće se za firme koje će biti izabrane od strane projekta u svrhu svake aktivnosti.</p>

		Ne	Da	Komentari
7.8	Da li bi ovaj projekat bio realizovan u sektoru, području ili lancu vrednosti u kom su proizvođači i drugi poljoprivredni radnici obično izloženi značajnim rizicima po bezbednost na radu ⁵ ?	NIZAK RIZIK	<p>UMERENI RIZIK</p> <p>Preduzmite radnje kako biste predvideli verovatne BZR rizike uvođenjem komplementarnih odredbi o BZR u okviru projekta. Projekat treba da osigura bezbednost i zdravlje svih radnika usvajanjem minimalnih BZR mera i doprinoseći poboljšanju kapaciteta i mehanizama za BZR u neformalnoj poljoprivredi i srodnim zanimanjima. Na primer, sprovođenjem jednostavne procene rizika po zdravlje i bezbednost i održavanjem implementacije identifikovanih mera kontrole rizika.</p>	<p>Ovaj projekat <u>neće biti realizovan</u> u sektoru, području ili lancu vrednosti u kom su proizvođači i drugi poljoprivredni radnici obično izloženi značajnim rizicima po bezbednost na radu</p>

			<p>Aktivnosti podizanja svesti i razvoja kapaciteta o potrebnim rodno odgovornim BZR merama treba da budu uključene u dizajn projekta kako bi se osigurala bezbednost i zdravlje radnika, uključujući i neformalne radnike. Komplementarne mere mogu obuhvatati mere za smanjenje rizika i zaštitu radnika, kao i dece koja rade ili se igraju na gazdinstvu, kao što su alternative pesticidima, poboljšano rukovanje i skladištenje pesticida, itd.</p> <p>Treba uvesti posebne odredbe za BZR za trudnice i dojilje. FAO će sprovesti periodične inspekcije i trebalo bi uspostaviti mehanizam za monitoring za više zainteresovanih strana.</p>	
7.9	Da li bi ovaj projekat obezbedio ili promovisao tehnologije ili prakse koje predstavljaju rizike po bezbednost i zdravlje na radu (BZR) za poljoprivrednike, druge ruralne radnike ili ruralno stanovništvo uopšte?	NIZAK RIZIK	<p>VISOK RIZIK</p> <p>Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja.</p> <p>Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.</p>	Ovaj projekat neće obezbediti ili promovisao tehnologije ili prakse koje predstavljaju rizike po bezbednost i zdravlje na radu (BZR) za poljoprivrednike, druge ruralne radnike ili ruralno stanovništvo uopšte

		Ne	Da	Komentari
7.10	Da li bi ovaj projekat predvideo da deca <u>ispod</u> nacionalno definisanog minimalnog uzrasta za zapošljavanje (obično 14 ili 15 godina) budu uključena u aktivnosti podržane projektom?	NIZAK RIZIK	NE MOŽETE NASTAVITI	Ovaj projekat neće dozvoliti niti tolerisati da deca <u>ispod</u> nacionalno definisanog minimalnog uzrasta za zapošljavanje (obično 14 ili 15 godina) budu uključena u aktivnosti podržane projektom

7.11	Da li bi ovaj projekat predvideo da deca <u>iznad</u> nacionalno definisanog minimalnog uzrasta za zapošljavanje (obično 14 ili 15 godina) budu uključena u aktivnosti podržane projektom?	NIZAK RIZIK	<p style="text-align: center;">UMERENI RIZIK</p> <p>Preduzmite radnje kako biste predvideli mogući rizik od angažovanja mladih ljudi starosti od 14-17 godina u dečji rad⁶ promenom dizajna ili uvođenjem komplementarnih mera.</p> <p>Za decu od 14 do 17 godina, mogućnost dopunjavanja obrazovanja obučavanjem za veštine je svakako važna za njihovu integraciju u ruralno tržište rada. Ipak, deca mlađa od 18 godina ne bi trebalo da budu angažovana na radnim aktivnostima vezanim za projekat na način koji bi mogao biti opasan ili ometati obavezno obrazovanje deteta ili bio štetan po zdravlje, bezbednost ili moral deteta. Kada deca mlađa od 18 godina mogu biti angažovana na poslovima vezanim za rad u vezi sa projektom, sprovede se odgovarajuća procena rizika, uz redovno praćenje zdravstvenog stanja, uslova rada i radnog vremena, pored ostalih zahteva ovog ESS. Potrebno je preduzeti posebne mere zaštite kako bi se sprečio svaki oblik seksualnog uznemiravanja ili eksploatacije na radnom mestu (uključujući i na putu na posao i nazad), posebno onih koji su ranjiviji, odnosno devojčica.</p>	Ovaj projekat <u>neće dozvoliti da deca iznad nacionalno definisanog minimalnog uzrasta za zapošljavanje (obično 14 ili 15 godina) budu uključena u aktivnosti podržane projektom.</u>
7.12	Da li bi ovaj projekat bio realizovan u lancu vrednosti u kom su zabeleženi slučajevi dečjeg rada?	NIZAK RIZIK	<p style="text-align: center;">VISOK RIZIK</p> <p>Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja.</p> <p>Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.</p>	Ovaj projekat <u>neće biti realizovan u lancu vrednosti u kom su zabeleženi slučajevi dečjeg rada</u>

		Ne	Da	Komentari
7.13	Da li bi ovaj projekat bio realizovan u lancu vrednosti ili sektoru u kom su zabeleženi slučajevi prisilnog rada??	NIZAK RIZIK	VISOK RIZIK Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja. Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.	Ovaj projekat neće biti realizovan u lancu vrednosti u kom su zabeleženi slučajevi prisilnog rada

ZAŠTITNA MERA 8 RODNA RAVNOPRAVNOST

		Ne	Da	Komentari
8.1	Da li ovaj projekat može da ima rizik od jačanja postojeće rodno zasnovane diskriminacije, tako što ne uzima u obzir specifične potrebe i prioritete žena i devojčica?	NIZAK RIZIK	UMERENI RIZIK Preduzmite mere za predviđanje verovatnog rizika od održavanja ili produbljanja nejednakosti sprovođenjem rodne analize kako bi se identifikovale specifične mere za izbegavanje nanošenja štete, obezbeđivanje jednakih mogućnosti za muškarce i žene i promociju osnaživanja žena i devojčica.	Ovaj projekat neće imati rizik da produbljuje postojeće rodno zasnovane diskriminacije tako što ne uzima u obzir specifične potrebe i prioritete žena i devojčica
8.2	Da li bi ovaj projekat mogao zanemariti različite potrebe i prioritete žena i muškaraca u pogledu pristupa uslugama, sredstvima, resursima, tržištima, pristojnom zapošljavanju i donošenju odluka?	NIZAK RIZIK	UMERENI RIZIK Preduzmite mere za predviđanje verovatnog rizika od socijalno neodrživih poljoprivrednih praksi i prehrambenih sistema sprovođenjem rodne analize kako bi se identifikovale specifične potrebe i prioritete muškaraca i žena, kao i ograničenja u punom učešću u ili koristi od aktivnosti projekta sa kojima se mogu suočiti , i osmislite konkretne mere za obezbeđivanje ravnopravnog pristupa produktivnim resursima i ulaznim resursima za žene i muškarce.	Ovaj projekat će se usmeriti na različite potrebe i prioritete žena i muškaraca u pogledu pristupa uslugama, sredstvima, resursima, tržištima, pristojnom zapošljavanju i donošenju odluka

ZAŠTITNA MERA 9 AUTOHTONI NARODI I KULTURNO NASLEĐE

		Ne	Da	Komentari
9.1	Da li postoje <i>autohtoni narodi*</i> koji žive <i>izvan područja projekta**</i> gde će se odvijati aktivnosti ⁸ ?	NIZAK RIZIK	PREĐITE NA SLEDEĆE PITANJE	Na području projekta nema autohtonih naroda.
9.1.1	Da li aktivnosti projekta utiču na autohtone narode koji žive izvan područja projekta?	NIZAK RIZIK	<p>UMERENI RIZIK</p> <p>Neophodno je proći proces Slobodnog, prethodnog i informisanog pristanka. Aktivnosti projekta treba da definišu mere za rešavanje i ublažavanje svih potencijalnih uticaja.</p> <p>Za dodatne smernice, obratite se jedinici za ESM/OPCA.</p>	Na području projekta nema autohtonih naroda.
9.2	Da li postoje autohtoni narodi koji žive u područja projekta gde će se odvijati aktivnosti?	NIZAK RIZIK	<p>UMERENI RIZIK</p> <p>Neophodno je proći proces Slobodnog, prethodnog i informisanog pristanka. Ako je projekat namenjen autohtonim narodima, potreban je Plan za autohtone narode, uz proces Slobodnog, prethodnog i informisanog pristanka. Molimo kontaktirajte ESM/OPCA jedinicu za dalja uputstva.</p> <p>U slučajevima kada je projekat namenjen i autohtonim i neautohtonim narodima, Plan za autohtone narode biće potreban samo ako značajan broj korisnika čine pripadnici autohtonih naroda. Aktivnosti projekta treba da sadrže mere za rešavanje i ublažavanje svih potencijalnih uticaja. Molimo kontaktirajte ESM/OPCA jedinicu za dalja uputstva.</p>	Na području projekta nema autohtonih naroda.

			Proces Slobodnog, prethodnog i informisanog pristanka je neophodan	
9.3	<p>Da li bi ovaj projekat mogao negativno ili ozbiljno da utiče na prava autohtonih naroda, njihovu zemlju, prirodne resurse, teritorije, sredstva za život, znanje, društvenu strukturu, tradiciju, sisteme upravljanja, kao i na njihovu kulturu ili nasleđe (<i>fizičko*</i> i <i>nefizičko ili nematerijalno**</i>) unutar i/ili izvan projektne oblasti?</p> <p><i>*Fizički se definišu kao pokretni ili nepokretni predmeti, lokaliteti, objekti, grupe objekata, prirodne karakteristike i predeli koji imaju arheološki, paleontološki, istorijski, arhitektonski, verski, estetski ili drugi kulturni značaj koji se nalaze u urbanim ili ruralnim sredinama, na tlu, pod zemljom ili pod vodom.</i></p> <p><i>**Nefizički ili nematerijalni se definišu kao „prakse, predstave, izrazi, znanja i veštine, kao i instrumenti,</i></p>	NIZAK RIZIK	<p>VISOK RIZIK</p> <p>Potrebna je potpuna procena ekološkog i socijalnog uticaja. Molimo kontaktirajte ESM jedinicu za dalja uputstva.</p>	Na području projekta nema autohtonih naroda.

	<i>predmeti, artefakti i kulturni prostori povezani sa njima na takav način da ih zajednice, grupe i u nekim slučajevima pojedinci prepoznaju kao deo svog duhovnog i /ili kulturnog nasleđa“</i>			
9.4	Da li bi se ovaj projekat nalazio u području gde postoje kulturni resursi?	NIZAK RIZIK	<p>UMERENI RIZIK</p> <p>Kako bi se očuvali kulturni resursi (kada postoje u projektnoj oblasti) i izbeglo njihovo uništavanje ili oštećivanje, potrebno je sprovesti analizu dužne pažnje da bi se: a) proverilo da li su ispunjene odredbe normativnog okvira, koji je obično pod nadzorom nacionalne institucije odgovorne za zaštitu istorijskih i arheoloških lokaliteta/nematerijalnog kulturnog nasleđa; i b) putem saradnje i komunikacije sa institucijama upravljanja/vođstvom autohtonih naroda, proverila verovatnoća postojanja lokaliteta/nematerijalnog kulturnog nasleđa značajnog za autohtone narode.</p> <p>U slučajevima kada postoji velika verovatnoća nailaska na materijalne kulturne resurse, tenderska dokumentacija i ugovor za sve građevinske radove moraju da sadrže odredbe o obavezi sprovođenja postupaka za “slučajna otkrića” u skladu sa nacionalnim procedurama i pravilima.</p>	Na području projekta nema autohtonih naroda.

ANEKS 4. KONTROLNA LISTA ZA SKRINING NA PSEA RIZIKE

Osiguravanje osnovnih mera za smanjenje rizika pre uključivanja zainteresovanih strana	Odgovornost	Komentari	Link	Izvor:
Da li AS ima SEAH politiku (ili SEAH odredbe u nekoj drugoj politici)?	AS	<p>Da, FAO raspolaže SEAH politikom. Uznemiravanje u svim oblicima suprotno je Povelji Ujedinjenih nacija, FAO-ovoj regulativi o osoblju i Pravilima i standardima ponašanja za međunarodnu državnu službu. U skladu sa članom 1 FAO-ove regulative o osoblju, generalni direktor će nastojati da uvek osigura najviše standarde ponašanja članova osoblja.</p> <p>2. Ova Politika o uznemiravanju, seksualnom uznemiravanju i zloupotrebi ovlašćenja je u skladu sa principima i vrednostima sistema UN-a koji se tiču sprečavanja uznemiravanja i zloupotrebe ovlašćenja.</p>	<p>Relevantne FAO-ve politike koje se bave SEAH pitanjima su Politika o seksualnom uznemiravanju</p> <p>Politika o sprečavanju uznemiravanja, seksualnog uznemiravanja i zloupotrebe ovlašćenja</p> <p>Zaštita od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (PSEA)</p> <p>Politika zaštite uzbuđivača</p>	FAO
Ako je AS ugovorio konsultacije sa zainteresovanim stranama, da li taj subjekat ima SEAH politiku (ili je ugovorom obavezan primeniti onaj od AS)?	AS/Konsultant	<p>Prema ugovorima sa eksternim subjektima primenjuju se i mere PSEA, u skladu sa relevantnim ugovornim klauzulama u ugovorima. Za ovaj projekat, <i>konsultacije sa zainteresovanim stranama nisu bile date pod ugovor spoljnim saradnicima.</i></p> <p>Politike relevantne za PSEA koje ima FAO su obavezujuće za sve koji imaju ugovorni status sa FAO.</p>		FAO
Da li AS ima uspostavljen Kodeks	AS	Da, FAO poseduje Kodeks etičkog ponašanja za zaposlene (2021) koji jasno ukazuje na PSEA i	https://www.fao.org/3/cb4863en/cb4863en.pdf	FAO

ponašanja za zaposlene?		Sprečavanje seksualnog uznemiravanja, zlopotrebe ovlašćenja i uznemiravanje.	Kodeks etičkog ponašanja FAO	
Ako je AS ugovorio konsultacije sa zainteresovanim stranama, da li taj subjekat ima uspostavljen Kodeks ponašanja za zaposlene (ili je ugovorom obavezan primeniti onaj od AS)?	AS/Konsultant	Za ovaj projekat, konsultacije sa zainteresovanim stranama nisu bile date pod ugovor spoljnim saradnicima. Od svog FAO osoblja (uključujući, bez ograničenja, članove osoblja, konsultante, nacionalno projektno osoblje (NPP), privatne pružaoce usluga, volontere i pripravnike) očekuje se da se ponašaju u skladu s etičkim standardima iz FAO-ovog Kodeksa etičkog ponašanja.		
Da li su zaposleni u AS i konsultanti koji sprovode konsultacije sa zainteresovanim stranama obučeni o prevenciji SEAH i Kodeksu ponašanja?	AS/Konsultant	PSEA obuka je među obaveznim obukama za svo osoblje FAO-a svih kategorija. U sledećoj koloni nalazi se lista obaveznih obuka o SEAH i Etičkom kodeksu koje svi zaposleni u FAO-u moraju završiti na početku svog zaposlenja.	https://www.fao.org/3/nd482en/nd482en.pdf Sprečavanje seksualna eksploatacija i zlostavljanje (PSEA) (Obavezno) Sprečavanje uznemiravanja, seksualnog uznemiravanja i zlopotrebe ovlašćenja (Obavezno) Kurs Ujedinjenih nacija o harmoničnom zajedničkom radu (Obavezno) Etika i integritet u Ujedinjenim nacijama (Obavezno) Politika zaštite uzbunjivača FAO-a (Obavezno)	FAO
Da li AS ima mehanizam za rešavanje pritužbi u	AS	Da, FAO ima uspostavljen GM za rane SEAH žalbe. FAO ima poseban kanal za SEA, koji je direktno povezan sa Kancelarijom glavnog	https://www.fao.org/environmental-social-standards/en/	FAO

slučaju ranih SEAH pritužbi koje potiču od uključivanja zainteresovanih strana?		inspektora. Za to postoji dežurna telefonska linija koja je otvorena 24h/7 dana.	SEA žalbe se mogu podneti preko FAO-ve Kancelarije glavnog inspektora imejlom, telefonom ili onlajn, upotrebom EthicsPoint	
Da li AS ima specijalizovanog člana osoblja koji može da sprovede napredniju procenu u Fazi 4, kao i da rešava rane SEAH žalbe ako se pojave; a ako ne, da li AS zahteva budžet i/ili pomoć u vezi sa tim?	AS	FAO potvrđuje da su dostupni dovoljni tehnički resursi i kapaciteti kako bi se osigurala usklađenost sa zahtevima GCF-a u vezi sa SEAH (vidi i Godišnji izveštaj FAO-a o korporativnoj politici, procesima i merama za sprečavanje uznemiravanja, seksualnog uznemiravanja i seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja) FAO ima specijalistu za PSEA na globalnom nivou koji može da pruži podršku u sprovođenju procene rizika Kontakt osobi za PSEA na nivou zemlje .	https://www.fao.org/3/nk304en/nk304en.pdf	FAO
Kontekstualni nivo (i Polazne uslove)	Referenca	Komentari		
Da li u zemlji postoje zakoni koji zabranjuju seksualno uznemiravanje / proganjanje generalno?	Nacionalni /Državni zakon (Rodna procena)	Da, Srbija ima više zakona, politika i strategija za borbu protiv SEAH. To su – između ostalih: Porodični zakon (2005), Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika (2016), Zakon o sprečavanju nasilja u porodici (2017) i Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (2019)	https://evaw-global-database.unwomen.org/es/countries/europe/serbia?pageNumber=2	UNW
Da li zakoni o radu zabranjuju uznemiravanje na radnom mestu?	Nacionalni /Državni zakon (Rodna procena)	Da, Srbija raspolaže takvim zakonom. Zakon koji zabranjuje uznemiravanje na radnom mestu (uključujući seksualno uznemiravanje) je Zakon o zabrani zlostavljanja na radu (Službeni glasnik Srbije br. 36/10). Zakon je na snazi od 2010. godine.	https://www.ilo.org/dyn/travail/docs/2403/Labour%20Law%20Republic%20of%20Serbia.pdf	ILO
Da li u zemlji postoji zakon koji zabranjuje nasilje u partnerskim odnosima (IPV)?	Nacionalni /Državni zakon (Rodna procena)	Da, nasilje u partnerskim odnosima je regulisano: Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika (2016), Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici (2017) i Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći (2019)	https://evaw-global-database.unwomen.org/es/countries/europe/serbia?pageNumber=2	UNW

Kakva je učestalost rodno zasnovanog nasilja u zemlji?	Nacionalna statistika (Rodna procena)	Prema podacima UN Women [UNW, 2023], na nacionalnom nivou u Srbiji 2019. godine, od žena koje su ikada bile u partnerskoj vezi, u starosnoj grupi od 18 do 74 godine, 17% je prijavilo da su tokom života iskusile fizičko i/ili seksualno nasilje od strane partnera, dok je 2% žena iste starosne grupe prijavilo da je iskusilo seksualno nasilje tokom života od strane osoba koje nisu/nisu bili partneri.	https://evaw-global-database.unwomen.org/es/countries/europe/serbia?pageNumber=2	UNW
Koji je zakonski uzrast u kom osoba može da stupi u brak?	Nacionalni zakon	Srbija je ratifikovala Konvenciju o pravima deteta 2001. godine, koja propisuje minimalnu starosnu granicu za brak od 18 godina, kao i Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) 2001. godine, koja obavezuje države da obezbede slobodan i pun pristanak na brak. Konačno, članom 23 Porodičnog zakona (2005) propisan je minimum od 18 godina.	https://evaw-global-database.unwomen.org/es/countries/europe/serbia/2005/family-law-official-gazette-of-the-rs-no-18-2005	UNW
Uprkos zakonima, kakva je učestalost dečjih brakova u zemlji?	Nacionalna statistika	1% devojaka u Srbiji udaje se pre 15. rođendana, a 8% pre 18. rođendana. Statistike pokazuju veći procenat u ruralnim područjima u oba slučaja. U urbanim 0,7% i 4,6%, a u ruralnim 2,5% i 14%.	https://mics-surveys-prod.s3.amazonaws.com/MICS6/Europe%20and%20Central%20Asia/Serbia/2019/Survey%20findings/Serbia%20%28National%20and%20Roma%20Settlements%29%202019%20MICS%20SFR_English.pdf	Republički zavod za statistiku, UNFPA, EU
Koji je nivo primanja u zemlji?	Rangiranje Svetske banke (H, HM, M, LM, L)	Srbija je zemlja sa višim srednjim prihodima	https://data.worldbank.org/country/RS	SB

Kako se zemlja rangira po globalnim rodno indeksima?	Izveštaji Svetske banke / Drugo	U poređenju sa državama članicama EU, Ujedinjenim Kraljevstvom i drugim zemljama u regionu, Srbija je na 21. mestu, između Hrvatske i Severne Makedonije. U poređenju sa Hrvatskom, Srbija ima niže vrednosti indeksa u poddomenu participacije (77,0 prema 79,6), ali više vrednosti u poddomenu segregacije i kvaliteta rada (62,5 naspram 61,4). U poređenju sa Severnom Makedonijom, Srbija ima više vrednosti u poddomenu participacije (77,0 prema 68,2), ali značajno niže u poddomenu segregacije i kvaliteta rada (62,5 naspram 70,7). U poređenju sa prvoplasiranom Švedskom, Srbija ima indeks ovog domena niži za 13,5 poena, dok je u poređenju sa poslednjom Italijom, ovaj indeks za 6,1 poena viši.	https://eurogender.eige.europa.eu/system/files/events-files/gender_equality_index_for_serbia_2021.pdf	EU
Da li postoji nacionalni akcioni plan za rodno zasnovano nasilje i/ili seksualno uznemiravanje?	Nacionalna vlada	Da, Srbija trenutno sprovodi Nacionalnu strategiju za prevenciju i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja nad ženama i nasilja u porodici 2021-2025.	https://evaw-global-database.unwomen.org/es/countries/europe/serbia/2021/national-strategy-for-the-prevention-and-combating-of-gender-based	UNW
Da li zemlja ima specijalizovane usluge za žrtve rodno zasnovanog nasilja (na nacionalnom i lokalnom nivou) uključujući sigurne kuće za žene, adekvatne medicinske ustanove i objekte koji pružaju psihološko-socijalnu podršku?	Lokalne vlasti / NVO-i	Da, postoji najmanje 10 organizacija finansiranih od strane države i međunarodnih donatora koje su aktivne i specijalizovane za pružanje usluga žrtvama rodno zasnovanog nasilja (na nacionalnom i lokalnom nivou) uključujući sigurne kuće za žene, adekvatne medicinske ustanove i ustanove koje pružaju psihološko-socijalnu podršku.	https://eca.unwomen.org/en/stories/feature-story/2023/07/prioritizing-womens-needs-through-local-gender-responsive-budgeting-in-serbia#:~:text=UN%20Women%2C%20under%20a%20project,to%20introduce%20GRB%20since%202015.	UNW
Da li zemlja trenutno prolazi kroz rat, unutrašnji sukob ili	Nacionalni / mediji	Ne		

humanitarnu katastrofu?				
Rizici na nivou projekta	Odgovornost	Komentari		
Da li su žene skoncentrisane u slabije plaćenim ulogama i da li ih uglavnom vode i nadgledaju muškarci?	AS	Da. U Srbiji su plate žena niže od plata muškaraca čak i u profesijama u kojima žene čine većinu radne snage, kao što je sistem zdravstvene zaštite i socijalne zaštite. Jaz u platama između žena i muškaraca je 8,8%	https://www.serbianmonitor.com/en/wage-gap-between-women-and-men-in-serbia-is-8-8-in-favour-of-men/	Akadem ska zajednic a
Da li se koriste sistemi plaćanja po učinku ili druge strukture plaćanja vezane za učinak gde pojedinci imaju kontrolu nad tim koliko su drugi radnici plaćeni?	AS	Ne		
Da li će radnici na projektu imati kontrolu nad resursima koji mogu da promene život, kao što je dodela naknada za preseljenje ili pristup osnovnim ili veoma traženim resursima?	AS	Radnici na projektu neće biti raseljavani. Svi radnici će biti izabrani iz radijusa od 25 km od radne lokacije.		
Da li će se koristiti profesionalni radnici obezbeđenja? Da li će biti naoružani?	AS	Ne, projekat neće zapošljavati profesionalne radnike obezbeđenja.		

Da li će se desiti priliv muške radne snage u područje projekta (nasuprot korišćenja samo lokalnih radnika)?	AS	Svi radnici u području projekta (vidi kriterijume za odabir aktivnosti) biće izabrani među muškarcima i ženama iz radijusa od 25 km. Dakle, neće biti priliva muške radne snage u područje projekta. Osim toga, projektne aktivnosti će se odvijati u udaljenim šumskim područjima uglavnom daleko od kuća i zajednica.		
Da li su lokalne zajednice siromašne i nedostaju im osnovni resursi?	AS	Iako je stopa siromaštva viša u ruralnim područjima, lokalnim zajednicama, uglavnom, ne nedostaju osnovni resursi.		
Da li će na projektu biti zapošljavani radnici migranti, posebno oni koji ne govore lokalni jezik? Da li će biti zapošljavani na privremenoj ili dnevnoj bazi?	AS	Zapošljavanje radnika će se vršiti u skladu sa zakonima i propisima Republike Srbije i radnici će morati da se pridržavaju FAO kodeksa ponašanja i FAO politika. Pošto će se radovi odvijati u udaljenim šumskim područjima zemlje, ne očekuje se da će na projektu biti radnika migranata.		
Da li će radnici na projektu imati formalne ugovore?		Da, unajmljivanje radnika će se odvijati u skladu sa zakonima i regulativama Republike Srbije (Zakon o radu 24/05, 61/05 i 54/09). Ovaj zakon uređuje ugovore, naknade i sve druge aspekte vezane za rad. Radnici će morati da se pridržavaju FAO kodeksa ponašanja i FAO politika.		
Da li će roba često biti transportovana na velikim udaljenostima, posebno kroz siromašne i/ili udaljene zajednice?	AS	Ne, projekat neće zahtevati transport robe, ljudi i materijala na velikim udaljenostima.		

Da li su radne lokacije ili projektne aktivnosti smeštene na udaljenim lokacijama? Da li će radne lokacije biti rasute sa izolovanim tačkama?	AS	Radne lokacije će biti u udaljenim šumskim i ruralnim krajevima zemlje. Ipak, pošto će radnici biti odabrani iz zajednica koje se nalaze u radijusu od 25 km od radne lokacije, neće biti potrebe za uspostavljanjem kampova ili drugih objekata za privremeni smeštaj.		
Da li će radnici na projektu živeti u zajednici ili u smeštaju za radnike? Ako u smeštaju za radnike, da li će smeštaj biti za osobe oba pola?	AS	Pošto će radnici biti odabrani iz zajednica koje se nalaze u krugu od 25 km od radne lokacije, neće biti potrebe za uspostavljanjem kampova ili drugih objekata za privremeni smeštaj.		
Da li će radnici morati da putuju daleko i na potencijalno nebezbedne destinacije, ili u doba dana kada mogućnosti prevoza mogu biti ograničene?	AS	Radnici će biti odabrani iz kruga od 25 km od radne lokacije. Na osnovu kriterijuma koji su naznačeni u FFP, radne lokacije moraju da imaju drumski pristup, a transport od sabirnih mesta u pristupačnim područjima do radne lokacije će biti zagarantovan projektom preko partnera i pružalaca usluga.		
Da li će li projekat biti realizovan u radnom okruženju pod velikim pritiskom, sa kratkim sezonskim rokovima??	AS	Projekat će biti realizovan sa kratkim sezonskim rokovima, ali neće biti u radnom okruženju pod velikim pritiskom.		
Da li se projekat nalazi u sektoru u kojem dominiraju muškarci, a u kojem će se zapošljavati žene radnice?	AS	Šumarstvo je sektor gde zastupljenost žena ne prelazi 14%. Ipak, zapošljavanje će biti otvoreno i pristupačno svima bez rodni ograničenja.		

Da li su zajednice, posebno one sa niskim primanjima/ranjive zajednice izrazile zabrinutosti u vezi sa SEAH/rodno zasnovanim nasiljem u toku konsultacija?	AS	Učešće u projektu je dobrovoljno i obuhvata šume u državnom vlasništvu i šume u vlasništvu opština i privatnih operatera. Tako da će projekat proceniti SEAH/Rodno zasnovano nasilje tokom konačne identifikacije lokacija za ulaganja u šumarstvu.		
Da li su napravljene bilo kakve izmene u dizajnu projekta ili adaptivnom upravljanju zbog zabrinutosti zainteresovanih strana i zajednica? (Ako jeste, ponovo prođite kroz ovu kontrolnu listu)	AS	Ne, zainteresovane strane nisu izrazile zabrinutost.		

ANEKS 5. MATRICA UBLAŽAVANJA PSEA RIZIKA

Opis [potencijalnih] rizika	Verovatnost (LMH)	Potencijalni uticaj (LMH)	Mere za ublažavanje rizika
Kontekstualni rizici			
Rizici na nacionalnom nivou <ul style="list-style-type: none"> Nedostatak snažnog pravnog sistema za sprovođenje zakona Niska stopa krivičnog gonjenja SEAH incidenata 	L	L	<ul style="list-style-type: none"> Osigurajte prisustvo eksperta za rodna i socijalnih pitanja sa velikim iskustvom u lokalnom kontekstu u PMU. Osigurajte stalnu koordinaciju između projektnog eksperta za rodna i socijalnih pitanja, Nacionalnog koordinatora za rodna pitanja i Regionalnog koordinatora za rodna pitanja u FAO-u. Sarađujte sa relevantnim ministarstvima i odeljenjima Vlade zaduženim za rodna pitanja i socijalnu zaštitu, kao i sa drugim

			<p>organizacijama ili mrežama za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Odlučno sprovođenje SEAH politike AS-a (i/ili ekvivalentne) politike. • Sprovođenje zakona koji se odnose na SEAH koji su primenjivi na projekat/program. • Povežite institucionalne aktere sa pružaocima obuke za SEAH (npr. UNFPA, UNWOMEN, UNICEF, OCHA između ostalih) kako bi obuka bila dostupna projektnim zainteresovanim stranama i zajednicama.
<p>Društveni rizici</p> <ul style="list-style-type: none"> • Društveno-kulturne norme koje ne preispituju SEAH • Nizak nivo svesti o pravima, SEAH itd. • Ograničene službe za pomoć žrtvama SEAH 	M	M	<ul style="list-style-type: none"> • Osigurajte da ekspert za rodna i socijalna pitanja redovno posećuje zajednice i lokalne institucije radi saradnje sa lokalnim vlastima ili upravama i senzibilisanja članova zajednice o SEAH zaštiti. • Gde je primenjivo, identifikujte pobornike da deluju kao saveznici u SEAH zaštiti. • Obezbedite SEAH obuku za projektne zainteresovane strane i zajednice.
<p>Projektni rizici</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ograničene službe SEAH zaštite u području projekta/programa • Visoke stope femicida ili seksualnog nasilja (npr. korišćeno kao taktika rata) u područjima projekta/programa • Žene strahuju da bi učešće ili zapošljavanje na projektu/programu moglo da pogorša trenutne oblike SEAH-a. 	L	L	<p>Kao gorenavedeni društveni rizici i:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kroz rad stručnjaka za rodna i socijalna pitanja projekta, podržavati lokalne zvaničnike u sprovođenju kampanja za prevenciju SEAH; • Iskoristiti postojeće odnose sa državnim akterima; identifikujte šampione/pristalice/kreatore promena u okviru vlasti (sa posebnim akcentom na SEAH). • Voditi SEAH kampanje podizanja svesti i senzibilisanje u okviru zajednice. • Informisati zajednicu o SEAH rizicima, objasniti kako ih prijavljivati i informisati ih o dostupnim službama uključujući SEAH GRM uspostavljene projektom.

ⁱ Procenjena vrednost za prijavljeno smanjenje neto emisija iz privatnog sektora se dobija sabiranjem uklanjanja ugljenika i kompenzovanih emisija. Smanjenja (830.000 tona CO₂eq) se izračunavaju deljenjem kredita za smanjenje ugljenika (50 miliona USD) / prosečnog troška (60 USD) ublažavanja 1 tone CO₂eq [[The High-Level Commission on Carbon Prices zaključuje da je eksplicitni nivo cene ugljenika u skladu sa postizanjem temperaturnih ciljeva iz Pariza iznosi najmanje 40–80US\\$/tCO₂ do 2020. godine. Stoga se smatra da je trošak cene od 60 USD za smanjenje 1 tone CO₂ eq. srazmerno konzervativan](#)]. Što se tiče kompenzacija, projekat procenjuje da će za 7 godina sprovođenja postići maksimalne kompenzacije od oko 200.000 tona CO₂eq (7g) izvedeno iz pretpostavke o spremnosti privatnih privrednih društava da investiraju oko 5 miliona USD u kompenzacije po prosečnoj procenjenoj ceni od 24,5 USD [[\[ekvivalent prosečnih međunarodnih tržišnih cena karbonskih kredita na licu mesta \(spot cena\), kako ih je pozitivno testirala australijska vlada za određivanje cene jedinice karbonskog kredita \(Vlada Australije, 2021\)\]](#)] po toni CO₂eq. Pod pretpostavkom da će se interes privatnih kompanija nastaviti istim tempom tokom trajanja projekta, ukupno smanjenje emisija bi iznosilo 758.017tCO₂-e. (vidi Aneks 9). Ukupno smanjenje ugljenika od dekarbonizacije i kompenzacija odgovara količini od približno 1,6 miliona tCO₂-e tokom životnog veka projekta od 27 godina. Računato tokom perioda od 7 godina, smanjenja GHG emisije iznosi oko 420.000 tCO₂-e.

ⁱⁱ Investicije u pošumljavanje će slediti najnovije smernice FAO-a (Smernice za upravljanje šumama glavnih tipova šuma Srbije). U pošumljavanju će se koristiti autohtone vrste. Prilikom uspostavljanja novih šuma velika pažnja će biti posvećena biodiverzitetu, uz izbegavanje monokultura ili intenzivne šumske sadnje. Svaka investicija će takođe pratiti najnaprednije klimatski adaptivne prakse gajenja šuma kako bi se osigurala najveća moguća stopa preživljavanja šumarskih investicija i obnavljanje prirodnih ekosistema.

ⁱⁱⁱ Na osnovu FAO-ve definicije, visoke šume su one koje su uglavnom nastale iz semena.

^{iv} U 2019. godini, 934.237 ili 37,1% svih domaćinstava su bila potrošači ogrevnog drveta. Ova domaćinstva su uglavnom skoncentrisana u ruralnim oblastima i čine najsiromašnije slojeve stanovništva.

^v Serbia Statistical Release -- Registered employment, 2021: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/HtmIE/G20221023.html> U smislu postojećeg zapošljavanja, 6.715 osoba je formalno bilo zaposleno u sektoru šumarstva i drvne industrije 2020. godine, odnosno 22,5% onih koji su zaposleni u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu. Ovo je najverovatnije potceno pošto ne obuhvata neformalno zapošljavanje. Konačno, pojedinci zaposleni na dodatnim poslovima u ovom sektoru će takođe imati koristi od projekta.

ANEKS 6. OKVIRNI PRIKAZ PLANA UPRAVLJANJA ZAŠTITOM ŽIVOTNE SREDINE I SOCIJALNIM PITANJIMA

Plan upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMP)

Okvirni prikaz

(Maksimum 80 strana)

Napomena: Plan upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMP) je detaljan plan specifičan za projekat koji operacionalizuje principe, zahteve i specifične mere, akcije i strategije koje će projekt implementirati radi upravljanja i ublažavanja ekoloških i socijalnih rizika i uticaja vezanih za određene aktivnosti. ESMP se idealno priprema tokom faze formulisanja, a uvek pre nego što se aktivnosti implementiraju; može se nadograditi na postojeći ESMF, ako je to bio odabrani instrument upravljanja ES rizikom projekta dok su aktivnosti i lokacije bili nepoznati. I projekti umerenog i visokog rizika moraju izraditi ESMP pre implementacije projektnih aktivnosti.

1. Izvršni rezime (opcionalno)

Pružite kratak pregled projekta i ključna razmatranja vezana za zaštitu životne sredine i socijalna pitanja. Navedite kategoriju rizika projekta prema ES kontrolnoj listi za skrining. Rezime ključnih nalaza iz procene polaznih osnova i rizika, ciljeva i preporučenih akcija takođe se može dodati u ovom odeljku)

2. Uvod

Opišite projekt i aktivnosti obuhvaćene ovim konkretnim ESMP-om, uključujući lokacije i partnere u implementaciji. Opišite svrhu i obim ovog ESMF-a, što bi trebalo da bude usklađeno sa projektnim aktivnostima/komponentama. Ukratko identifikujte potencijalne uticaje projekta na zaštitu životne sredine i socijalna pitanja – to će biti dalje opisano u odeljcima ispod.

3. Politički, pravni i institucionalni okvir

Opišite ključne zakonske, regulatorne i institucionalne odredbe koje se odnose na aspekte projekta vezane za zaštitu životne

sredine i socijalna pitanja. Ovaj odeljak treba da se odnosi na međunarodne, nacionalne/regionalne/lokalne i institucionalne zahteve relevantne za specifične društvene i ekološke aspekte, rizike i uticaje, i zaštitne mere koje projekat aktivira. Možda biste hteli da razmotrite zahteve drugih međunarodnih organizacija, tj. UNDP-a, ILO-a i/ili donatora/implementacijskih partnera, prema potrebi.

4. Polazna osnova zaštite životne sredine i socijalnih pitanja

Opišite i analizirajte ekološki i društveni kontekst u kom će se projekat implementirati. Iako su neke široke kontekstualne informacije neophodne, analizu treba fokusirati na neposredni kontekst lokacije projekta i aspekte koji se odnose na identifikovane uticaje da bi ona bila relevantna za odluke o dizajnu projekta, realizaciji ili merama ublažavanja. Za opšte informacije o polaznoj osnovi (regionalnoj, nacionalnoj), mogu se koristiti sekundarni podaci i postojeća procena. Za kontekst specifičan za lokacije i informacije o polaznim osnovama, naročito se preporučuje prikupljanje primarnih podataka. Za projekte koji su sproveli ESIA/PESU, sažetak nalaza o polaznim osnovama za društvene i ekološke okolnosti može da se upotrebi za ovaj odeljak.

Obim analize ekoloških i socijalnih polaznih osnova će varirati u zavisnosti od prirode projekta i problema identifikovanih tokom faze skrininga. Analiza može da pokrije niz fizičkih, bioloških, društveno-ekonomskih i kulturnih aspekata na koje bi projekat mogao potencijalno da utiče. U nastavku su opšte smernice o aspektima koji će biti uključeni u ovaj odeljak:

4.1. **Fizičko okruženje:** topografija, klima, vrste tla, padavine, infrastruktura itd.

4.2. **Biološka sredina:** flora, fauna, ugrožene vrste, osetljiva područja i značajna prirodna područja.

4.3. **Društveno-ekonomsko i kulturološko okruženje:** populaciona dinamika, korišćenje zemljišta, trendovi siromaštva, struktura i kapaciteti zajednice, zdravlje zajednice (trenutni status i pokretači bolesti), izvori sredstava za život, raspodela prihoda, kulturno nasleđe, dobra i usluge, nivo ekološke svesti zajednice o pitanjima kao što su siromaštvo i životna sredina, gubitak biodiverziteta i klimatske promene, stepen zavisnosti zajednice od prirodnih resursa za sredstva za život i pristup osnovnim uslugama, kao što su voda i kanalizacija, zdravstvene ustanove, škole, poljoprivredne savetodavne službe, struja, transport i tržišta.

5. Klasifikacija rizika i upravljanje rizicima

Navedite kategorizaciju rizika prema kontrolnoj listi FAO-a. Kategorizacija rizika se dobija kada se popuni kontrolna lista za ES skrining u

FPMIS-u – dodajte kontrolnu listu kao aneks ovom okviru

6. Opišite potencijalne ekološke i socijalne rizike i uticaje

Identifikujte i analizirajte potencijalne rizike i štetne uticaje projekta, kao i mogućnosti za povećanje njegovih pozitivnih uticaja. Pri identifikovanju rizika i uticaja, razmotrite svaku od aktivnosti projekta. Takođe molimo da opišete kako će se projekt baviti rizicima vezanim za seksualnu eksploataciju i zlostavljanje (SEA). Ovaj odeljak bi trebalo da uzme u obzir kumulativne uticaje i međusektorska pitanja.

7. Mere upravljanja životnom sredinom i socijalnim pitanjima

Opišite mere ublažavanja za izbegavanje, minimizovanje ili ublažavanje ES rizika i uticaja identifikovanih u prethodnim odeljcima i u ESIA. Identifikujte mere za unapređenje pozitivnih ekoloških i socijalnih ishoda.

8. Institucionalna i implementacijska organizacija i procenjeni troškovi

Opišite institucionalnu i implementacijsku organizaciju, kao i procenjene troškove za implementaciju ovog plana upravljanja ES rizicima. U ovom odeljku, projektni tim može da odabere da pregled uloga i odgovornosti, kao i raspodelu budžeta; detaljne informacije, uključujući vremenske rokove/okvire, mogu se dodati u ESMP matricu,

Tabela Error! Main Document Only. koja je data u nastavku – alternativno, projekat može odabrati da sve informacije koje se zahtevaju u odeljcima 7 i 8 da u ESMP matrici.

9. Organizacija monitoringa

Opišite postojeću organizaciju monitoringa koja je napravljena da bi se osigurala implementacija ovog ESMP-a. U ovom odeljku, projektni tim može da odabere da da pregled organizacije monitoringa uključujući odgovornosti i vremenske rokove/okvire - alternativno, projekat može odabrati da sve informacije koje se zahtevaju u odeljcima 7 i 8 da u ESMP matrici

Tabela Error! Main Document Only..

10. Uključivanje zainteresovanih strana

Ukratko opišite sprovedene aktivnosti za uključivanje zainteresovanih strana, uključujući: (i) identifikaciju ključnih zainteresovanih strana i njihovih interesa u projektu; (ii) aktivnosti uključivanja zainteresovanih strana kao što su konsultacije i učešće koje su do sada sprovedene, kao i ključna pitanja, probleme i povratne informacije date tokom ovih aktivnosti; i (iii) kako projekat planira da uključi povratne informacije zainteresovanih strana i odgovori na njihove probleme, tokom i nakon implementacije projekta. Opišite kako će uključivanje zainteresovanih strana biti inkorporirano kao tekuća projektna aktivnost i navedite glavne kanale komunikacije i učestalost uključivanja za svaki tip/grupu zainteresovanih strana. U vidu alternative, ovaj odeljak može da da sažetak ključnih dosadašnjih nalaza uključivanja zainteresovanih strana i link za Plan uključivanja zainteresovanih strana^v (SEP) koji je izrađen za ovaj projekat.

11. Mehanizam za rešavanje pritužbi

Opišite projektni GRM i kako će on biti prenet projektnim zainteresovanim stranama. U vidu alternative, dajte link za Mehanizam za rešavanje pritužbi^v (GRM) koji je izrađen za ovaj projekat.

12. Objavlivanje informacija

Opišite kada i gde će informacije o projektu biti ili već jesu javno objavljene. Paragraf u nastavku bi se mogao koristiti kao smernica. Za dodatne smernice: [ESS Guidance Note on ESOP2](#).

Objavlivanje informacija o programu i projektu omogućava zainteresovanim stranama da efikasno učestvuju u projektnim konsultacijama. FAO nastoji da informacije o projektu budu relevantne, razumljive, dostupne i da ih zainteresovane strane vide kao kulturološki primerene. Posebna pažnja će se posvetiti specifičnim potrebama u grupama zajednica koje trpe uticaj implementacije projekta. Ovaj dokument će biti javno objavljen na FAO-vom portalu za objavljivanje od **DATUM** kao i preko sledećih kanala **XXX**

Tabela Error! Main Document Only.: Matrica Plana upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima

Aktivnosti <i>(navedi lokacije)</i>	Potencijalni ekološki i socijalni rizici i uticaji <i>(Opišite ukratko potencijalne ES rizike koji su identifikovani u skladu sa FESM-om)</i>	Aktivirane ESS	Mere ublažavanja <i>(Opišite ukratko mere ublažavanja za identifikovani rizik. Navedite da li su pripremljeni neki posebni instrumenti kao što su Plan upravljanja biodiverzitetom, Rodni akcioni plan, LMP, itd. i navedite referencu –</i>	Organizacija implementacije^v <i>(Strane odgovorne za implementaciju mera ublažavanja, i vremenski okvir/rokovi za aktivnosti)</i>	Organizacija monitoringa^v <i>(Odgovornosti i vremenski okvir/učestalost aktivnosti monitoringa)</i>	Vremenski okvir/rokovi	Procenjeni troškovi za implementaciju mera ublažavanja
---	---	-----------------------	--	--	--	-------------------------------	---

			<i>link/dokument itd.)</i>				

1. Aneksi

- **Usmeravajuća pitanja za ESMP**
- **Popunjena kontrolna lista za ekološki i socijalni skrining:** Molimo da ovde priložite najažurniju kontrolnu listu za skrining FPMIS-a.

Uvod

Ova usmeravajuća pitanja za projekte umerenog rizika razvijena su da pruže podršku i usmere projektne timove FAO-a u izradi Plana upravljanja zaštitom životne sredine i socijalnim pitanjima (ESMP) projekta.^Y Dopunjujući informacije prikupljene i analizirane tokom pripreme projektnog dokumenta i ESA, u ESMP-u bi trebalo proširiti informacije o identifikaciji i proceni ekoloških i socijalnih rizika, kao i kako će se oni ublažiti tokom implementacije projekta.

Usmeravajuća pitanja formulisana u nastavku služe kao smernice za produblivanje saznanja projekta o ekološkoj i socijalnoj polaznoj osnovi, koja idu izvan onoga što je već opisano u projektnom dokumentu, i koja mogu biti od ključnog značaja za popunjavanje Matrice ES rizika.

Pitanja predstavljena u ovom dokumentu nisu iscrpna, njihova namena je da funkcionišu kao polazna tačka za identifikaciju rizika i mera za ublažavanje. Pri korišćenju ovog dokumenta, projektnom timu može biti od pomoći da odgovori na pitanja u primenljivom odeljku (standard zaštitne mere)

^Y, dodajući sva druga pitanja koja bi tim mogao da identifikuje. Jedinica za ESM naročito preporučuje da se usmeravajuća pitanja (u zavisnosti od projekta) dodaju u ESMP-u.

- [ESS1 Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje prirodnim resursima](#)
- [ESS2 Efikasnost resursa i prevencija i upravljanje zagađenjem](#)
- [ESS3 Smanjenje rizika od klimatskih promena i katastrofa](#)
- [ESS4 Dostojanstven rad](#)
- [ESS5 Zdravlje, bezbednost i sigurnost zajednice](#)
- [ESS6 Rodna pitanja, ravnopravnost i sprečavanje rodno zasnovanog nasilja](#)
- [ESS7 Posed nad zemljištem, raseljavanje i preseljavanje](#)
- [ESS8 Autohtoni narodi](#)
- [ESS9 Kulturno nasleđe](#)

ESS1 Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje prirodnim resursima

Direktni i indirektni uticaji projekta na biodiverzitet

- a) Ovde treba dati sažetak potencijalnih značajnih direktnih i indirektnih uticaja projekta na biodiverzitet (kao što je utvrđeno u ESA i dizajnu projekta). Oni bi mogli biti predstavljeni u obliku tabele (vidi **Error! Reference source not found.** kao primer), uključujući osetljiva staništa i zaštićene vrste koje su identifikovane ili za koje se zna da će se verovatno pojaviti u krugu šireg projektnog područja, kao i vrste uticaja koji se mogu pojaviti.
- b) **Mere za ublažavanje/upravljanje.** Ovde bi trebalo dati pregled ključnih mera ublažavanja/upravljanja koje će se sprovoditi da bi se umanjili uticaji/rizici i upravljalo njima.

Tabela ESS **Error! Main Document Only.** Matrica rizika biodiverziteta

<i>Phylum/Taxa</i> i uobičajeno ime	Projektni rizik biodiverziteta	Uticaji (direktni/indirektni, dizajn/izgradnja/implementacija)	Preporučena mera ublažavanja	Vremenski okvir (za implementaciju mera ublažavanja)	Odgovorna strana	Procenjeni trošak

--	--	--	--	--	--	--

ESS2 Efikasnost resursa i prevencija i upravljanje zagađenjem

Upravljanje vodama

a) Aktivnosti navodnjavanja

- Više od 20 ha navodnjavanja, ili poboljšanje postojećih sistema navodnjavanja: kako će projekat izbeći ili rešiti potencijalne negativne uticaje identifikovane u ICID kontrolnoj listi?
- Kako će projekat izbeći direktno ispuštanje otpadnih voda u slatkovodne tokove, morska obalna područja i površinske ocedne vode iz proizvodnih jedinica ili područja za preradu?

b) Otpadne vode ili kontaminirane ocedne vode

c) Ograničiti ili izmeniti rečne sisteme.

Pesticidi na usevima, stoci, akvakulturi ili šumarstvu

a) U slučajevima kada se koriste pesticidi, pružite informacije o procedurama za odabir, nabavku, skladištenje, rukovanje i odlaganje pesticida u skladu sa smernicama SZO/FAO (Međunarodni kodeks ponašanja za upravljanje pesticidima).

b) Osoblje mora da prođe odgovarajuću obuku za bezbedno rukovanje i primenu pesticida.

Đubrivo

a) Kako će projekat sprečiti prekomernu upotrebu đubriva? Za predloge, pogledajte FAO-ov Međunarodni kodeks ponašanja za održivo korišćenje i upravljanje đubrivima (Kodeks o đubrivima); Protokol za procenu održivog upravljanja zemljištem za procenu uticaja na zdravlje tla; i standardne protokole i smernice koje daje Međunarodna mreža za kvalitet đubriva.

Upravljanje otpadom

a) Navedite informacije o tome kako će projekt upravljati otpadom koji se odnosi na:

- Plastik, otpadne vode, veterinarski otpad ili životinjske ostatke; i
- Opasne materije i materijale.

ESS3 Smanjenje rizika od klimatskih promena i katastrofa

Za procenu i ublažavanje klimatskih promena i rizika od katastrofe, projekat bi trebalo da razmotri sledeće alate:

- a) Climate Risk Toolbox (CRTB) – video i alat;
- b) Alat Ex-Act.

ESS4 Dostojanstven rad

Opšta pitanja

- a) Kako će projekat (pozitivno ili negativno) uticati na uslove rada, kreirati nova radna mesta (tj. „novac za rad“) ili obezbediti obuku ili tehničku podršku u vezi sa radom?

„Novac za rad“ (CFW)

- a) Da li bi korisnici mogli biti izloženi uslovima kao što su ekstremna vrućina, dugo radno vreme, rukovanje mašinama, izloženost toksičnim supstancama, dizanje teških tereta, itd.? (Ako je tako, mere ublažavanja bi uključivale obuku i korišćenje lične zaštitne opreme)
- b) Po vašim saznanjima, da li postoje procedure u slučaju hitnih slučajeva (nesreća) koji mogu biti rezultat aktivnosti po principu „novca za rad“?
- c) Da li će biti obezbeđena obuka i LZO?
- d) Da li su programi rada osmišljeni tako da ne narušavaju postojeće tradicije dobrovoljnog kolektivnog rada?
- e) Da li su programske aktivnosti planirane kako bi se minimizovali sukobi sa aktivnostima koje sprovodi lokalna zajednica?
- f) Kakvi bi mogli biti uticaji na domaćinstva zbog CFW aktivnosti (npr. donošenje odluka unutar domaćinstva, porodični odnosi, rodna pitanja, deca koja izostaju iz škole)?

Dečji i prinudni rad

- a) Kako će projekat da osigura da se dečji rad ne koristi direktno ili preko izvođača ili u lancu snabdevanja? Hoće li starost svih radnika biti proveravana (verifikovana)?
- b) Kako će projekat da osigura da mladi radnici ispod 18 godina ne budu zaposleni na opasnim poslovima?
- c) Da li je projekat u opasnosti da indirektno stvori dečji rad, kao što je na primer zapošljavanjem odraslih članova istog domaćinstva, što dovede do toga da dete mora da privremeno preuzme odgovornosti/zadatke tih odraslih u domaćinstvu? Shodno tome, to dete će izostati iz škole i/ili izloženo opasnim situacijama.

d) Kako će projekat da osigura da se prinudni rad ne koristi direktno ili preko izvođača ili u lancu snabdevanja?

Radni uslovi

a) Da li bi prilike za zapošljavanje mogle da pogoršaju potencijalne rizike grupa kao što su žene, migranti i druge manjine? Primeri obuhvataju seksualno uznemiravanje u radnom okruženju koje obično nije tolerantno prema ženama, niže plate migrantima u odnosu na lokalno stanovništvo, lošije uslove rada itd.

Bezbednost i zdravlje na radu

a) Kako će projekat da osigura da radnicima bude obezbeđeno bezbedno i zdravo radno okruženje?

- Da li je izvršena identifikacija potencijalnih opasnosti?
- Postoji li procedura o tome kako sprečavati i rešavati nesreće, povrede i bolesti minimizovanjem uzroka takvih opasnosti?
- Da li su radnici obučeni za bezbednost i zaštitu zdravlja na radu?
- Da li je projektu potreban aranžman/plan za prevenciju, pripravnost i reagovanje u vanrednim situacijama?

b) Fizičke opasnosti u poljoprivrednom sektoru (za ostale sektore konsultujte [EHSG-e Svetske banke](#)):

- Operativne opasnosti i opasnosti na radnom mestu: Okliznuća, saplitanja i padovi (neadekvatno radno mesto) koji dovode do uganuća, istegnuća i preloma; ergonomske opasnosti od manuelnog rukovanja, podizanja tereta ili ponavljajućih pokreta; oštri i pokretni predmeti na radnom mestu; kao i preterana izloženost buci, vibracijama i ekstremnim ili nepovoljnim vremenskim uslovima.
- Mašine i vozila – prevoz radnika, poljoprivredni traktori, mašine za žetvu, ostala mehanizacija koja se koriste na farmama. Rizici od sudara vozila, prevrtanja vozila i mehanizacije, nekontrolisano kretanje koje dovodi do telesnih povreda itd.
- Izloženost organskoj prašini – visoka koncentracija organske prašine kao što su čestice žitarica, gljivice i bakterije.

c) Opasnost od požara i eksplozije

- Zapaljiva prašina i bezbednost silosa

d) Biološke opasnosti - Opasnosti po bezbednost i zdravlje na radu povezane sa proizvodnjom useva mogu podrazumevati kontakt sa otrovnim životinjama, kao što su insekti koji bodu, pauci, škorpioni, zmijske, prenosioci bolesti (npr. komarci, krpelji) i sa određenim divljim sisarima.

e) Hemijske opasnosti (pesticidi – ESS2)

GRM za radnike

a) Da li projekat ima GRM koji je dostupan radnicima?

b) Da li GRM dozvoljava podnošenje anonimne žalbe (kako bi se izbegla osveta)?

c) Kako se GRM saopštava radnicima?

d) Da li je GRM dostupan radnicima po ugovoru?

ESS5 Zdravlje, bezbednost i sigurnost zajednice

Teška mehanizacija

- a) Da li će u okviru projekta doći do kretanja ili upravljanja teškom mehanizacijom?
- Da li će se takva mehanizacija kretati lokalnim putevima?
 - Da li će takva mehanizacija potencijalno blokirati ili pogoršati stanje lokalnih puteva?
 - Povećan rizik od povreda od vozila ili mehanizacije na putevima i pristupnim putevima širom zajednice.

Izloženost opasnim materijalima

- a) Kako će projekat skladištiti, transportovati i odlagati opasne materijale? Mere za izbegavanje, minimizovanje i ublažavanje izloženosti opasnim materijalima (iz perspektive zajednice).

Prirodne opasnosti

- a) Da li će projekat pogoršati uticaje uzrokovane prirodnim opasnostima, kao što su klizišta ili poplave koje bi mogle biti rezultat promena zemljišta zbog projektnih aktivnosti? Kako će projekat rešavati takve rizike?
- b) Hoće li projekt menjati vegetacioni prekrivač, postojeću topografiju i hidrološke obrasce (npr. putevi, cevovodi, nova poljoprivredna izgradnja)
- Kako će projekat upravljati protokom atmosferskih voda?
 - Kako će projekat sprečiti smanjenje dostupnosti površinskih i podzemnih voda (u zavisnosti od resursa koje zajednica koristi u poljoprivredne ili druge svrhe)?

Izloženost bolestima

- a) Da li bi projekat mogao da doprinese širenju bolesti koje se prenose vodom, koje su bazirane na vodi, koje su vezane za vodu, vektorskih bolesti i drugih zaraznih bolesti koje bi mogle biti rezultat projektnih aktivnosti? Ako da, kako će projekat da izbegne, minimizira ili ublaži takve rizike?

Priliv radnika

- a) Da li će projekat doprineti povećanju priliva radnika (migranata) u potrazi za privremenim ili stalnim radom?
- Izloženost zaraznim bolestima (npr. polno prenosive bolesti)
 - Uticaj na inflaciju zbog povećane potražnje za uslugama kao što su smeštaj i hrana
 - Pritisak na postojeće usluge (obrazovanje, zdravstvo, higijena)

Zgrade i konstrukcije

- a) Da li će projekat uključivati izgradnju novih zgrada i konstrukcije kojima će javnost imati pristup (magacini, škole, itd.)? Ako da:
- Da li je zgrada/konstrukcija projektovana i sertifikovana ili odobrena od strane nadležnih organa ili stručnjaka (inženjera, arhitekata, itd.)?

Obezbeđenje

- a) Da li će projekat angažovati snage bezbednosti/obezbeđenje? Ako da:
- Da li je pružalac bezbednosnih usluga proveren da bi se osiguralo da nema registrovanih nezakonitih radnji i/ili dela maltretiranja
 - Uspostaviti mehanizam za rešavanje pritužbi da bi se osiguralo da zajednice imaju mogućnost da podnesu žalbe na obezbeđenje i/ili bezbednosne aranžmane
- b) Da li će projekat potencijalno pogoršati bilo koji postojeći sukob (tj. između zajednica, vezan za resurse, etnički)?

Otpad sa lokacije

- a) Kakvu vrstu otpada će projekat proizvoditi?
- b) Ko je odgovoran za upravljanje otpadom?
- c) Da li će se otpad skladištiti? Da li će se odnositi? Da li postoje mogućnosti recikliranja i odlaganja?
- d) Kako će se odvijati eliminacija viška otpada, npr. preko naručivanja proizvoda?
- e) Kako će projekat meriti količinu otpada?

Opasni materijali

- a) Poznavanje procesa i procesna dokumentacija: Da li postoje pisane bezbednosne procedure? Ili pisane operativne procedure?
- b) Planiranje prevencije i kontrole ispuštanja: Da li postoji opasnost od izlivanja nekontrolisanih opasnih materija? Ako postoji, za objekte bi trebalo da se pripreme planovi kontrole, prevencije i protivmera za izlivanje u vidu posebne komponente njihovog Plana za pripravnost i reagovanje u vanrednim situacijama.

ESS6 Rodna pitanja, ravnopravnost i sprečavanje rodno zasnovanog nasilja

Diskriminacija i neravnopravnost

- a) Kako će projekat rešavati rizik od povećanja rodno zasnovane diskriminacije ili nejednakosti?

Seksualno iskorišćavanje i zlostavljanje

- a) Kako projekat planira da rešava rizike seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja (SEA)? Primeri mera obuhvataju:
 - Budžetska podrška prevenciji SEA (PSEA) kao što je angažovanje stručnjaka za PSEA, podizanje svesti u lokalnim zajednicama itd.;
 - Osigurati da je svo projektno osoblje završilo obavezni kurs FAO-a o SEA pre početka svog rada (posebno radnici na prvoj liniji, npr. osoblje za M&E, osoblje uključeno u distribuciju ulaznih resursa i/ili novca; vozači, čuvari koji podržavaju implementaciju projekta itd.);
 - Proceniti PSEA kapacitet IP-ova projekta pre saradnje sa njima i u skladu sa tim izgraditi njihov kapacitet;
 - Senzibilisati projektno osoblje koje radi na uključivanju zainteresovanih strana (posebno na nivou zajednice) o tome kako efektivno komunicirati o SEA (tj. jezik i sredstva komunikacije);
 - Osigurati da korisnici projekta/lokalna zajednica znaju kako da podnesu žalbe na probleme u vezi SEA (tj. OIG FAO telefonska linija);
 - Iskoristiti međuagencijski/zajednički Mehanizam za žalbe u zajednici i kanale za upućivanje SEA žalbi (kada je primenjivo);
 - Senzibilisati osoblje na projektu o važnosti poverljivosti kada se bave problemima vezanim za SEA.

ESS7 Posed nad zemljištem raseljavanje i preseljavanje

Zemlja i ljudi

- a) Da li pojedinci ili grupe, bez obzira na pravo poseda, već koriste zemljište na kojem će se projekat implementirati za delatnosti koje im obezbeđuju egzistenciju (to može da podrazumeva privremene aktivnosti kao što je stočarstvo, uključujući nomadske zajednice)
 - Da li su ti korisnici unapred bili konsultovani o potencijalnim promenama pristupa/korišćenja/kontrole?
- b) Područje implementacije projekta: da li postoji istorija zemljišnih ili etničkih sporova?
- c) Problemi sa nasleđem zbog prethodnih akvizicija zemljišta/raseljavanja
 - Da li postoji istorija preklapanja ili konkurentskih polaganja prava (npr. teritorijalni zahtevi autohtonih naroda, unutarvladini sporovi između nacionalnog i regionalnih nivoa vlasti, zahtevi različitih ekonomskih sektora (tj. rudarstvo nasuprot šumarstvu/poljoprivredi)?
- d) Da li se projekat nalazi u postkonfliktnom području, sa potencijalnim prisustvom povratnika?

Raseljavanje (fizičko i ekonomsko; privremeno ili trajno)

- a) Da li će doći do ograničenja pristupa (trajnih ili privremenih) zbog implementacije projekta, što može da utiče na pojedince, grupe ili zajednice (korisnike zemljišta)?
 - Vrste ograničenja: ograda, blokada puteva, obnavljanje prilaznog puta, uspostavljanje zaštićenog područja, sanacija degradiranih područja.
- b) Da li će doći do bilo kakvog ekonomskog pomeranja kao rezultat implementacije projekta, kao što je ograničenje pristupa obradivim površinama (molimo da uzmete u obzir i nomadske zajednice)?
 - Treba predočiti uticaje na sredstva za egzistenciju u pogledu na lokalno relevantnu kategorizaciju pogođenih grupa (zajedničko zemljište), domaćinstava ili pojedince. Takođe treba naznačiti vlasnički status (vlasnik/nevlasnici, zakupci, itd.) onih koji su pogođeni.
- c) Da li je bilo nedavnih promena u posedu zemljišta i/ili pristupu koje su uticale na pojedince, grupe ili zajednice u projektnom području u poslednjih pet godina?

Praksa posedovanja zemljišta na državnom/regionalnom nivou

- a) Postoje li zakoni o upravljanju zemljištem (posed), regulativa i sprovođenje? (Pravni okvir)
- b) Da li je zemlja poznata po praksi „otimanja zemlje“?
- c) Ako se zemljište uglavnom drži u javnom ili običajnom posedu u zemlji, postoji li utvrđena politika/procedura za prenos prava koncesije kroz proces koji zahteva javne konsultacije?
- d) Da li postoje slučajevi u kojima vlada nije preduzela odgovarajuće mere vezane za preseljavanje stanovništva? Da li ima prijavljivanja korišćenja prekomerne sile za eksproprijaciju zemlje od ljudi?
- e) Da li se običajna prava štite zakonom i kroz procese koji se smatraju pravednim i transparentnim, prema VGGT-u?

ESS8 Autohtoni narodi

- a) Da li AN-ovi uključeni ili pogođeni projektom zavise od prirodnih resursa u projektom području?
 - Prema Ujedinjenim nacijama, izraz „autohtoni narodi“ se odnosi na različite kolektive koji odgovaraju bilo kojoj od uobičajeno prihvaćenih definicija. Bez obzira na lokalne, nacionalne i regionalne termine koji se na njih primenjuju, osnovni kriterijum za definisanje autohtonih naroda je ako se oni samoidentifikuju kao poseban narod. Druge ključne karakteristike definicije autohtonih naroda uključuju: dobrovoljno održavanje kulturne posebnosti (npr. jezika, zakona, običajnih kulturnih, društvenih, ekonomskih ili političkih institucija); kolektivnu vezanost za zemlju, teritorije i resurse koje su tradicionalno posedovali, okupirali ili na drugi način koristili ili stekli; tradicionalna sredstva za život i materijalno i nematerijalno kulturno nasleđe vezano za njihove zemlje, teritorije i resurse; vremenski prioritet u pogledu zauzimanja i korišćenja određene teritorije; i iskustvo potčinjavanja, marginalizacije, lišavanja poseda, isključenosti ili diskriminacije, bez obzira da li ove okolnosti i dalje traju ili ne. Autohtoni narodi mogu da imaju poseban jezik ili dijalekt, koji se često razlikuje od službenog jezika ili jezika zemlje ili regije u kojoj žive.
- b) Da li će projekat uticati na pristup prirodnim i/ili kulturnim resursima koje koriste AN-ovi? Ako da, objasnite ishod razgovora o takvom ograničenju pristupa sa pogođenim IP grupama ili pojedincima?
- c) Kada se implementacija projekta planira na ili u blizini teritorija autohtonih naroda (u vlasništvu ili nad kojim se polaže pravo), koja je projektna strategija za sprovođenje FPIC-a?
- d) Jasno opišite mere koje će omogućiti autohtonim narodima da iskoriste mogućnosti koje donosi projekt, i da očuvaju i upravljaju na održivoj osnovi korišćenjem jedinstvene baze prirodnih resursa od koje zavise. Takve mogućnosti treba da budu kulturološki primerene.

ESS9 Kulturno nasleđe

- a) Da li će projekat sprovesti aktivnosti pored poznatih lokaliteta kulturne baštine?
- b) Da li će projekat implementirati aktivnosti pored bogomolja ili područja od kulturnog značaja za zajednice?
- c) Da li će projekat ograničiti ili izmeniti pristup zajedničkim područjima gde se nalaze potencijalne bogomolje ili područja od kulturnog značaja?
- d) Da li je projekat konsultovao lokalne zajednice da mapiraju/naznače potencijalne lokalitete kulturnog nasleđa koji se nalaze u okolini područja implementacije projekta?

U merama ublažavanja, molimo da opišete i šta će se dogoditi ako se na tom području otkriju materijalni kulturni resursi (obustava rada; razgraničenje područja; obaveštavanje organa koji je zadužen za kulturu).